

Friluftslivets fellesorganisasjon, FRIFO

Rapport nr. 1 1999

Rapport fra konferansen

Forskning i friluft

landskonferanse om friluftsliv og forskning

Stjørdal 18. - 19. november 1998

Forord

FRIFO takker dere som møtte på landskonferansen "Forskning i friluft", 18-19.11.98. En særlig takk til dere som bidro med innlegg og til Norges Forskningsråd for økonomisk bidrag og annen hjelp.

FRIFO sitt forskningsarbeid har blant annet som mål å styrke kontakten mellom frilufsorganisasjonene og forskningsmiljøene. Videre vil vi gi friluftslivorganisasjonene og forvaltningen kunnskap om relevant forskning. FRIFO arbeider for at friluftsliv skal få økt oppmerksomhet i forskningsmiljøene, forvaltning og samfunnet generelt. Vi håper og tror at denne konferansen ble et positivt bidrag i arbeidet med å oppnå disse målene.

Konferansekomiteen var identisk med FRIFOs forskningsgruppe som ble gjenstartet i november 1997. I forskningsgruppa sitter: Anne Mari Aamelfot Hjelle (Den Norske Turistforening), Siri Parmann (Norges Jeger og Fiskerforbund), Sølve Sondbø (FRIFO) Gunnar Breivik (Norges Idrettshøgskole) og Odd Inge Vistad (Østlandsforskning).

Innhold

Forord	s.2
Motivasjon for friluftsliv - verdigrunnlag	
Øystein Dahle, styreleder Den Norske Turistforening: <i>- Friluftsliv er naturliv</i>	s.5
Allan Sande, Høgskolen i Bodø, Avdeling for samfunnsfag: <i>Er friluftsliv moderne religionsutøvelse? Eller urbanlivsstilskonkurranse i naturen.</i>	s. 17
Børge Dale, Norges Idrettshøgskole: <i>Et levende og folkelig friluftsliv - norsk friluftsliv i internasjonalt perspektiv</i>	s. 33
Bjørn Tordson, Norges Idrettshøgskole: <i>Kulturelle konstruksjoner og meningen i og med friluftsliv</i>	s. 38
Odd Gåsdaal, Universitetet i Bergen, Sosiologisk Institutt: <i>Hvorfor er vi så interessert i friluftsliv? Om forholdet mellom friluftsliv og sosialt liv</i>	s. 47
Gunnar Breivik, Norges Idrettshøgskole: <i>Utviklingstrekk i norsk friluftsliv</i>	s. 54
Nils Faarlund, Norges Høgskole i Ålesund: <i>Norsk friluftslivs verdigrunnlag og forskningsmessige forsøk på bestemmelse og bidrag til levendegjøring</i>	s. 59
Joar Vittersø, Østlandsforskning: <i>Motivasjon, mening og friluftsliv. En langtidsstudiestudie av forholdet mellom personlig målsetninger og naturopplevelser</i>	s. 72
Kristin Magnussen, Østfoldforskning: <i>Verdier knyttet til friluftsliv i bynær utmark</i>	s. 90
Elisabeth Sæthre: <i>Lysbildekåseri. "Den lange heimvegen - Norge Rundt" Et år på tur med årer, seil og treski langs strekningen Halden- Grense Jakobselv t/r</i>	s. 92
Friluftsliv - oppvekst	
Annette Bischoff, Høgskolen i Telemark: <i>Ungdom og friluftsliv - endring fra tradisjonsoverføring til valg og personlig utvikling</i>	s. 94
Ketil Skogen, NOVA: <i>Problematferd i villmarka: Sammenhenger mellom friluftsliv og problematferd blant ungdom</i>	s. 100
Ingunn Fjørtoft, Høgskolen i Telemark: <i>Naturen som lekeplass</i>	s. 117
Karsten Jørgensen, Norges Landbruksskole, Inst. for landskapsplanlegging: <i>Friluftsliv - hverdagsliv og helse. Prosjekteksempel fra Levanger kommune.</i>	s. 132

Friluftslivets påvirkning på naturgrunnlaget:

Torfinn Evensen, DNT: *Sårbarhetsanalyseprosjektet i Rondane og på Hardangervidda* s. 139

Odd Inge Vistad, Østlandsforskning: *Slitasje som problem - slitasje som kvalitet* s. 157

Jens Kværner, JORDFORSK: *Anvendt fotogrammetri i overvåking av friluftsliv og terrengslitasje i naturområder* s. 163

Vedlegg

Program

s. 165

Deltakerliste

s. 167

FORSKNING : FRILUFT

STJØRDAL 18-19/11/98

FRA FRILUFTSLIV TIL NATURLIV

✓/Øystein Dähle, leder DNT

FORSKNING OG FRILUFTSLIV ✓

- ① MOTIVASJON FOR FRILUFTSLIV, VERDIGRUNNLAG
- ② FRILUFTSLIV - OPPVEKST
- ③ FRILUFTSLIVETS PÅVIRKNING PÅ NATUR
- ④ NATUR PÅVIRKER MENNESKENE
 - OPPLEVELSE
 - GLEDE
 - HARMONI
 - HELSE
 -
- ⑤ FRILUFTSLIV SOM STRATEGISK METODE
FOR ØKT MILJØBEVISSTHET

OVERGÅNDE TØRNER

FRILUFTSLIV ER EN SAMFUNNSAK !

• FRILUFTSLIV - EN VEI MOT BÆREKRAFTIG FORBRUK

PÅ DET STADIUM DEN INTERNASJONALE
DEBATTEN BEFINNER SEG SYNES EN
AV MATERIALISERING AV SAMFUNNSUTVIKLINGEN
Å AVTEGNE SEG IKKE BARE SOM ØNSKELIG
MEN PÅKREVET. I DET PERSPEKTIVET VIL
OPPLEVELSE MED BESKJEDEN RESSURSIINNSATS
VÆRE ET ØNSKEMÅL

FRILUFTSLIV ER ETT SVAR

• FRILUFTSLIV, HELSE OG TRIVSEL

DET ER LOGISK, - OG ANSVARLIG, - AT
MILJØRELATERTE HELSEPROBLEMER GIR
MYE OPPMERKSOMHET. MEN DET ER
IKKE NOE MINDRE LOGISK, - OG MINST
LIKE ANSVARLIG, - Å GI OPPMERKSOMHET
TIL MILJØRELATERTE HELSEGEDE.

FRILUFTSLIV ER ETT SVAR

• FRILUFTSLIV I FORHOLD TIL UTVIKLINGSTREKK

URBANISERING

KOMMERSIALISERING AV FRITID

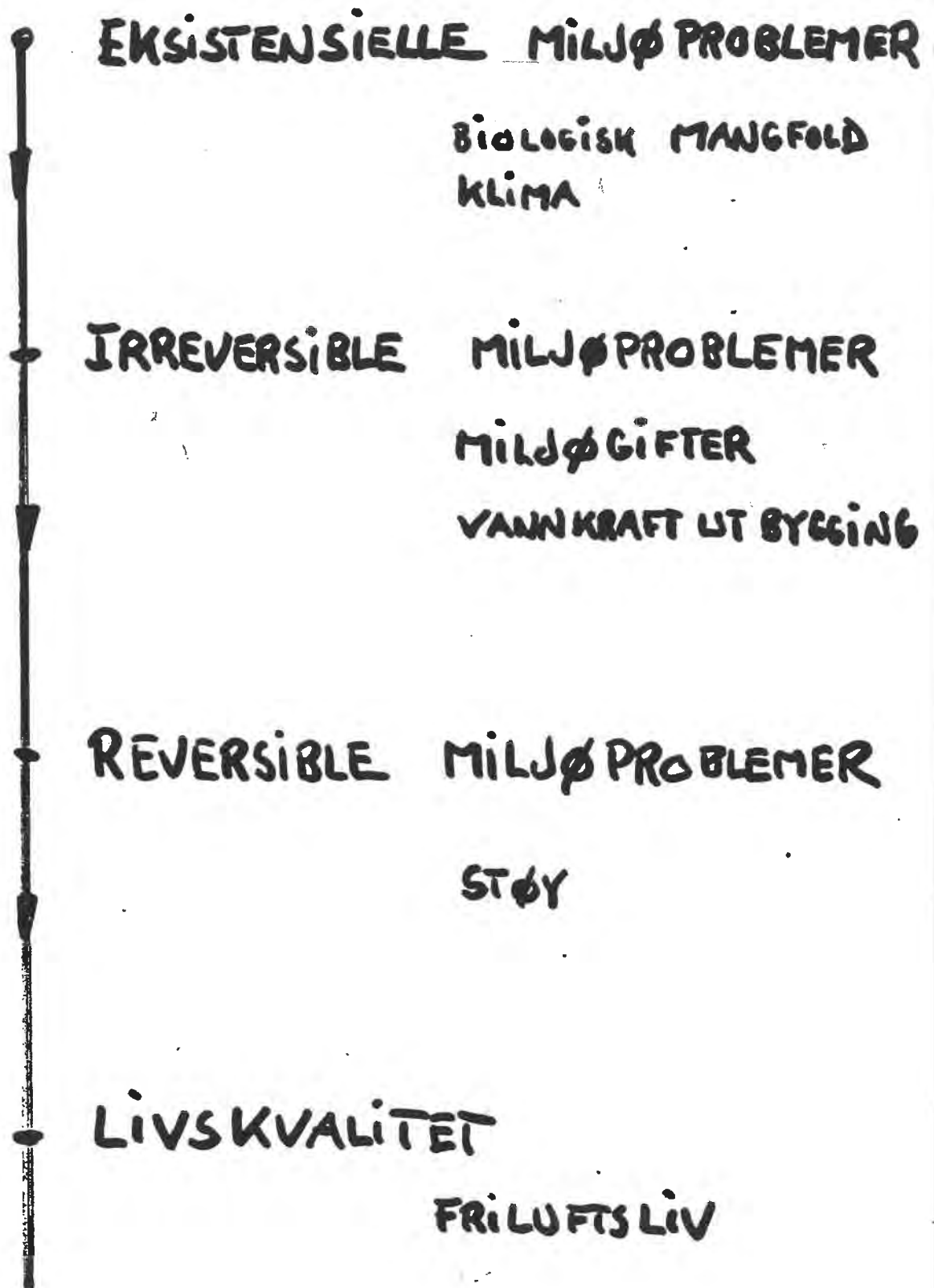
FRILUFTSLIV ER SVARET !

FRILUFTSLIV [st. meld 58]

- FRILUFTSLIV STÅR FREMDELES STERKT SOM FRITIDSAKTIVITET, MEN MANGEL PÅ NATURKONTAKT I HVERDAGEN KAN FØRE TIL AT EN ØKENDE ANDEL AV BEFOLKNINGEN IKKE TILGNER SEG GRUNNLEGGENDE KUNNSKAPER OG FERDIGHETER FOR Å OPPTRE ANSVARSFULLT I NATUREN
- ENDRINGER I UNGDOMMENS FRILUFTSLIV KAN TYDE PÅ AT VI ER PÅ VEI FRA ET TRADISJONELT FRILUFTSLIV MED VENT PÅ HØSTING OG NATUROPPLEVELSE, TIL ET MER SPORTSPREGET FRILUFTSLIV HVOR NATUREN I STØRRE GRAD BENYTTES SOM ARENA FOR PERSONLIG UTFOLDELSE. DETTE KAN FORSTERKE FREMMEØGJØRING I FORHOLD TIL NATUREN OG PÅ SIKT PÅVIRKE BEFOLKNINGENS NATURSYN OG FORVALTNING AV NATURRESSURSERNE
- DET TRENGS BEDRE DOKUMENTASJON AV DEN SAMFUNNSMESSIGE BETYDNING AV FRILUFTSLIV, IKKE MINST I FORHOLD TIL SPØRSMÅL KNYTTET TIL
 - BARNES UTVIKLING OG
 - FOLKES HELSE

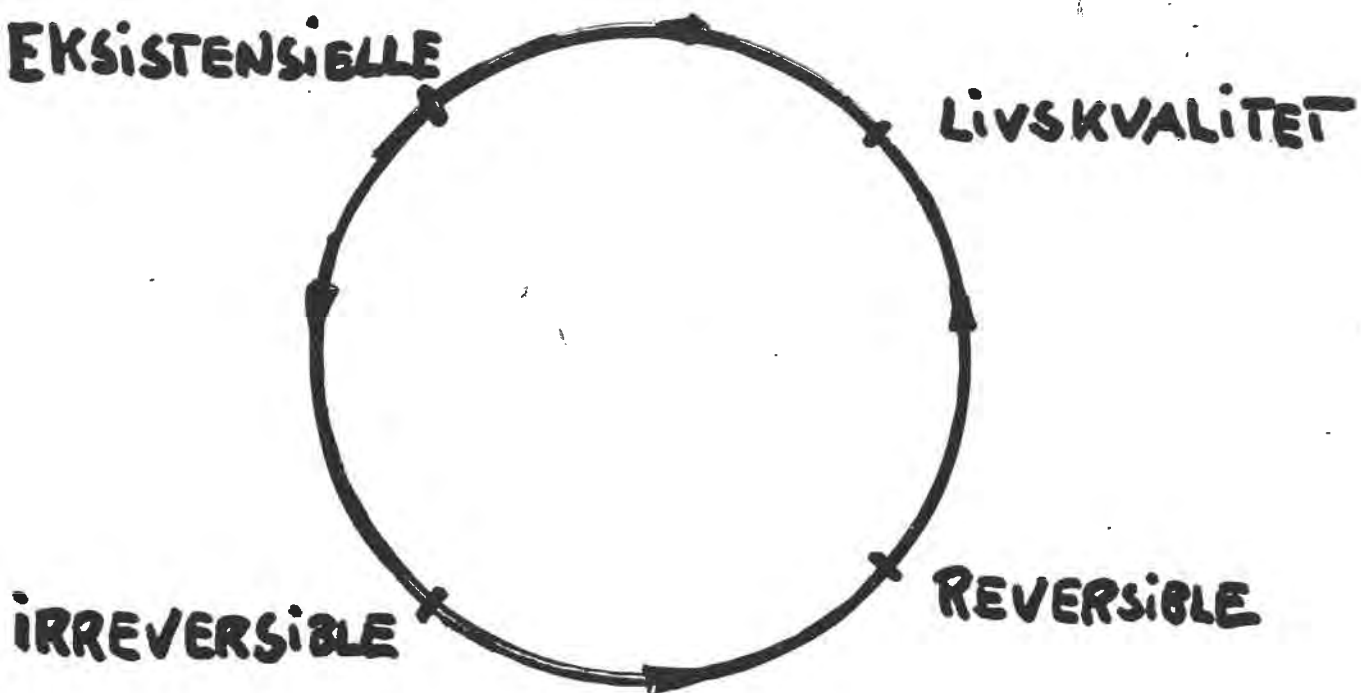
STORTINGSMEDLING 58

PRIORITERINGSAKSE

NY MÅTE Å TENKE PÅ

PRIORITERING

PROBLEMSTILLINGER

- GRUNNLAGET FOR TRADISJONELT FRILUFTSLIV UNDERGRAVES AV ØKET KJØPEKRAFT OG SIVILISASJONS PRESS
- LANDBRUKSPOLITIKKEN SVEKKER ØKONOMISK GRUNNLAG FOR MATPRODUKSJON I UTKANT-NORGE OG TVINGER FRAM TILDELS UHELDIG KOMMERSIALISERING AV UTMARKRESSURSER
- URBANISERING AV ADFERD
URBANISERING AV NATURGRUNNLAG
- NATUREN MÅ IKKE BLI IDRETTSBANE, —
ELLER VAREMESS
- VERDIVURDERING AV NATUREN, —
RESSURS ØKONOMIENS UTMULIGE OPPGAVE
- SPREDNING ELLER KONSENTRASJON AV TRAFIKK, SONERING, KANALISERING

FELLES UTFORDRINGENE, - OG MULIG STRUKTUR FOR MENINGSUTVEKSLING

1. KOMMERSIALISERING AV TILVÆRELSEN OG OVERTALLIGE VALGMULIGHETER. VI NARRES TIL Å TRO AT LIVET ER ET ENESTE STORT UNDERHOLDNINGS PROSJEKT
2. MESTRINGSGAPET, - ELLER AVVIKET MELLOM DET SOM KREVES OG DET MAN ER I STAND TIL Å UTRETTE
3. FYSISK FORFALL, SÆRLIG BLANDT BARN OG UNGE. BARNDOMMEN ORGANISERES BORT OG BARN AKTIVERES TIL PASSIVITET. FRILUFTSLIV KAN VÆRE LØSNINGEN
4. FORHOLDET BY/LAND KOMPLISERES AV UTILSIKTEDE KONSEKVENSER AV SENTRAL NATURFORVALTNING. KRITISK DILEMMA KREVER OMTANKE OG VILJE TIL NYTENKNING
5. BEHOV FOR Å REVITALISERE FORHOLDET MELLOM MENNESKE OG NATUR. DERSOM VERDIER ER FORHOLD AV BETYDNING I DEN ENKELTES OG SAMFUNNETS LIV, ER ET SVEKKET FORHOLD TIL NATUREN ET VESENTLIG VERDITAP. FRILUFTSLIV ER LØSNINGEN!
6. VERDIER HAR DET FELLES MED HELSE AT DET ER FØRST NÅR DE SVEKKES AT DE KOMMER PÅ DAGSORDENEN

VERDIKOMMISSIONEN UTFORDRE
MANGE AKTØRER, ORGANISASJONER
OG INSTITUSJONER

DEN NORSKE TURISTFORENING
UTFORDRER VERDIKOMMISSIONEN :

LØFT FORHOLDET MENNESKE/
NATUR OPP DIT DET HØRER
HJEMME I VERDIHIERARKIET

BARNA ER FREMTIDEN ∇

ELLER : ELEVEN ER ALLTID UNG

DET ER ET MÅL FOR SKOLEN Å VISE ELEVENE HVORDAN MENNESKETS SØKEN ETTER KUNNSKAP OG INNSIKT PÅ ULIKE OMRÅDER, — I NATUREN, I MENNESKELIVET OG I SAMFUNNS- LIVET —, I HISTORIE, SPRÅK, KUNST OG TEKNISK, HAR SKAPT VERDIER AV VARIE KARAKTER.

DEN SPØRRENDE OG SYSTEMATISKE TILNÆRMINGEN TIL ULIKE FENOMENER OG HENDELSER I TILVÆRELSEN KJENNETEGNER DETTE ARBEIDET.

ELEVENE MÅ FÅ HJELP TIL Å SE HELE VÅR KULTURARV I SAMMENHENG, SLIK AT DE FÅR EN KLARERE FORSTÅELSE AV SEG SELV I DEN KULTUR OG DET SAMFUNN DE LEVER I.

DET MÅ VÆRE ET MÅL FOR SKOLENS VIRKSOMHET AT ELEVENE SKAL LÆRE Å TA ANSVAR FOR SEG SELV, SITT FORHOLD TIL ANDRE MENNESKER OG IKKE MINST DET MILJØ DE FERDES I

VEIEN ER MÅLET, LYKKE ER EMMELHET

SAMHØRIGHETEN OG SAMSPILLET MELLOM MENNESKE OG NATUR ER ET VIKTIG TEMA FOR LÆRING. ELEVENE MÅ TILEGNE SEG FORTROLIGHET TIL FRILUFTSLIV [NATURLIV], FORSTÅELSE FOR AKTIVT NATUR- OG MILJØVERN OG IKKE MINST FORSTÅELSE FOR VÅRT FORVALTERANSVAR FOR NATUREN

LÆRESTOFFET BØR PEKE PÅ POSITIVE MULIGHETER I FREMTIDEN, OG FREMME ELEVENES ENGASJEMENT OG ANSVAR FOR LT VIKLINGEN. SAMTIDIG BØR DET HJELPE ELEVENE TIL Å SE FORBINDELSES LINJER MELLOM FORTID, NÅTID OG FREMTID, OG STYRKE FORSTÅElsen FOR AT FELLES INNSATS ER NØDVENDIG FOR Å MØTE LT FORDRINGENE I FREMTIDEN

HVA ER EKTE NATUROPPLEVELSER?

VI HAR LYKKESS NÅR ALLE KAN
OPPLEVE FRILUFTSLIVET OG NATUR-
OPPLEVELSEN SOM EKSKLUSIV, NÅR
ALLE KAN OPPLEVE Å VÆRE ALENE
MED NATUREN, - OG PÅ TALEFOT

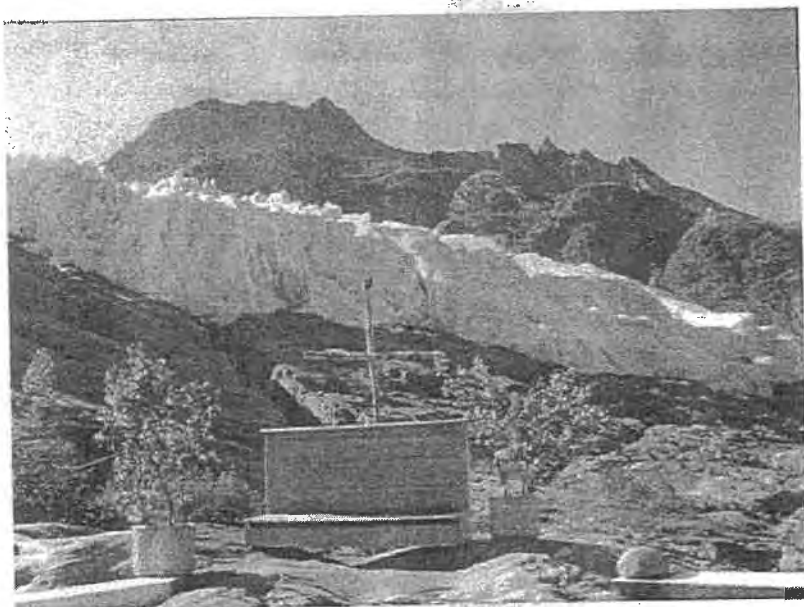
STILLHET ER VERNEVERDIG

I NORGE ER FRILUFTSLIVSTRADISJONEN
IDEOLOGISK FORANKRET I DET ENKLE
FRILUFTSLIV MED BESKJEDEN FYSISK
TILRETTELEGGING OG MODERAT RESSURSBRUK

MODERNE TILRETTELEGGING KAN
KARAKTERISERES SOM NATURNÆR
SMÅSKALATURISME

DET ER NATURLIGVIS IKKE NOE SYNDIG
I Å TJENE PENGER, MEN HER I LANDET
ER IKKE ALLEMANNSRETTE TIL SALGS!

ER FRILUFTSLIV MODERNE RELIGIONSUTØVELSE ?

■ ELLER URBAN LIVSSTIL I NATUREN ?

Innlegg til FRIFO konferansen «Forskning i friluft». 18. - 19 november, Hell 1998

Førsteamanuensis Allan Sande, Høgskolen i Bodø, Avdeling for Samfunnsfag¹.

¹ .Utgangspunktet for mitt innlegg er et pågående forskningsprosjekt om friluftsliv og forvaltning av utmark . I prosjektet studerer jeg ulike former for friluftsliv , utmarksbruk og forvaltning av utmarksressurser i en region som er Salten i Nordland. Forskningsprosjektet er finansiert av Norges Forskningsråd, program for bruk og forvaltning av utmark og av Høgskolen i Bodø, Avdeling for Samfunnsfag.

I denne artikkelen vil jeg drøfte, i lys av et sosial antropologisk teori, hvordan friluftsliv kan fortolkes som praksisfelt. Denne drøftingen vil ta utgangspunkt i at det ikke er et fundamentalt brudd mellom religionsutøvelse og moderne friluftsliv. Begge deler inngår i et praksisområde for å skape mening, identitet og fellesskap. I denne drøftingen vil jeg forsøke å sammenligne friluftsliv med religionsutøvelse for vise at det er sammenhenger og likheter, men også store forskjeller, mellom tradisjonell religionsutøvelse og moderne friluftsliv. Jeg vil understreke her at jeg bruker religion som et sosiologisk begrep på et annet sosialt felt og praksis som her er «friluftsliv». I følge sosiologisk teori er religion fundert på tro og tar opp menneskets forhold til det overnaturlige. Den vanligste måten å utøve religion er å gjøre det med konkret handling i ritual (Durkheim 1912). Ritualer (som for eksempel dåp, konfirmasjon og bryllup eller påskefeiring og julefeiring) er handlinger vi gjør til bestemte tider og steder i vårt livsløp. Handlingene er sterkt symbolsk ved at de kommuniserer meninger om livet, tar opp forholdet til det overnaturlige og at de transformerer individene fra en sosial kategori til en annen i virkeligheten. I denne artikkelen vil jeg forsøke å fortolke, ut fra et teoretisk perspektiv, at friluftsliv kan analyseres med bruk av ritual som et begrep. Med dette menes at fotturer, fjellklatring og jakt på fritiden i naturen kan sammenliknes og analyseres med handlinger som bryllup og begravelse. Likheten er at handlingene kommuniserer komplekse budskap om våre ideer om livet og døden samt plasserer oss innenfor ulike sosiale og kulturelle kategorier i virkeligheten. Både fotturer og brylluper skaper sosiale relasjoner som vennskap og familie.

Slike praksisområder som fottur, bærplukking, jakt og fiske er i vår kultur skilt helt fra eksplisitt religionsutøvelse som vi kjenner fra statskirka. Religionen som kristendom med dets teologi, symboler og ritualer er i vårt samfunn frikoblet fra andre samfunnsinstitusjoner og også fra friluftslivet. Dette fenomenet kan defineres som sekularisering, som vil si frikobling av religiøse symboler og trossystem fra andre samfunnsinstitusjoner (Berger 1967). Dagens hverdagsliv og friluftsliv er praksisområder som folk skaper, meninger, identiteter og fellesskap på utsiden av arbeidslivet og religion (Gullestad 1989).

Nyere samfunnsvitenskapelig forskning har fokusert på det symbolske ved moderne fritidsaktiviteter. Folk uttrykker seg selv og skaper mening gjennom aktiviteter på fritiden i form av ekspressiv individualisme (Bourdieu 1979, Willis 1990, Gullestad 1989). Disse aktivitetene inngår i moderne former for livsstiler (Bourdieu 1979). Med livsstilsbegrepet menes at ulike grupper skaper aktivt mening med egen praksis. Et eksempel på dette er den interne diskusjonen mellom fjellklatrerne. I klatremiljøene diskuteres det om klatremetoder og sikringsetikk i fjellet. En retning dyrker kroppen og bevegelsen og vil ha tilrettelagte klatreruter med høyest mulig vanskelighetsgrad mens en annen retning er mer opptatt av turopplevelsen og naturen. Denne gruppen vil bruke passiv redskap for å sikre seg mot fall uten å sette spor etter seg i fjellet med fastmonterte borebolter. Slike diskusjoner om praksisformer foregår både i hverdagslivet, i frivillige organisasjoner og i det politiske systemet. I hverdagslivet diskuterer klatrerne seg i mellom om etikk i fjellveggen. Er det lov å sette opp fastmonterte borebolter. På organisasjonsnivå er de ulike praksisformene organisert i to ulike bevegelser. En knyttet til Norges Idrettsforbund i Norges Klatreforbund mens den andre er med i DNT Fjellsport. Tidligere har vi i norsk historie hatt liknende verdikonflikter om praksis mellom ulike kirkelige bevegelser. Det som skiller mellom mange ulike menigheter innenfor protestantismen er måten man praktiserer og fortolker grunnleggende ritual som nattverden. Det er måten man spiser og drikker symbolsk vin og brød som er den store forskjellen. Slike allmenne og kollektive folkebevegelsene er i vår tid i tilbakegang mens moderne individualistiske livsstiler er i vekst (Gullestad 1989 Selle 1996). I våre moderne liv

er det forskjellen i klær og væremåte som blir det viktigste når vi skal symbolisere hvem vi er. Dette utviklingsmønsteret viser seg både i praksisformer og organisasjonsformer.

Sosialantropologisk perspektiv på meningsbærende bruks- og naturformer.

Å forstå slike handlinger som kommunikasjon er å oppdage mening og kulturelle koder som er implisitt i praksis (Douglas 1975, Bourdieu 1977). Mening kan teoretisk sees på som et budskap i kommunikasjon mellom mennesker. I hverdagslivet kjenner vi dette igjen i uttrykket «En handling sier mer enn tusen ord». Dette perspektivet bygger på å se på friluftsliv som et symbolsk fenomen. Med dette menes at både praksisen og naturen står for noe annen enn seg selv, de brukes for å uttrykke meninger og ideologier. Både naturen og praksisen er med andre ord kollektivt kodet for å stå for et bestemt budskap eller ide'. En som har uttrykt mening med friluftsliv og natur i norsk historie er Fridtjof Nansen: *Men når disse kassemenneskene skal søke adspredelse og nye inntrykk, så var det vel rimelig de søkte bort fra dette livet og inn dit hvor de oprinnelig hører til; Guds frie store natur.* Å gripe meningen er med andre ord å forstå hvordan kulturelle koder brukes å skape mening gjennom praksis slik som Nansen forsøker i sitt ideologiske skriv om meningen med friluftslivet.

Et eksempel fra dagens virkeligheter er den årlige multe plukkingen i august og september i Nord Norge. Multe er et attraktivt bær med høy pris og hvert år hører vi om «multekrigen» i avisene. På torvet i Bodø i 1998 selges molter for 98 kr. kiloet. Grunneiere, bygdefolk og byfolk bruker mye tid på å plukke bærene og at avisene skriver om «multekrigen» mellom gruppene. I intervju med bygdefolk viste det seg at de har sluttet å plukke bær for salg. I intervju med eldre folk kommer det fram at multe plukking før var viktig inntekt i bygdehushold. Både kvinner og menn i husholdene deltok i plukkingen for å skaffe kontanter. Nå i dag plukker de fortsatt like mye multer på de samme myrene, men nå er det dypfryseren som blir fylt opp. Multene blir brukt til spesielle anledninger eller gitt som gave til familiemedlemmer. Bærene på torvet i Bodø er importert fra Sverige. Meningen med multeplukking er en felles naturopplevelse i familien. Multeturene på fjellet var en viktig praksis for å vedlikeholde familien som sosial enhet. Enheten ble vist med å spise bløtkake med multekrem på julaften.

Tidligere ble multemyrer og bær ofte oppfattet som innmark og privat eiendom. Bare grunneiere og rikfolk i byen bruke multebærene som eksklusiv mat ved spesielle anledninger. Nå oppfattes de samme bærene som en del av allemannsretten og friluftslivet både av bygdefolk, byfolk og turister. Avisenes «multekrig» foregikk i dag som en tegnprosess i avisen. Ute i naturen hersket det ro og harmoni om multene mellom de ulike brukergruppene.

Multer var før viktig privat eiendom som ble bruk til næringsformål mens de nå er en del av friluftslivet i familien og allemannsretten (på tross av multeloven). Både aktivitetsformer og arealer er sosiale konstruksjoner som er kodet med meninger, verdier og interesser. Multer er omkodet som tegn, før privat eiendom og statussymbol for rikfolk nå den del av den kollektive allemannsretten, dyrking av likhetstankegangen og dyrking av markens grøde både ute i naturen og i hjemmet som syltetøy og multekrem. Symboler er naturlige objekter, som multebær, med de virker både naturlig som mat og kulturelt som bærere av mening. Multene limer sammen familien i et felles gjøremål og felles spising. Vi blir lik dem vi spiser multekrem sammen med.

Meninger om friluftsliv og legitimitet til praksisformer som bærplukking blir skapt gjennom kommunikasjon og vedlikeholdt gjennom praksis (Bourdieu 1977). I dette perspektivet er det ikke et skille mellom natur og kultur, det er heller samspillet mellom menneskenes ideer og meninger med omgivelsene som skaper ulike sosiale kategorier som kultur og natur eller innmark og utmark. Dette kulturelle systemet blir til gjennom samhandling mellom folk og utmarksressurser i praksisformer som f. eks. elgjakt (Bloch: 1992). Dette betyr at vi kan fortolke og analysere aspekter med elgjakt med bruk av begrepet rituell handling. Bruk av utmark blir med dette meningsfulle symbolske handlinger som er med å skape meninger om natur og kultur som idesystemer og identitet som gir grunnlag for ulike former for fellesskap (Durkheim 1912, De Coppel 1992).

Det som nettopp preger det moderne friluftslivet er identitetsproduksjon og valg av livsstiler (Gullestad 1989). Dette kan observeres i fiske etter laks i f. eks. Saltdalselva i Nordland. Bygdefolk og grunneiere har utviklet matuken i elva til friluftsbasert fiske med mark etter laks mens byfolket fra Bodø bruker en hånds fluestang og svart flue i sitt sportsfiske etter laks. Byfolket har utviklet fisket mer i retning av kvelds- og nattefiske som er den mest krevende fisketeknikken. Når skumringen kommer er byfolket klar med flue fiskeutstyret. Når det sosiale miljøet langs elva blir mer dominert av «nattfiskere» og «fluefiskere» fra byen og Fylkesmannens miljøvernaveiling innfører totalfredning av villaks og forbud mot bruk av mark, griper dette direkte inn i sosiale prosesser blant brukerne av elva. Lokalbefolkningen finner ikke lenger noe mening med fisket når de må bruke flue som redskap og sette ut fisken når de får den på kroken. Virkningen er at lokale brukere blir fortrent. De lokale grunneierne kan fiske med mark. Grunneierne og elveeierlaget mister interessen for å både bruke og forvalte elva. Dermed forfaller både kultiveringsarbeidet og tilretteleggingen i Saltdal.

På tross av lite laks i elva fortsetter byfolk fra Bodø og Fauske med sportsfiske. De samme sportsfiskerne fisker i elva selv om de får lite fisk som de også må sette ut igjen. Friluftslivet med naturopplevelsen og det sosiale fellesskapet langs elvekanten ser ut til å bli den primære og meningsbærende for dem. Disse nye livsstilene som «fluefisker» eller «makkfisker» blir skapt i forhold til hverandre og gir grobunn for «symbolske maktkamper» overfor forvaltningssystemet. Gruppene konkurrerer seg i mellom hvem som skal ha symbolsk hegemoni til å definere praksis i utmarka. Både frivillige organisasjoner, forretninger, myndigheter og naturforvaltning er deltakere i dette spillet om praksisformer, meninger og verdier. Ulike forvaltningstiltak griper inn i ulike gruppers praksis og meningsdannelse, som vi har sett med sportsfiske etter laks. Enkelte grupper med dyrt fluefiske utstyr blir favorisert mens andre brukergrupper blir marginalisert med sin makkestang.

Friluftsliv blir i dette perspektivet et sosial og kulturelt konstruert aktivitetsfenomen (Gåsdal 1995:10). Natur er kodete symboler i håndtering av identitet og lokal tilhørighet. Bruk som fisketurer, jakturer og klatreturer kan analyseres som rituelle handlinger som skaper "hellige" fenomener i natur og samfunn. Fiskerne «helliggjør» seg selv og laksen. Disse handlingene i utmarka skaper åndelig livskraft både i naturen og menneskene (Turner 1967, Block 1992, Bourdieu 1995). Slike handlinger har nærmest "magiske krefter" til å skape likhet eller ulikhet i naturen og mellom individene i fellesskap. Friluftsliv kan fortolkes som en rituell handling som gjør hellig både natur og identitet. I vår kultur er det en grunnleggende ide om at naturen som kraft kan forandre personligheten enten i form av kurere sykdom eller transformere identitet fra en tilstand til en annen. Den magiske kraften kjenner du i kampen med laksen på kroken eller drivingen etter elgen mot postene. Det er denne ideen som gjør at vi kan forske på friluftsliv med bruk av ritual som begrep.

Dagens friluftsliv er et annet sosialt felt skilt fra religionsutøvelse. Det som skaper et felt er ideer og grenser som folk bruker i sin praksis. Fridtjof Nansen er en av våre første som definerte friluftsbegrepet skriftlig og som var med å skape friluftsliv som et eget praksisfelt:

Dette å komme litt bort fra de mange, bort fra den forvirrende larm hvori vår liv så altfor meget føres, dette å komme ut i naturen, få nye og store inntrykk fra skog og mark de vide vidder, fra det store rum. Det står nok for mig som kanskje den største side av friluftslivet.

Friluftsliv er for Nansen å komme vekk fra arbeids- og hverdagsliv og ut i naturen. Det er inntrykkene fra naturen som skaper overnaturlige krefter og mening. Friluftsliv består ifølge Breivik av rene overskuddsaktiviteter der mennesket selv eller naturen er drivkraften under utøvelsen (Breivik 1979). Ut fra sosial antropologisk perspektiv er friluftsliv en aktiv handling for å gjøre noe med eget liv og kommuniserer mening om livet. Fridtjof Nansen så også på friluftslivet som et brudd med det normale arbeids- og hverdagsliv. Bruddet skapte en ekstra ordinær opplevelse og skapte nærhet til «Guds frie natur» ifølge Nansen. Det er denne definisjonen til Nansen som gjør at jeg vil ut fra et sosialantropologisk perspektiv vil forsøke å studere friluftsliv med bruk av begrepet ritual.

Ritual som analytisk begrep.

Med begrepet ritual menes en standardisert handling som både er kommunikasjon av budskap og transformasjon av individers posisjon i samfunnsstrukturen og naturen (Turner 1987:157). Mitt utgangspunkt er Victor Turnes teori om at ritual er en fortettet representasjon av samfunnets grunnleggende verdier, kulturell koding og sosiale kategorier (Turner 1966, 1969). Turner knyttet denne skapende kraften av kultur og sosial struktur til ritualene (1987:158). Slike ritual er kollektive handlinger som symbolsk transformerer individet mellom ulike posisjoner, plasser og steder i den formelle samfunnsstrukturen. Ritual har med sosial transformasjon mellom kulturelle kategorier å gjøre og dette er knyttet til en religiøs dimensjon. Slike handlinger er et kollektivt fenomen som integrerer individene i fellesskapet og helheten i naturen.

Pierre Bourdieu ser derimot på ritual som innstiftende handlinger av distinksjoner og grenser som skaper ulikhet og forskjeller i samfunnet (Bourdieu 1996:27). Riten vigsler forskjellen, den innstifter forskjellen og legitimerer ulikheten i følge Bourdieu. Men både V. Turner og P. Bourdieu behandler teoretisk hvordan ritual eller praksis brukes av bevegelser, eliter og maktgrupper som symbolske og emosjonelle virkemiddel i skapingen av bevegelser, stater og nasjoner (Turner 1969, Bourdieu 1996). Å innstifte betyr å sanksjonere og helliggjøre tingens tilstand, og skape sosial orden. Ritualet legitimerer ulikhet og skaper forskjeller eller distinksjoner i samfunnet som oppleves som naturlige.

Med disse to ulike teoretiske ståstedene kan en analytisk si noe om hvordan våre likheter og ulikheter skapes og vedlikeholdes. Dette berører hvordan vi skaper, kommuniserer og fortolker friluftsliv og opplevelse som et meningsbærende fenomen i hverdagslivet, i livsløpet og samfunnet. Mitt teoretiske utgangspunkt er at ritual som opplevelse er viktig hendelse forløp for å studere differensiering og integrering av individer og fellesskap i det moderne samfunnet.

I den rituelle prosess blir deltakerne ført fra en identitet til en annen, de er i mellom ulike sosiale og kulturelle kategorier (Turner 1966, 1969). Denne grenseløse tilstanden defineres som «liminalfasen». Ritualer skaper et brudd i hverdagslivet som åpner opp for å være annerledes, sosial og å snu normalsamfunnets virkelighet på hodet. Dette bruddet utgjør et fristed for å kommunisere og formidle grunnleggende meninger, ideologier og konvensjoner mellom likeverdige medmennesker (Turner 1969, Eco 1984, Bloch 1985). Denne tankegangen kjenner vi igjen i Nansen sin beskrivelse av friluftslivet som noe radikalt annerledes enn «kasselivet» i byen. Det kjenner vi igjen fra fotturene i høyfjellet der vi hilser, snakker, bor og spiser sammen med helt ukjente folk på DNT hyttene. Dette lever videre i det moderne samfunnet i form av karnevalsfeiring (Eco 1984). I vår Nord Europeiske kultur er det skogen, fjellet og villmarka som er et slikt («liminalt») grenseløst fristed der alle naturlige og sosiale grenser opphører. I katolske land er det karnevalfeiringen som er fristedet for å uttrykke seg og bryte de sosiale grensene. I det protestantistiske Nord Europa er naturen en rituell arena for personlig transformasjon og meningsproduksjon.

Victor Turners ritualteori definerer ritual til å bestå av tre faser; separasjon, liminalitet og aggregering (Turner 1966, 1969). I den rituelle prosess blir individet fratatt den gamle identiteten i separasjonsfasen, ført over i et ingenmannsland (liminalfasen), og til slutt inkorporert med en ny identitet og status i aggregeringsfasen. Fasene separasjon og aggregering står for de mer formelle sidene av samfunnets struktur mens liminalfasen står for de uformelle sidene med samfunnets antistruktur eller fellesskap (Turner 1969, 1992, Bloch 1985, 1989, 1992). I den liminale fasen opplever individet noe ekstraordinært og annerledes som skaper et nært fellesskap med andre deltakere. Dette strukturelle trekket i ritualer kjenner vi også igjen innenfor friluftslivet. En fellestur eller et brekurs i Den Norske Turistforening har dette mønsteret. Vi kler av oss både klærne og identitetene i byen og reiser på tur med identiske personer med identisk påkledding for å oppleve noe ekstraordinært og annerledes. Både friluftsliv og kirkegang er rutinisert i stor grad med de samme handlinger til de samme steder til de samme tidspunkt. Denne rammen skaper en lekende, nær og solidarisk atmosfære på turen. Slike fellesturer kan sveise folk sammen for livet. Grensesprengende friluftsliv som fjellklatring og brevandringer er effektive liturgiske virkemiddel for å riste ulike folk sammen til en enhet og å forandre deres identitet.

Skaping av identitet og fellesskap.

Fridtjof Nansen: «Det er, såvidt jeg skjønner, nettopp en fare ved vår mere og mere jagende tid. Denne evindelig hvirvel, dette ustanselig jag er ikke skikket til å utvikle personligheter, karakterer.»

Fridtjof Nansen så på det moderne liv i byen som ikke skikket til å utvikle personligheten. Naturkreftene var i følge ham mer egnet til å utvikle personlighet. Med andre ord naturen kan transformere menneskene til noe bedre i den rituelle prosess. Ritual har en dobbelthet ved at handlingene både kommuniserer budskap og kan være identitet produserende (Larsen 1979). Ulike element i naturen brukes med andre ord som tegn i konstruksjon av identitet og fellesskap. Dette kan gi analytisk innsikt til å forstå endringer i rituelle prosesser, og hvilke implikasjoner disse har på konstruksjon av identitet og fellesskap. Identitet og fellesskap krever faste grenser og forskjelligheter for å framstå som en autonom enhet (Mead 1934, Bateson 1972, Cohen 1985, Sørhaug 1996, Bourdieu 1979, 1996). Naturen var i følge Nansen egnet til å herde personligheten. Det er med andre ord forskjellen mellom livet i byen og

naturen som viser grensen og skaper identitet. Slik jeg ser det, er identitet og fellesskap produkter av kommunikasjonsprosesser i ritualer og praksis, som er innstiftende handling av grensekryssinger. Det å reise fra byen og oppsøke «guds frie natur» var for Nansen kraften som formet identiteten. Det er denne meningen som også er grunnleggende i vårt friluftsliv.

Identitet kan sees på som knutepunktet mellom ytre kulturelle prosesser og personlig læring (Sørhaug 1996: 151). Med denne definisjonen blir personlig identitet, som et indre bilde av hvem en er, skapt av selvets dyktighet, viljestyrke og egenautonomi i kommunikasjons- og samhandlingsprosesser med seg selv, andre og naturen. Dette bildet skapes i relasjon til hva man tidligere har gjort og det man ønsker gjøre. Både opplevelsen av identitet og det asymmetriske behovet som oppstår i nået mellom fortid og framtid, blir skap med kultur som kontekst og kodesystem. Identiteten må være kontinuerlig over tid, vise konsistens og ha faste grenser. Den moderne identitet må skapes og velges for bli konsistent og hel. Det er nettopp disse personlige grensene for eget «liv» som subjektet utsetter seg selv for ved bruk naturen. Naturen er nettopp noe evigvarende, solid og konsistent som kan skape en form for helhet og hellighet. Denne tegn- og meningsprosessen i selvets livsprosjekt er basert på kognitive systemer og kulturelle prosesser som subjektet er lært opp i gjennom sosialisering (Mead 1934, 1972, Sørhaug 1996). Subjektet skaper sin identitet i et spenningsfelt mellom egen autonomi og avhengighet til de ytre omgivelsene (Sørhaug 1996:155). Når «selvet» setter sine egne grenser, for å skape seg selv, oppstår det et avhengighetsforhold i relasjon til den forskjellighet og de tegn som skaper grensen. Hvis identiteten f. eks. skapes gjennom bruk av et bestemt turaktivitet, blir også personen avhengig av å bruke denne turformen for å vise egen grenser og forskjell til andre personers smak. Dette merker jeg og andre aktive turfolk som et kroppslig behov. Hvis jeg ikke får gå på tur ute i marka føler jeg meg kroppslig i uorden.

Ritual, som å gå den samme turen år etter år, er en initierende handling som setter i gang identifikasjon og skaper grenser for tilhørighet. Ritual knytter derfor bånd mellom personens indre selvrefleksjon, og livsprosjekt med opplevelsen og hendelsene i rituelle prosesser. Et fellesskap kan defineres som en gruppe individer som uttrykker en felles grense overfor «de andre» og utvikler en felles solidarisk følelse som «vi» (Lysgaard 1963, Turner 1969, Cohen 1985). Den symbolske grensen er normen for hvordan «vi» skal gjøre det sammen. Handlingen og opplevelsen kapsler inn og vigsler grensen som er naturlig for tilhørighet i fellesskap. Ritual knytter derfor bånd mellom personers indre og fellesskapets ytre opplevelser. Ritual er initierende handlinger som setter igang personlig identifikasjon med opplevelsen av personlig identitet og identifikasjon til et levende fellesskap. Ritual skaper sosiale bånd og solidaritet mellom mennesker.

Folks opplevelse av fellesskap skjer ofte i rituelle sammenhenger som f. eks. ved friluftsliv. Vi er utrolige vanedyr når det gjelder å gå på tur. Slike ritualiserte handlinger bekrefter og styrker folks følelse av tilhørighet og lokalisering i et fellesskap (Cohen 1985:50). Den rituelle prosess blir en symbolsk markering både av inkludering av nye medlemmer, og markering av fellesskapet i seg selv (Douglas 1975, 1987). Et ritual er et symbolske uttrykk og metakommunikasjon om tilhørighet i et fellesskap med likeverdige medmennesker (Turner 1969, Eco 1984, Cohen 1985). Ritual som handling styrker individets solidariske følelse og det moralske fellesskapet som en enhet (Durkheim 1909).

Bruddet som binder.

Den industrielle revolusjon har på mange måter skapt et stort brudd i denne religiøse tradisjonen der «det gamle friluftslivet» var en innvevd del av religionsutøvelse. Det friluftslivet vi driver i dag forbinder vi ikke i det hele tatt med religionsutøvelse. Men de undersøkelser som er gjort av våre vaner innen friluftslivet viser at aktiviteten ennå er sterkt knyttet til fritiden i helgene og høytidene (Kleven 1992, Fylling m.f. 1994). Søndagsturer til fots i fjæra eller marka eller skitur på fjellet i påsken dominerer våre fritidsvaner. I levekårsundersøkelsen i Nordland er turer i skog og mark en av de vanligste fritidsaktivitetene. Hele 85% av befolkningen i Nordland har vært på kortere eller lengre fot eller skiturer siste år og over halvparten av befolkningen er ute i skog og mark minst en gang per uke. Kun 3% av befolkningen har deltatt på religiøse møter en gang per uke. Det statistiske materialet viser at befolkningen statistisk foretrekker fotturer i naturen før religiøse møter i helg og helligdager.

Dette må slik, jeg ser det, sees i lys av den enorme differensieringen som har skjedd i både samfunnet og når det gjelder handling (Weber 1920, Turner 1992, Giddens 1992). Sett i lys av utviklingen i vestlig kultur er det nettopp den økte differensieringen i stadig nye samfunnsinstitusjoner og aktivitetsformer som kjennetegner utviklingen. Denne prosessen startet for over 3 000 år siden i Athen med at religiøse ritual og praksis ble delt opp i ulike nye aktivitetsfelt (Turner 1987, 1992). Ut fra de religiøse ritualene vokste nye aktivitetsformer som sport, vitenskap og teater. Friluftslivet har i denne prosessen vært underaktiviteter som er innvevd i religionsutøvelse, sport, kunst og vitenskap. Utskillelsen av friluftsliv som en egen samfunnsinstitusjon og praksisområde tok først til på 1800-tallet. Denne prosessen skjedde parallelt med en sterk sekularisering av religionen (Berger 1967).

Pionerene i friluftslivet som Nansen, Ibsen, Bing, Slingsby og mange andre skapte et alternativt praksisfelt som forsøkte å skape et brudd til både arbeidsliv, religion og sport. Pionerene, som var frigjorte kunstnere, akademikere og forretningsfolk, gikk på tur i søndags klærne for å utforske naturen som en ny lekeplass for å skape mening med mer fritid og ferie. De forsøkte å skape en antistruktur til både det gamle tradisjonelle liv i bygdene, de framvoksende lavkirkelige miljøene og det framvoksende moderne liv i byene. Denne antistrukturen med dets mål, meninger og verdier forankret de i moderne frivillige organisasjoner som Den Norske Turistforening og Norges Jeger og Fiskerforbund. Disse organisasjonene ble verktøyet for å spre praksisen, få rekruttert nye medlemmer og få embetsstaten til å ivareta deres interesser overfor andre brukergrupper i utmarka. Denne måten å dyrke naturen på hadde ikke lenger en sterk forankring i en verdensreligion. De skapte alternative meninger og fellesskap på utsiden av religionen.

Det som nettopp kjennetegner det moderne samfunn som vokste opp fra 1800-tallet er relativisering av alle former for praksis og kunnskapsformer. Vitenskapen som spydspiss i utviklingen i dette århundret fjerner den overnaturlige magien i naturen. Å ta fra naturen dens overnaturlige skaperkraft og gjøre den om til et objekt kan defineres som naturalisering. Tilbake står vi igjen i et tomrom uten mening og helhet med våre liv. Moderniteten splitter og river opp det som tidligere var meningsbærende tradisjoner i livssyklus og årssyklus ritualene. For å fange nye medlemmer måtte det skapes et alternativ som gir svar på livets og naturens store spørsmål. Dermed er ringen sluttet i en selv og naturen men nå som en materiell og praktisk religionen. Modernitet har i en global sammenheng ført med seg vekst i de store verdensreligionene, unntatt kristendommen i Europa (Repstad 1994). I vår kulturkrets skaper folk mening med tilværelsen og identitet innenfor nye former for materielle symbolsystemer i fritidsaktiviteter og i hjemmet (Gullestad 1989). Det er denne mer konkrete

«religionen» som skaper integrasjon og mening i hverdagslivet. Friluftsliv er et av flere praksisområder i fritiden der vi skaper mening, integrasjon og helhet i tilværelsen. Slike praksisområder kan studeres med å bruke begrepet «ritual».

Friluftsliv som moderne ritual.

Tradisjonelle ritual, som overgangsritualene dåp, bryllup og konfirmasjon, har et klart religiøst budskap og initierer individet i et kollektivt fellesskap (Turner 1969, 1987). Når det gjelder friluftsliv som fotturer, fiske og jakt så har slike handlinger ikke noen eksplisitt kobling til religiøse budskap. Handlingen skaper ikke som tradisjonelle ritual kollektive kategorier og relasjoner. Jeg har f. eks. deltatt som deltakende observatør på elgjakt nå i høst i en typisk distriktskommune på 4000 innbyggere for å finne ut av den sosiale og kulturelle betydningen av elgjakta. I denne kommunen deltar nærmere 400 jegere i jakten på 122 elger. Over 10% av befolkningen i denne kommunen deltar i flere uker i jakta om høsten. Mesteparten av jakta foregår på privat grunn og deltakerne i jaktlagene er innenbygds boende som er grunneiere og nære slektninger til grunneierne. Jaktlaget, som jeg deltok i, har lagt vekt på å utvikle jakten til en stor naturopplevelse. Laget bor, spiser og overnatter på en hytte vekke fra familiene for å dyrke kameratskapet. Jaktlaget la opp jakten etter hvor det var mest hensiktsmessig å gå på tur i skogen for å få en god jaktoplevelse. Mye av jakta var å lage kaffebål på post og å være sosial rundt bålet. Nista bestod av indrefilet av elg som ble grillet på bålet og middagen var elgkake. Det mest rituelle var knyttet til nedleggelse av elgen og slakting.

Felling av elgen lagde elgfest med dyret. Her drakk formannen blod rett fra det døde dyret. Den største magien under jakta var å skjære av leggbeinet på elgen og steike beina på kaffibålet. Med øksa ble beinene etterpå kløvet og jaktlaget spiste den hvite beinmargen. Dette ble en «religiøs opplevelse» for meg på lik linje med den religiøse mennesker har med nattverd i kirka. Jaktlaget dyrket jakta og elgen som den store naturopplevelsen. Jakten er et hardt teamarbeid for å felle skogens store individualist og enstøing. Jaktlaget la ned elgen som symboliserte individualisten og dyrket i stedet likheten og solidariteten. For grunneierne jeg intervjuet om elgjakta var det ikke elgkjøttet som var det viktigste. Det var fellesskapet og opplevelsen under jakta som betydde noe. Dette fellesskapet bestod av egne barn ned i 10 års alderen til pensjonister i 70 års alderen. Ungene fikk være med på jakten sammen med fedre og besteforeldrene. Elgjakta involverte også kvinnene i familiene med bearbeiding og lagring av elgkjøttet. Mange av jaktlagene i kommunen avsluttet sesongen med elgfest. Her var alle familiemedlemmer og venner, som har deltatt i jakta, i lag for å spise elgsodd og multekrem.

Det som er forskjellen mellom tradisjonell religionsutøvelse og moderne ritual, som f. eks. friluftsliv med elgjakt, er at slike handlinger mangler helt et eksplisitt religiøst budskap (Moore and Myerhoff 1977). Slike ritual som elgjakt og klatreturer kan defineres som sekulariserte ritual uten en direkte kobling til religiøse trossystem. I stedet blir andre handlingsselementer eller symboler mer betydningsfylle for å kommunisere andre former for budskap i slike sekulariserte ritual. Den rituelle prosess rommer nøkkelsymboler som f. eks. «elg» og «fjell». Disse symbolene har mange ulike meninger. Slike nøkkelsymbol er en uendelig kraft til å kommunisere og utbrodere meninger og betydninger i kulturen (Turner 1966, 1992, Toren 1993). På samme tid er nøkkelsymbol en substans som virker fysiologisk på kroppen. Denne virkningen har både sin rot i substansens fysiologiske egenart (som elgens røde blod og hvite marg bein) og i de kulturelle ideene om virkninger som er kodet til tegnet. Kultur kan derfor sees på som en raffinering av slike naturlige virkninger for å fokusere sterkere på våre sanseopplevelser. Elgjakta, som jeg deltok i, var raffinert av elgjegerne selv for å fokusere sterkere på naturopplevelsen og kameratskapet under jakta. De liturgiske virkemidlene var å reise bort, bo nært sammen, høstfarger i skogen, kaffebålet, elg indrefilet, margbein, blod, rifler, skudd og egne jaktklær. Dette skapte en totalitet og nærhet som gav sterk opplevelse og mening med livet. Meningen med jakta var ikke mest mulig kjøtt i fryseren men størst mulig opplevelse og kameratskap under jakta. Dette ble utviklet i en retning og praksis som har mange likhetstrekk med liturgien i ritualer.

Det viste seg også at formannen i jaktlaget hadde lest boka til Helge Ingstad **Nunamiut blant Alaskas innlands- eskimoer**. Innlandseskimoene, som Ingstad levde med, overlevde utelukkende av å spise alt på reinsdyret. Ingstad oppdaget at eskimoene var sunne og friske uten kreft og mangelsykdommer. Dette forklarte han med at eskimoene helst spiste innmat og det kjøttet som lå med beinene på dyrene. Både Ingstad sin beretning og andre antropologiske studier av indianere og eskimoer i Nord Amerika, viser at det mest hellige og kraftfulle i naturreligionen nettopp er å spise rituelt dyrets beinmarg. Mye av fritiden går med på å arrangere rituell beinmark spising hos eskimoene og indianerne (Henriksen 1973). I vår kulturkrets er det nattverden som det mest hellige ritual. I nattverden spises brød og vin som symboliserer Gudens eksistens i virkeligheten. Hos naturfolket er det spising av beinmarg som er den mest hellige handling som skaper en tilsvarende kontakt med guder i virkeligheten. Denne tradisjonen, hentet fra urbefolkning i Canada, hadde jaktlaget gjenskapt i sin egen praksis med elgjakta. Det moderne friluftslivet under elgjakta smelter sammen med urgamle ritual i naturreligion.

Ifølge dem selv begynte tidsregningen i året før, under og etter elgjakta. Jakttiden var ifølge en jeger «hellig». Den kunne ikke røres med av noen. Elgen skapte en helhet i livet som bandt både laget, familiene, bygda, naturen, kulturen og samfunnet i en sammenhengende prosess. Elgjakta skapte sosiale relasjoner i form av vennskap, tilhørighet til bygda og en felles virkelighet i distriktskommunen. Hendelsene under jakta var samtaletema i hverdagslivet og arbeidslivet. Dette bant folk sammen og skapte varige sosiale relasjoner. Svært få av grunneierne har solgt rettighetene til elgjakta. Selve elgen var et nøkkelsymbol i skapingen av bygdefellesskap og vennskap i kommunen. Elgen gikk igjen både som ord, file, beinmarg, blod, kjøttkaker, turopplevelser, videoopptak, fotografier, slides og som gode jakthistorier. Symbolet skapte mening, smak, lukt, sanseinntrykk, slit, smerte, arbeid og fritid. Elgen bant alt sammen i en helhet. På elgfesten ble hele den rituelle prosess avsluttet med en formell middag med elgsodd og med lysbilde framvisning av årets store jaktopplevelse.

Slike nøkkelsymboler som «fjellet» og «elgen» skaper opplevelser som fjerner både sosial identitet, sosial struktur og kulturelle kognitive kategorier i den rituelle prosess. Alt blir til et øyeblikk i en opplevelse. Dermed åpner også flyten av symbolet for likeverdighet og fellesskap på utsiden av den sosiale og kulturelle orden. I det moderne liv er meningen med friluftsliv og opplevelse et stort øyeblikk av glede. Øyeblikket og opplevelse blir det totalt motsatte av tradisjonell religiøs kosmologi ved at handlingen mangler en eksplisitt abstrakt mening. Øyeblikket har ikke eksplisitt ideologi. Meningen forsvinner i den totale opplevelsen og øyeblikket. Både tid og rom opphører og individet blir nærmest udødelig og gudelig. Øyeblikket og opplevelsen blir et sort hull som absorberer alt som er meningsbærende i hverdagslivet. Sterke naturopplevelser er et nytt nullpunkt eller referansepunkt for å skape seg selv. For mye opplevelser med friluftsliv ødelegger i sin ytterste konsekvens meningene når bruken flyter ut over alle livsområder. Med andre ord må de grensesprengende handlinger rammes innenfor kollektive grenser for å bli meningsbærende i kulturen som et kollektivt fellesskap. Dermed blir moderne praksis mer og mer lik religiøse ritualer i form og struktur. Derfor ser vi antydning til en ny bølge der gamle ritual blir funnet opp på nytt eller revitalisert. Dette er en bølge som går over Europa (Boissevain 1992). Hjemme hos oss er det Pilgrimsled som er et eksempel på et mer eksplisitt uttrykk for den religiøse dimensjon med friluftslivet. Elgjakta og fjellklatring kan fortolkes som en revitalisering av naturreligionen som antropogene har beskrevet hos urbefolkninger.

Mening er opplevelse.

Jeg har forsøkt å fortolke friluftsliv i lys av teori om kommunikasjon i rituelle prosesser, og i lys av sosiale prosesser i samfunnet. Meningen med friluftsliv kan metodisk oppdages og studeres i lys av kommunikasjon og samhandling. I denne sammenhengen er ikke mening bare et abstrakt, logisk forhold i språket som kommunikasjonssystem, men noe konkret og materielt som skjer i livet og virkeligheten. Mening er en hendelse og noe som vi opplever med alle våre kroppslige sanser (Johnson 1987, Vassnes 1997: 170). Men disse opplevelsene bearbeider vi kognitivt, der vi bruker språket, kulturelle koder og mening systemer for å kategorisere oss selv og omverdenen (Geertz 1973). Mening er også en kommunikasjonsprosess der forskeren og deltakerne tilskriver hendelser og opplevelser mening ved å bruke språklige kulturelle kategorier, tegn og koder. Mening er en semiotisk prosess som aldri blir ferdig, fordi mening alltid er mulig å brodere videre ut (Toren 1993:160). Ritual som kollektiv handling skaper et kontinuum mellom kroppslige opplevelser og abstrakt mening i språket.

Friluftsliv er en handling som forandrer opplevelsen av virkeligheten og dermed også meningen med livet, oss selv, fellesskapet og samfunnet. Bruken av naturlige ting som fjell, vann, ryer og elger nøytraliserer språklige grenser mellom kropp og sjel, grensen mellom subjekt og objekt, grensen mellom individ og fellesskap, grensen mellom menneske og gud, og grensen i tid og rom. Det er diskontinuitet og «time out» i hverdagslivet som skaper grunnlag for å utbrodere mening. Bruddet gir mulighet til å skape nye individuelle og kollektive koblinger til grunnleggende kulturelle kategorier og grenser. Det er opplevelsen av grenseoverskridelsene som skaper mening både for individer og fellesskap i samfunnet. I denne grenseoverskridelsen «helliggjør» vi naturen igjen. Opplevelse av natur skaper brudd, forskjell og distinksjoner i eget og andres liv. Friluftsliv setter fokus på grunnleggende forutsetninger med eget og andres liv og dermed setter igang refleksjon og meningsproduksjon. Det er derfor ikke noen egentlig mening med friluftsliv ut over den opplevelsen en selv og andre deltakere klarer å skape med handlingen. Derfor må vi til stadighet gjenta handlingene i naturen for å vedlikeholde meningen og oss selv.

Friluftsliv integrerer ved differensiering av livsstiler

Emile Durkheim fortolket praktisering av religion og ritual som en refleksjon av samfunnets struktur som ivaretok integrerende funksjoner av individer i samfunnet (Durkheim 1909). Deltakelse i ritual skapte samfunnssolidaritet og høyverdige moralske mennesker ifølge Durkheim. I sosiologi og sosialantropologi har denne forståelsen dannet grunnlag for fortolkning av rituelle fenomener og religion (Van Gennep 1960, Turner 1969). Innenfor sosiologi har studier av utdanningssystemet og velferdsstaten forsøkt å vise hvordan nyere moderne institusjoner har motvirket fremmedgjøring og anomi i samfunnet. Durkheim selv så på utdanningssystemet som den nye praksis som kunne skape samfunnssolidaritet og integrasjon av individet innenfor det moderne samfunnet.

I ulike nyere teoretiske retninger som strukturalisme og generative teorier fortolker samfunnsforskere ritualer mer som kollektiv fristed for individenes kreativitet som produserer stadig økende differensiering i samfunnet (Turner 1969, 1987, Wagner 1975, Bourdieu 1979, 1996). Ritual er i dette perspektivet en institusjonalisert og standardisert skapende lek som utfordrer samfunnets kollektive tro og symbolske grenser. Gjennom den eksperimenterende leken integreres nye medlemmer, og symbolske grenser blir polarisert og vedlikeholdt i samfunnet. Det er de klare grensene som gjør ritualet virksomt (Eco 1984). Uten klare sosiale og kulturelle grenser, og kollektiv tro, gir den rituelle prosess ingen mening og virkning.

I friluftsliv som et moderne ritual har naturlige ting som fjell, lakser og elger forandret karakter fra å være kontekst symbol til å bli primære produsenter av identitet (Larsen 1979). Ritual produserer den indre helligheten, og dermed forsvinner grensene mellom tegn og betydning i en ny enhet og helhet; opplevelsen. Denne kraften skapes av «naturlige ting» i

ritualet, som også frikobler subjektet fra de tidligere sosiale relasjoner og innlemmer den i et liminalt fellesskap (Turner 1969). I opplevelsen flyter deltakerne sammen til et fellesskap, som under elgjakta jeg beskrev der alle spiser av de samme marg beina. Denne handlingen overfører kjempekrafta fra elgen til medlemmene i jaktlaget. Det å spise sammen ved den nedlagte elgen skaper ny livsenergi, nærhet, likhet og fellesskap.

Pionerene i friluftslivet (og andre moderne fritidsaktiviteter) har gjennom kulturelle innovasjoner skapt andre praksisformer, ideologier og opplevelser som har fortrenget religionen. Friluftsliv er en kollektiv sosial konstruksjon som gir rom for å skape mening med livet og integrere nye personer i et fellesskap av friluftsfolk. Disse nye livsstilene er i sterkere grad knyttet til nyere institusjoner som har kommet til i stedet for eller som supplement til religionen som kulturlivet, fritidssektoren, utdanningssamfunnet og vitenskap (Turner 1987, 1992). Det som er forskjellen er at vi før fikk tildelt en totalpakke og livsform av slekta og presten mens vi i dag selv må velge og skape en egen identitet og livsstil. Ritual var før en kollektiv transformasjon av individene i denne livsformen. Moderne ritual er derimot helt motsatt der individet selv må skape kollektive rammer og grenser for å bli transformert til en meningsbærende kategori med identitet. For enkelte blir naturen og friluftslivet en slik kollektiv ramme for å skape sosiale relasjoner og mening med livet. Mange andre mennesker finner andre materielle alternativer innenfor idrett, rusmiddelbruk, mat, kunst, forskning og hverdagslivet i hjemmet.

Det jeg har forsøkt i denne artikkelen er å vise at i det moderne friluftslivet vender vi tilbake igjen til å dyrke naturen på samme måte som urbefolkninger dyrket det overnaturlige i naturen. Innenfor fritid og friluftsliv både revitaliserer vi gamle religiøse tradisjoner og finner på helt nye praksisformer. Urgamle ritual og ideer smelter sammen med moderne innovasjoner og blir moderne praksisformer. Den store forskjellen er at nå vil vi ikke bli avslørt som religiøse når vi dyrker oss selv i naturen. I følge Bourdieu ligger magien og troa i det moderne nettopp at den ikke må tematiseres for refleksjon (1977, 1996). Både skaping og ødeleggelse av praksisformer i friluftslivet ligger nettopp i dette her å ikke tematisere den religiøse dimensjon med egen praksis. Det hellige og skapende overnaturlige kraften i sosiale konstruksjoner må gjøres om til et tabu i individet. Det som er tabu og hellig er hvordan du skaper det indre bildet av en selv gjennom praksis i naturen.

Litteratur:

- Aas, Øystein 1995: Hval og tyttebær - eller historien om «en nasjon av jegere, fiskere og sankere». I; **Friluftsliv**. Direktoratet for naturforvaltning. Trondheim.
- Barth, Fredrik (1975): **Ritual and Knowledge among the Baktaman of New Guinea**. Universitetsforlaget, Oslo.
- Bateson, Gregory (1972): **Stemps to an Ecology of Mind**. A Revolutionary Approach to Mans's Understanding of Himself. Ballantine books, New York.
- Bates, Daniel G og Harald Skogseid 1997: **Menneskelig tilpasning**. En humanøkologisk innføring i globalt miljø. Universitetsforlaget. Oslo.
- Berger, Peter (1967): **The Sacred Canopy**. Doubleday, Garden City.
- Beverfjord, Aud 1995: Pilgrimsleden - tverrfaglig samarbeid om videreføring av tradisjoner. I; **Friluftsliv**. Direktoratet for naturforvaltning. Trondheim.
- Bloch, Maurice (1986): **From Blessing to Violence**. History and Ideology in the Circumcision Ritual of the Merina of Madagascar. Cambridge University Press, New York.
- Bloch, Maurice (1992): **Prey into Hunter**. The Politics of Religious Experience. Cambridge University Press. Cambridge, New York

- Boissevain, Jeremy (1992): Revitalizing European Rituals. Routledge, London and New York.
- Bourdieu, Pierre (1977): Outline of a Theory of Practice. Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- Bourdieu, Pierre (1979): Distinksjoner. En sosiologisk kritikk av dømmekraften. Pax Forlag A/S, Oslo 1995.
- Bourdieu, Pierre (1994). Symbolisk makt. Pax forlag. Oslo 1996.
- Breivik, Gunnar 1979: To tradisjoner i norsk friluftsliv. NIH - Kompendium nr. 50. Oslo.
- Bråten, Stein 1992: G. H. Meads filosofi som grunnlag for dialogisk forståelse. I: Thuen og Waage (red). Oppdragelse til det moderne. Universitetsforlaget, Oslo.
- Cohen, Anthony P. (1985): The Symbolic Construction of Community. Routledge, London.
- Daniel de Coppet (1992): Understanding Rituals. European Association of Anthropologists. Routledge, London and New York.
- Direktoratet for naturforvaltning 1995: Friluftsliv. Trondheim.
- Douglas, Mary (1975): Implicit Meanings. Essays in Anthropology. Routledge & Keagan, Paul, London.
- Durkheim, Emile (1912): The Elementary Forms of Religious Life. A new Translation by Karen E. Fields. The Free Press, New York, London.
- Eco, Umberto (1976): The Theory of Semiotics. Bloomington. Indiana University, USA.
- Eco, Umberto, V. V. Ivanov and Monica Rector 1984: Carnival. Mouton Publishers. Berlin, New York, Amsterdam.
- Eco, Umberto (1984): Semiotics and the Philosophy of Language. Macmillian Press. London.
- Elias, Norbert (1989): The Symbol Theory. Sage, London.
- Fylling, Ingrid, Jan Inge Hanssen, Johans T. Sandvin og Jan R. Størkersen 1994; Levekår og livskvalitet i Nordland. NF - Rapport 15/1994. Nordlandsforskning, Bodø.
- Giddens, Anthony (1990): The Consequences of Modernity. Cambridge, Polity Press.
- Giddens, Anthony (1991): Modernity and Self-Identity. Polity Press, Cambridge UK.
- Geertz, Clifford (1973): The Interpretation of Cultures. Basic Books, New York.
- Goffman, Erving (1967): Interaction Ritual. Essays on Face to Face Behavior. Pantheon books, New York.
- Gullestad, Marianne (1985): Livsstil og likhet. Om nærmiljø i byer. Byforskningsprogrammet. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gullestad, Marianne (1989): Kultur og hverdagsliv. På sporet av det moderne Norge. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gullestad, Marianne (1996): Likhet og mangfold. Norske tenkemåter i endring. Plenumsforedrag til LOS-dagene i Folkets hus 31. oktober - november 1996. LOS-Senteret, Bergen.
- Gåsdal, Odd 1995: Deltakelse i friluftsliv - sosiale mål og fysiske hindringer. Institutt for sosiologi og statsvitenskap. Universitetet i Trondheim.
- Henriksen, Georg 1973: Hunters In The Barrens. The Naskapi on the Edge of the White Man's World. Institute of Social and Economic Research, Memorial University of Newfoundland.
- Ingstad, Helge 1951; Nunamiut. Blant Alaskas Innlandseskimoer. Gyldendal Norsk forlag. Oslo.
- Kaltenborn, Bjørn, P. og Marit Vorkinn 1993: Vårt friluftsliv. Aktiviteter, miljøkrav og forvaltningsbehov. Temahefte 3. Norsk institutt for naturforskning.
- Kleven, Jo 1992: Aktivitetsmønstre i norsk ferie og fritid. NINA. Forskningsrapport
- Larsen, Tord (1991): Modernitet, identitet og tegnforståelse. Senter for Europeiske kulturstudier. Universitet i Bergen. Skriftserie.
- Larsen, Tord (1993): Individprosjektet - og litt til. I, Norsk sosialantropologi 1993 - et utsnitt. Rapport fra fagkonferansen i sosialantropologi, mars 1993. Norges Forskningsråd, Oslo.
- Lawson, E. Thomas and Robert N. Mccauley (1990): Rethinking Religion. Connecting Cognition and Culture. Cambridge University Press, Cambridge.
- Leach, E. (1976): Culture and Communication: The Logic by Which Symbols are Connected. Cambridge University Press, Cambridge.
- Lysgaard, Sverre (1961): Arbeiderkollektivet. En studie i de underordnedes sosiologi. Universitetsforlaget, Oslo.
- Madsen, Kjell (1991): Daimon. Essays og historier om det åndelige i kulturen. Aschehoug, Oslo.
- Mead, G. H. 1934: Mind, Self, and Society. Chicago; University of Chicago Press.
- Moore, Sally and Barbara G. Meyerhoff (1977): Secular Ritual. Van Gorcum, Assen/Amsterdam
- Nansen, Fridtjof 1943: Friluftsliv. I Nansens Røst. Bind 2. Dybwad Forlag.
- Reitan, Jorunn 1994: Naturvern - Friluftsliv - Turisme. Konflikter i planlegging og forvaltning. Rapport 1994:19. NIBR.
- Repstad, Pål (1994): Religion i norsk sosiologi. Sosiologisk tidsskrift. Årgang 2, nr 3, kap. 17.
- Selle, Per 1996: Frivillige organisasjoner i nye omgivelser. Alma mater. Bergen.

- Sundt, Eilert (1859): Om Ædreuelighedstilstanden i Norge. Gyldendal Norsk forlag, Oslo.
- Sørhaug, Hans Christian (Tian) (1996): Fornuftens fantasier. Antropologiske essays om moderne livsformer. Universitetsforlaget. Oslo.
- Tordsson, Bjørn 1995: Friluftslivets mytologiske røtter. Høgskolen i Telemark.
- Toren, Christina (1993): Sign into symbols, symbol as sign: cognitive aspects of a social process. In, P Boyer (Ed) Cognitive Aspects of Religious Symbolism. Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- Turner, Victor (1967): The Forest of Symbols. Aspects of Ndembu ritual. Cornell University Press, Ithaca and London.
- Turner, Victor (1969): The Ritual Process. Structure and Anti-Structure. Cornell University Press, Ithaca/New York.
- Turner, Victor (1977): Variations on a Theme of Liminality. In; S. Moore and B. Myerhoff: Secular Ritual. Van Gorcum, Assen/Amsterdam.
- Turner, Victor (1987): The Anthropology of Performance. PAJ Publications. New York.
- Turner, Victor (1992): Blazing the Trail. Way Marks in the Exploration of Symbols. Edited by Edith Turner. The University of Arizona Press. Tucson and London.
- Van Gennep, A. (1960): The Rite of Passage. First published 1908. Routledge & Kegan, Paul, London.
- Vassnes, Bjørn 1997: Myten om fornuften - og den nye vitenskapen om oss selv. Pax forlag. Oslo.
- Volosinov, V. N. (1986): Marxism and the Philosophy of Language. Havard University Press
- Vittersø, Joar, B. Kaltenborn, O.i.Vistad og M. Vorkinn 1994: Nasjonalparker og reiseliv. En litteraturstudie om policy, potensialer og problemer. Norsk Institutt for Naturforvaltning
- Wagner, Roy (1975): The Invention of Culture. The University of Chicago Press, Chicago.
- Wagner, Roy (1986): Symbols That Stand for Themselves. The University of Chicago Press.
- Weber, Max (1920): Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd. På dansk ved Christian Kock. Innledning ved Egil Fivelsdal. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Willis, Paul (1990): Common Culture. Symbolic work at play in the everyday cultures of the young. With Simon Jones, Joyce Canaan and Geoff Hurd. Open University Press, Buckingham.
- Woon Long, Litt 1995: Norsk friluftsliv sett utenfra. Eller Hvordan jeg lærte å gå på tur. I: Friluftsliv, Direktoratet for naturforvaltning. Trondheim.

Børge Dahle
Amanuensis ved Norges Idrettshøgskole
adr. 7393 Rennebu. tlf/fax 72 42 55 25

Konferanse: Forskning i friluft.

“ET LEVENDE OG FOLKELIG FRILUFTSLIV.”

Hvilke faktorer har vært og er avgjørende for å opprettholde en friluftslivstradisjon i det norske samfunn ?
Kan viten om utvikling av “friluftslivet” i andre land hjelpe oss til en bedre “forvaltning” av vårt friluftsliv ?

Innhold /temaene: Motivasjon for friluftsliv, verdigrunnlag. Friluftsliv - oppvekst.

“Abstract”:

Det er en viktig samfunnsoppgave å opprettholde en høy utøvelse av friluftsliv i den norske befolkningen. Det er mange grunner for det, her er noen:

- turer i skog og mark gir god helse og gode naturopplevelser - økt livskvalitet - reduserte samfunnsutgifter?
- friluftslivet er en god “møteplass”, en sosial arena for familie og venner i en ellers travel hverdag og for grupper i samfunnet som ellers kan føle seg ensomme ?
- friluftslivet er en god “metode” i naturvernet og naturen er et godt “klasserom”?
- friluftslivet er en del av vår kulturarv, et kultur fenomen som er en del av den norske identiteten ?

Hvilke faktorer var viktige for at en fikk etablert en friluftslivstradisjon i det norske samfunn ? Er det forhold i vårt postmoderne samfunn som truer “et levende og folkelig friluftsliv”? Hva kan vi gjøre for å begrense virkningen av de faktorene som kan føre til en reduksjon av kvaliteten og omfanget av friluftslivet i den norske befolkningen? Hva kan vi gjøre for å styrke faktorer som er med på å opprettholde og forsterke vår friluftslivstradisjon?

Bakenforliggende faktorer som kan medvirke til en forståelse av ulike “friluftslivstradisjoner” i ulike land:

- Størrelse på gjenværende naturområder, naturområders kvalitet.
- Naturområders tilgjengelighet for ulike former for “friluftsliv”- topografi, klima, vegetasjon, eiendomsforhold, lover og regler for bruk av områder.
- Nasjonal historie som har betydning for bruk av naturområder, bosettingsstruktur.
- Kulturhistoriske forhold som har betydning for bruk av naturområder, kontinuitet i “opprinnelige naturbruksformer”, holdning til natur i naturbruksformer, tradisjoner for bruk av natur i fritidssammenheng.
- Etablerte sosialiseringsmønstre, virksomme overføringsmekanismer i fritidsbruk av natur mellom generasjoner, utdanningssystemer i naturbruk.

De første fire punktene som er nevnt som bakenforliggende faktorer i en forståelse av ulike lands “friluftslivstradisjoner” vil kunne “avleses” ved å studere sosialiseringsmønstre og overføringsmekanismer mellom generasjoner. I et komparativt perspektiv er det kanskje ikke riktig å snakke om nasjonal egenart i friluftslivformer, men heller om ulike internasjonale friluftslivformer der de fire første punktene av bakenforliggende faktorer bestemmer omfanget av de ulike friluftslivformene i de ulike land.

I Norge har vi godt etablerte sosialiseringsmønstre med god bredde i befolkningen. I land som bl.a New Zealand og Australia ser vi at andre sosialiseringsmønstre dominerer. Der dominerer sosialiseringsmønstre som er profesjonalisert og kommersialisert som en følge av at en ikke har effektive sosialiseringsmønstre som har bredde i befolkningen. Hva kan vi se som resultat av dette arbeidet i New Zealand og Australia ? Kan Norge lære noe av dette på godt og ondt ?

I tiden framover blir det viktig å intensivere forskning som gir en bedre forståelse av virksomme overføringsmekanismer som viderefører “et levende og folkelig friluftsliv”.

Prosjektet “Barnas Naturverden” vedlegges dette foredrag for å vise til et prosjekt som er gjennomført i praksis og som baserer seg på kunnskap fra forskningsprosjekter.

«Barnas Naturverden»

Prosjektet er utviklet med tanke på å få gjennomført tiltak i et naturområde som vil realisere viktige deler av den offentlige friluftslivspolitikken. Faglig er prosjektet forankret i forskning om sosialisering til friluftsliv. En hovedkonklusjon i dette arbeidet er:

- Familien trenger friluftslivet som en arena for opplevelse av positivt fellesskap i fritid, og friluftslivet trenger familien som sosialiseringsarena.
- Familien er friluftslivets klart mest effektive sosialiseringsarena.

Barnas Naturverden ble åpnet sommeren 1995 og første sesong har fungert etter forventningene.

Småbarnsfamilier

Dersom en skal ta vare på en viktig kulturell fellesskapsverdi i vårt samfunn, friluftslivet, vil det være avgjørende at en får gjennomført tiltak som retter seg mot småbarnsfamilier. Dette krever at offentlige myndigheter er i stand til å se konsekvensene av denne erkjennelse og er villige til å være med på å realisere tiltak som fremmer friluftslivet for barnefamilier.

*Stemmer kartet med terrenget?
Planer må bygge på bygdas
handlingskunnskap.
Foto: Børge Dahle.*

Prosjektets mål

En ønsker å tilrettelegge et natur- og kulturområde der barn kan få utøve en naturbruk i fritiden som:

- sikrer en overføring av viktige fellesskapsverdier som gir barn i dag og i framtiden muligheten for et rikt liv med enkle midler.
- beskytter vår natur og utvikler en naturforståelse som sikrer en naturbruk innenfor naturens tålegrense.
- bevarer og utvikler en levende, kunnskapsrik og synlig lokalkultur.
- kan gi grunnlag for utvikling av arbeidsplasser slik at en kan opprettholde sterke lokalsamfunn i distriktene som kan forvalte natur og kultur på en livskraftig måte.

Livskraftige bygder er avhengige av aktive jenter med natur- og kulturglede.

Foto: Børge Dahle.

Utradisjonell tilrettelegging

Tilretteleggingstiltak vil være utradisjonelle. Det kreves nytenking dersom en skal aktivisere grupper som til nå er lite tilgodesett med tilretteleggingsmidler fra det offentlige. Det vil høyst sannsynlig være nødvendig med bl.a. en sterkere pedagogisk tilrettelegging og en annen type fysiske tilrettelegginger i et område som skal nå småbarnsfamilier. Småbarnsfamilier kan bl.a. ikke gå langt. Kvinner og barn har sterke sosiale motiv i fritiden, de trenger møteplasser, og barn må kunne få kombinere naturopplevelser med lek i natur. Det tiltenkte naturområdet vil være et nærområde for en mindre gruppe familier og et dagsturområde for en større gruppe familier. Området vil for en større region som Sør-Trøndelag og i en nasjonal sammenheng være et fjellområde som kan brukes i helger og ferier.

Ramsfjell i Rennebu

En har tatt i bruk et fortettet natur og kulturområde, Ramsfjell i Rennebu kommune. Området grenser opp mot Trollheimen naturvernrområde og er i utstrekning ca. 15x15 km. Området består av både barskog og bjørkeskog og fjellområder med daler og topper. Det er ca. 40 fiskevann og

flere fiskeelver i området, ca. 100 grunneiere har gått sammen om et fiskekort for området. Området har et rikt dyreliv.

Setermuseum

I området er det flere fjellgårder og setergrenner. Flere setrer er i drift og det er utviklet et setermuseum. Det er mulig å utvikle overnattingssteder på flere av gardene og setrene. Det er nettverk av stier og gamle ferdselsveier i området. Området er rikt på kulturminner.

Sælehus

Det er bygd tre hytter i kjernen av området, Barnas Naturverden, beliggende ved fiskevann. Hyttene, eller Sælehusene, er kopier av et hus fra Vikingtiden, datert til år 1003, som er enkle, men med sterke historiske kvaliteter og miljøkvaliteter. En sammenslutning av grunneierlagene i området eier og har ansvar for vedlikehold og drift av hyttene. Fjellgardene, setrene og Sælehusene skal danne et nettverk av overnattingssteder. Dagsturene vil være fra 2-10 km.

Veileder og barnebok

Det er utviklet en natur og kulturveileder for området som gjør det mulig for mor/far å veilede sine barn i friluftsliv og natur- og kulturglede. Det er skrevet en lærebok, en fortellingsbok om

*Boka om småjutula'n gir en god markedsføring av prosjektet. Her er NRKs Heia Norge på besøk.
Foto: Børge Dahle.*

Småjutula'n i Barnas Naturverden som kan brukes i forberedelsene til turen og gi turen et ekstra positivt innhold.

Boka om Småjutula'n har i stor grad vært med å bygge opp en identitet til bygda som har gitt bygda en profil utad. Boka er også en fin måte å markedsføre prosjektet og bygda på.

Del av friluftspanen

Prosjektet er planlagt og er innarbeidet i Friluftspanen for Rennebu kommune. Sommeren 1992 startet rydding og merking av stien i området. Arbeidet med stier og skilting ble gjort ferdig sommeren 1995. Dette arbeidet er gjennomført med midler fra Fylkesmannens miljøvernavdeling, arbeidsmarkedsmidler og dugnad fra grunneiere og andre i lokalsamfunnet.

Kulturelle konstruksjoner og meningen i og med friluftsliv

*Innlegg på seminar "Forskning i friluft", FRIFO, Stjørdal 18-19 november 1998.
Av doktorgradsstipendiat Bjørn Tordsson*

"I ethvert normalt menneske er det en dyp trang til å føle-samhörighet med naturen, overbevise seg om, at hans sind eier røtter, som endnu ikke har tapt sit tak i jorden. Det er denne trang som driver os byfolk ut til havet, ind i skogene, op paa fjeldet."
(Rubenson etter Breivik og Løvmo 1978)

Slik skrev en av fjellklatringens store pionerer i Norge, C.W. Rubenson, år 1914. Han gir veltalende uttrykk for en oppfatning som friluftslivsfolk spontant deler. Visst er det naturlig for et normalt menneske å oppleve naturens storhet og seg selv som en ekte del av naturen!

Vi vil jo så gjerne å tro, at når vi lever friluftsliv, da snur vi ryggen til samfunnet, kulturen og alle etablerte måter å forstå verden på, og går i stedet for å møte virkeligheten slik den er i seg selv. Vi markerer skillet gjennom å ta på oss andre klær og bruke annet utstyr enn i hverdagen. Vi gjør det sågar i en annen type tid enn den vanlige; i noe vi kaller fritid, og som vi ønsker skal være det motsatte av arbeidstiden og hverdagsjaget.

Og når vi kommer over tregrensen, opp på snaufjellet, og lavlandet har sunket ned under oss, da kan vi slenge sekken i lyngen, plukke en håndfull solvarme kreklingbær og endelig føle oss som hele og ekte mennesker igjen. Føle hvordan det gode livet smaker uten å ha blitt forsukret! Finne oss selv i noe større enn oss selv.

Så hvorfor spørre om meningen med friluftsliv? Hvorfor – som jeg – bruke fire år på et forsknings-prosjekt om meningen med friluftsliv som noe kulturelt betinget, når vi allikevel opplever det som naturlig og uproblematisk!?

Meningen i friluftslivet blir til i en kulturell kontekst

Jo, fordi nettopp skillet mellom natur og kultur – liksom skillet mellom arbeidstid og fritid, og oppfatninger om hva som er det gode liv og hva personlig identitet egentlig dreier seg om – det er idealeksempler på kulturelle konstruksjoner (Ehn & Löfgren 1994).

Enkelt kan en si at kulturelle konstruksjoner er grunnleggende måter for å forstå og strukturere tilværelsen, som den enkelte til stor del deler med andre i sin tid og sitt samfunn. Disse meningsmønstrene tar vi for gitt, og nettopp derfor preger de vår måte å "spontant" oppleve, fortolke og handle.

Ut fra dette perspektivet får friluftsliv sin mening i en sosial og kulturell kontekst (Long Litt Woon 1993). Vi kan dermed ikke – som i mye av amerikansk miljøpsykologi (Grahn 1993) – leite etter noen omfattende forklaringer til friluftsliv i menneskets genetiske arv. Heller ikke kommer vi særlig langt med det som filosofene kaller for "naiv realisme": at det en opplever og erfarer gjennom for eksempel en fottur på fjellet helt og holdent kommer av at en rett og slett

går der: at turen i seg selv spontant og uvergelig skaper helt bestemte opplevelser. Natursyn, tidsoppfatning og annet "kulturgods" setter friluftsliv inn i en meningsskapende sammenheng.

Her har norske samfunns- og kulturvitenskapelige forskningsmiljøer lagt grunnen for spennende perspektiver til berikelse også for internasjonal forskning (Grimstad Klepp 1995; Goksøyr 1992; Gullestad 1990; Hegge 1985; Høystad 1994; Klepp 1993; Lyngø 1993; Nedrelid 1988, 1991, 1992, 1993; Rekviem 1993; Richardsson 1994; Witoszecz 1998 m. fl). Ikke minst etnologene har tydeliggjort den nære relasjonen mellom friluftsliv og konstruksjonen av nasjonal og kulturell identitet, med røtter i opplysningstidens og romantikkens idealer i forrige århundre. Derfor har norsk friluftsliv en rekke særtrekk i forhold til for eksempel engelsk eller amerikansk (Hastrup 1993; Reed & Rothenberg 1992; Wilson 1989; Waagbø 1993). Dette burde innen parentes også gi utgangspunkter for en forvaltningsrettet forskning, som lenge altfor ukritisk har hentet tankemodeller fra universitetsmiljøer i USA (Vorkinn m. fl. 1996).

Historisk perspektiv for å forstå friluftslivsfenomenet

Hensikten med mitt doktorgradprosjekt er å studere friluftslivets historie, med fokus på samspillet mellom samfunn i et makroperspektiv, sentrale kulturelle konstruksjoner, og opplevelsen av mening i friluftslivet. Hensikten er å søke teoretisk klarhet i hva friluftslivsfenomenet er, nærmere bestemt samspillet mellom samfunn, kultur og friluftsliv.

Dette kan legitimeres med at friluftsliv i dag er en viktig arbeidsform innen en rekke samfunns-områder: skole, attføring, behandling, lederutvikling... listen kan gjøres lang, og det er ingen ende på de goder en mener friluftsliv kan gi den enkelte og samfunnet (Tordsson 1997 b; Sandell & Sörlin 1994). Men det er vanskelig å vite noe om friluftslivets pedagogiske muligheter, hvis en kortslutter diskusjonen om hvordan friluftsliv generelt forholder seg til kultur og samfunn.

Det historiske perspektivet er ikke valgt ut fra et ønske å deskriptivt og narrativt tegne friluftslivets opprinnelse og utvikling, men for å studere sammenhengene kultur – samfunn – friluftsliv under forhold som skiller seg fra vår egen tid; som kjent er det lettere å få øye på det som er annerledes enn det som man er en del av. En annen grunn er hypotesen om at dette å oppleve mening i og med friluftsliv er en aktiv, refortolkende og refleksiv prosess, nært knyttet til å prøve gitte meningsmønstre, og/eller å skape nye ut fra den egne tidens spørsmål.

For selv om vi kan kjenne oss igjen i det Rubenson og andre skrev i begynnelsen av seklet, så tar vi feil hvis vi antar at mennesker i ulike tider har opplevd det samme, fordi de har drevet med samme slags "aktiviteter". Allerede et flyktig blikk på friluftslivstradisjonen i løpet av de siste hundre-hundrefemtio årene viser at motiveringene for friluftsliv stadig har skiftet (Tordsson 1993). Jeg har til hensikt å gjøre nedslag i ulike historiske perioder: århundreskiftet, når friluftsliv på alvor fremsto som et så å si eget konturskarpt kulturfenomen; 1930-tallet, når arbeiderklassen var etablert som viktig politisk aktør samtidig som moderniseringsprosjektet tok fart; 1960-1970-årene, når friluftsliv på alvor ble et samfunnstema og gjenreisningen hadde medført motreaksjoner av forskjellig slag; samt vår egen tid, når spørsmål om personlig og kulturell identitet på ny står i fokus, ideologiene har mistet mye av sin appell og fremtiden føles usikker.

Jeg ønsker å studere hvordan noen av de kulturelle konstruksjoner som er konstitutive for friluftslivet har endret seg i løpet av dette århundre: synet på forholdet mellom natur og kultur; oppfatninger om arbeid og fritid; temporaliseringen datid-nåtid-fremtid; idealer om det gode liv; samt oppfatninger om forholdet mellom kropp og sjel. (se også Grimstad Klepp 1995) Jeg skal antyde mitt perspektiv gjennom å skissere noen aspekter i en, men svært grunnleggende (Jespersen 1986), kulturell konstruksjon i friluftslivet: natursyn.

Natursyn som konstituerende for friluftslivet

Når friluftsliv ble etablert i Norge var romantikken den dominerende kulturbevegelsen i Europa (Hegge 1985; Sörlin 1991). En forestilte seg en direkte korrespondanse mellom den ville naturen og menneskets sjeleliv: i naturen aner mennesket sin plass i tilværelsen, sin litenhet og tilfeldighet, men også delaktighet i en stor sammenheng. Naturen skulle derfor erfares med følelseslivets instrumenter – ikke i første rekke gjennom naturvitenskapelig analyse. Naturopplevelse ga selvrealisering: mennesket ble til et sant menneske i samme grad som hun tok til seg av naturens uttrykk (Johannison 1984).

Fra opplysningstiden hadde begrepet natur også arvet et kulturkritisk aspekt. I begrepsparet natur-kultur var naturen det forbilledlige, det som en sann kultur skulle prøve å etterlikne. Ordene "naturlig" og "unaturlig" ble derfor språkets mest verdiladete ord. Natur sto for det opprinnelige, men også det genuine, ekte, sanne, moralsk gode. En mente at sivilisasjonen deformerer mennesket, men i den frie naturen kan hun gjenfinne seg selv (ibid).

Først med denne forståelsen av hva natur er, ble det meningsfullt å dra ut i naturen kun for opplevelsen sin skyld. "Opplevelse" i romantisk forstand var ikke bare private affekter og sensasjoner, men den dype formen for erkjennelse, som ga en direkte og autentisk forståelse av tilværelsens innerste vesen.

Hva av dette lever fortsatt i friluftslivet i dag? Jeg tror det er ganske mye. Enn i dag kan vi oppleve naturen estetisk og følelsesmessig, som landskap og stemning: en slags billedgåte og et symbol å tyde og ta til seg, og som kan gi følelsesmessig for ikke å si åndelig fordyping (Faarlund 1992). Denne måte å oppleve natur og friluftsliv blir bekreftet i vår kulturkrets. Vi kan komme tilbake fra en tur med sterke inntrykk. Når vi skal fortelle for andre blir ordene fattige, og lite nytter det å stable superlativer på hverandre. Allikevel blir vi forstått, av dem som har muligheter til å forstå.

Spørsmålet er om disse holdningene har en mulighet til å overleve i en fremtid. Er polariteten mellom natur og kultur fortsatt meningsfull? Tradisjonelt blir natur oppfattet som "villmark": det reine, urørte, levende, ukrenkelige: sunnhetskilden selv. Men miljøkrisen har lært oss et helt annet natursyn. Naturen er truet, og bevisstheten om dette kan medføre at ødeleggelse blir selve fortolknings-mønsteret, også for helt normale prosesser i naturen. Da blir naturen ikke opplevd som en kraftkilde, men en påminnelse om menneskets ansvar og skyld, fremtidens usikkerhet og den enkeltes maktesløshet. Dette får selvsagt konsekvenser for hvordan vi opplever naturen i friluftsliv. De etablerte, tradisjonsgitte fortolkningsmønstrene i friluftsliv har mistet mye av sin relevans.

Er da nye holdninger til natur i emning? Blant mange tegn i tiden begrenser jeg meg til to. På den ene siden merker vi, særlig i mediene, en økt oppfatthet av actionpregede spennings-

sensasjons- og prestasjonsrettete aktiviteter, hvor naturen mest synes å være kulisse, kanskje motstander eller statushevende trofé. Livet er kort, tilbudene uendelige og vi rekker bare korte, kjappe og sterke inntrykk – i motsetning til romantikkens forståelse tenderer "opplevelse" i dag stå for sterke sensasjoner i en privat livsverden, hvor det reelle neppe kan skilles fra det virtuelle: også villmarken må lære seg å danse disco! Er dette et uttrykk for at de dype følelsene for natur ikke lengre er til stede? Er friluftsliv blitt enda en måte å forholde seg instrumentelt, prosjektrettet og egentlig likegyldig til naturen?

På den andre siden merker vi en økende interesse for forholdet til natur i tradisjonelle leveformer (Tordsson 1997 a). Vi lærer at natur ikke er villmark, men kulturlandskap, skapt av mennesker og avhengig av tradisjonell bruk og hevdvunnen forståelse, skal det bevares i fremtiden. Tradisjonelle leveformer opptar oss når vårt forhold til naturen fremstår som problematisk, for å si det forsiktig. Kulturvern er på ulike måter blitt en del av miljøvernet og levendegjøring av lokale kulturuttrykk som har gått ut av bruk er i dag en folkelig bevegelse. I ferietider møter vi overalt markeringer av kulturhistorien: byggedager, kulturfestivaler, håndverk, kystkultur-stevner med mengder av nybygde tradisjonelle bruksbåter.

Hvordan forstå dette? Fortiden ble lenge oppfattet som preget av forhold som en skulle kjempe seg vekk fra. Lidelser og forsakelser ble legitimert med at kanskje de var nødvendige for at vi nå snart skal få det så mye bedre. Vi fikk velferd, men måtte straks innse at den står på en uholdbar grunn. Vi har falt fra i troen på at utviklingens iboende krefter kan generere frem et sosialistisk eller kapitalistisk lykkerike i en nær fremtid, og rådville tør vi neppe å holde oss med en helhetlig fremtidsvisjon. Uten klare mål for fremtiden snur vi oss bakover for å finne holdepunkter for vårt ønske om et liv uten nåtidens problemer (Hobsbawn & Ranger 1984). En vernet husmannsplass, som for noen årtier siden fikk vitne om forfedrenes slit og ufrihet, bringes nå til å fortelle om et liv med selvvalgt nøysomhet, enkle gleder og et liv i økologisk balanse. Fra historiens rekvisitt-lager henter vi illustrasjoner til vår tids idealer om "det gode liv" (Ibid).

Her er det også notabelt at pilegrims-tradisjonen har fått en merkelig renessanse i våre dager, ikke bare i Norge med Dovre og Nidaros, men over hele Europa (Luthen 1992; Mydland 1997). Vandringen i naturen blir gjort til en symbol for livsferden, og naturen blir fortolket som en geografisk gestaltning av menneskets indre univers. Opplever vi naturens resakralisering, etter århundrer av naturvitenskapelig reduksjonisme og etterkrigstidens forvandling av landskapet til et byråkratisk klassifikasjons- og forvaltningsobjekt?

Vi kan forstå det som skjer i friluftslivet som uttrykk for at vi i postmoderne livsformer har behov for å leike med del-identiteter sammensatt av elementer fra forskjellig tid og rom (Skogen 1995; Giddens 1996; Urry 1994). Men det kan også forstås som noe annet: at verdiene må søkes et annet sted enn her og nå, fordi vi har mistet tillit til så vel samtid som fremtid. Kulturhistorien får utgjøre bevis på at nåtidens livsvilkår ikke er de eneste tenkelige, og at det i vår egen tradisjon finnes leveformer, som ikke tar kvelertak på naturen.

Er friluftsliv kun et spill for samfunnet?

Eksemplet viser, mener jeg, at friluftsliv neppe kan forstås hverken ut fra at tradisjongitte konstanter fra forrige århundre løper som røde tråder i friluftslivstradisjonen, eller at friluftsliv på en strukturfunksjonalistisk måte speiler oppfatninger, interesser eller holdninger som hersker

i det kontemporære samfunnet. Friluftsliv er ikke bare en sfære hvor vi passivt reproducerer et gitt meningsinnhold. Når vi drar på tur og får opplevelser og erfaringer, da er det ikke bare tradisjonens vind som blåser gjennom våre piper. Å oppleve mening er tvert imot en skapende og refleksiv prosess, som skjer i den enkeltes indre og som dessuten til stor del er ubevisst og derfor neppe lar seg formulere eksplisitt for uten videre å kunne transformeres til forskningsdata (Berger & Luckmann 1979). Meningen i og gjennom friluftsliv og naturopplevelse er heller ikke noe statisk og uforanderlig i vårt liv, men utvikles i livsløpet i samspill med – ja faktisk ofte – hele vår eksistensielle selvforståelse (Næss 1998).

De ”kulturalistiske” perspektivene på friluftsliv har, med noen viktige unntak (Geelmuyden 1989; Grimstad Klepp 1995; Krogh 1995; Wiklund 1995) i altfor liten grad tatt dette inn over seg, og må derfor bli utviklet videre. Hvis ikke vil forskningen kunne kritiseres for å ha lagt altfor stor vekt ved uforanderlige og enhetlige trekk i friluftslivs-tradisjonen, og dermed overse dynamikk, mangfold og utvikling (Pedersen 1995). Videre vil en se bort fra at friluftslivet får sin mening i og gjennom en aktiv prosess hos den enkelte aktøren, og dessuten i et meget spesielt felt: i og gjennom opplevelser og erfaringer i nært samspill med natur (Olwig 1984): det er her som denne meningsskapingen skjer, ikke i abstraksjonenes tynne luft. Men hvordan dette skjer, og hvordan den personlige meningsdannelsen forholder seg til det samfunnsmessige nivået, det har vi neppe funnet noen god teori om hittil.

En grunn til dette er vel at forskningen om friluftsliv i første rekke er applikasjoner av en mengde generell og sprikende samfunns- og kulturvitenskapelig teori og metodikk på friluftslivsfenomenet. Perspektivene i den ”kulturalistiske” forskningen blir uklare og forvirrende hvis de – enkeltvis eller sammen – skal gi en forståelse av egenarten i friluftsliv, dets egen logikk og iboende mening. Hvis vi med ”friluftslivsforskning” mener forskning som tar utgangspunkt i å forsøke å forstå friluftslivets egenart, logikk og reproduksjon, da har vi svært lite av friluftslivsforskning. Vi finner nesten ikke begreper, hypoteser eller teorier, som er generert ut fra forsøk på å forstå norsk og nordisk friluftslivstradisjon. Derfor tenderer idehistoriske, sosialhistoriske eller kulturhistoriske perspektiver på friluftsliv å forbli idehistorie, sosialhistorie og kulturhistorie, men gjør ikke friluftsliv mer forståelig. I stedet legger perspektivene implisitt opp til en art kulturdeterminisme, hvor menneskene like inn i sitt innerste indre blir forstått som passive objekter for i samfunnet eller kulturtradisjonen rådende verdier, idealer og konstruksjoner.

Ut over at et slikt perspektiv avhumaniserer mennesket, er perspektivet empirisk usant, hvis vi åpent studerer forholdet mellom friluftsliv og samfunn. Friluftsliv har vist seg også å kunne artikulere og levendegjøre motbilder og motidealer i forhold til samfunnet ellers (Tordsson 1993). Forholdet mellom friluftsliv og samfunn er derfor vanskelig å fange med enkle sosiologiske begreper. På samme gang er friluftsliv et viktig innslag i etablert norsk væremåte og en motkultur; et resultat av moderniteten og en reaksjon mot den; et område hvor kulturskapte normer og verdier hersker, og et område hvor disse stadig er under omprøving og refleksjon gjennom at de blir stilt i kontrast med et liv som er annerledes enn hverdagslivet. Hvordan kan dette være mulig?

Som jeg ser det må en innenfra-forståelse ta utgangspunkt i at friluftsliv har en fenomenologisk kjerne (Berger & Luckmann 1979; Bengtsson 1993), som ikke meningsfullt helt kan reduseres som en refleksjon av noe kulturelt gitt. Allerede den måte som vi lever i naturen på i friluftsliv, gir grunnleggende føringer og rommer iboende (men selvsagt uartikulerte) budskap.

Friluftslivet kjennetegnes av at vi innretter oss slik at vi skaper en kontrast til hverdagen, og som derfor gir grunnlag for å erfare livet på måter som skiller seg fra hverdagens.

For å komme videre gjelder det å se på hvordan disse "fenomenologiske føringene" og "iboende opplevelsespotensialene" blir tatt vare på og strukturert til meningsfulle mønster i et samspill mellom en rekke entiteter og på ulike nivå:

Hvordan skaper vi i og gjennom turen friluftsliv? Hvordan ser vi, eller ser vi ikke, de føringer som ligger i gitte situasjoner? Hvordan fortolker og kategoriserer vi disse? Hvordan blir enkeltmomenter, enkeltopplevelser, innordnet i et meningsfullt hele? På hvilken måte skjer kommunikasjon i turgruppen gjennom ord, symbolsk kommunikasjon og handling, i interaksjon så vel mellom gruppens deltakere som med naturen? Hvordan skaper vi et kulturelt landskap på basis av vår måte å forholde oss til det fysiske landskapet? Hvordan verifiserer turgruppen den enkeltes måte å oppleve og forstå? Hvordan setter vi opplevelsen i turen i forhold til de tradisjonelle meningsmønstrene, og inn i en ny sosial og kulturell kontekst?

Når jeg snakker om meningsmønstre i friluftslivet, som blir skapt, kommunisert, gjenskapt og omskapt, så er jeg ikke bare ute etter å finne analytiske perspektiver på friluftslivet. Min hypotese er at dette med å utprøve meningsmønstre er et fortolkningsarbeid som hver friluftslivsutøver selv utfører, oftest ubevisst, når vi søker å sette enkeltopplevelser inn i en meningsfullt helhet. Hvis forskningen skal kunne forstå friluftsliv på fenomenets egne vilkår, da må en prøve å kartlegge disse meningsskapende prosesser.

Referanser:

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1979): Kunnskapssociologi. Hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet. Wahlström & Widstrand. Stockholm. (Originalens tittel: The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge)

Bengtsson, Jan (1993): Sammanflätningar. Husserls och Merleau-Pontys fenomenologi. Vår tids tänkare. Bokförlaget Daidalos. Göteborg.

Breivik, Gunnar & Løvmo, Haakon (red) (1978): Friluftsliv fra Fridtjof Nansen til våre dager. Universitetsforlaget, Oslo.

Ehn, Billy & Löfgren, Orvar (1994): Kulturanalys. Ett etnologiskt perspektiv. Gleerups. Malmö.

Faarlund, Nils (1992): Støy og stillhet i friluftsliv. Rapport nr 92:39 fra Statens forurensningstilsyn. Oslo

Geelmuyden, Anne Katrine (1989): Landskapsopplevelse og landskap: Ideologi eller ideologikritikk? Et essay om de teoretiske vilkårene for vurdering av landskap i arealplanleggingen. Doctor scientiarum thesis 1989:13. Norges Landbrukshøgskole, Ås.

Giddens, Anthony (1996): Modernity and Self Identity. Self and Society in the Late Modern World. Cambridge.

Goksøyr, Matti (1992): Nasjonal identitetsbygging rundt 1900 gjennom idrett og friluftsliv. I Nytt Norsk Tidsskrift.

Grahn, Patrik (1993): Vårt behov av parker. Amerikansk forskning om landskap och landskapsupplevelse. Rapport från en forskningsresa. LHS, Alnarp, Lund

Grimstad Klepp, Ingun (1995): På stier mellom natur og kultur. Turgåeres opplevelser av kulturlandskapet og deres synspunkter på vern. Dr.art-avh. Institutt for kulturstudier, etnologi, UiO. Oslo.

Gullestad, Marianne (1990): Naturen i norsk kultur. Noen foreløpige refleksjoner. I Frønes, I & Sørensen T D (red): Kulturanalyse. Oslo.

Hastrup, Kirsten (red) (1993): Den nordiske verden, bind I-II. København.

Hegge, Hjalmar 1985: Det moderne friluftsliv i historisk og filosofisk perspektiv. I Libra.

Hobsbawn, Eric. & Ranger, T. (red) (1984): The Invention of a Tradition. Cambridge.

Høystad, Ole Martin (1994): Kor fritt og naturlig er friluftslivet? Menneskets natur og naturforhold. Eit filosofisk perspektiv. I Friluftsliv - effekter og goder. Rapport fra en forskningskonferanse. DN-notat 1994/7. Direktoratet for Naturforvaltning. Trondheim.

Jacobsen, Jesper (1986): Friluftsliv og naturopplevelser. Naturopplevelser som kontituerende for forståelsen av friluftslivet. I Centring, nr 2. Sørrø, Danmark.

Johannisson, Karin (1984): Det sköna i det vilda. En aspekt av naturen som mänsklig resurs. I Frängsmyr, Tore (red): Paradiset och vildmarken. Stockholm.

Krogh, Erling (1995): Landskapets fenomenologi. Doctor scientiarum thesis 1995:15. Norges Landbrukshøgskole, Ås.

Klepp, Asbjørn & Thoresen, Liv Emma (red) (1993): Den mangfoldige fritiden. Ad Notam Gyldendal. Oslo.

Long Litt Woon (1993): Hvordan jeg lærte å gå på tur. I Grimstad, Ingun m. fl.: Idrett og fritid i kulturbildet. Foredrag på humanioradagene. Avdeling for etnologi, Oslo.

Luthen, Eivind (1992): I pilegrimenes fotspor. J.W.Cappelens forlag AS. Oslo.

Lyngø: Inger Johanne (1993): "Dit indre öie må oplades, för det kan se" Trekk fra fjellturismens historie – mentalitet og ideologi. I Dugnad 4/1993. Novum forlag. Oslo.

Nedrelid, Tove (1988): Naturbruk som nøkkelsymbol. I Dugnad, nr 1 1988. Novum forlag. Oslo.

Nedrelid, Tove (1991): Use of Nature as a Norwegian Characteristics. I Etnologica Scandinavia, vol 21.

Nedrelid, Tove (1992): Friluftslivet og vår nasjonale selvforståelse. I Nytt Norsk Tidsskrift, nr 2.

Nedrelid, Tove (1993): Ut på tur på nordmenns vis. Oslo 1993.

Næss, Arne (1998): Livsfilosofi. Et personlig bidrag om følelser og fornuft. Universitetsforlaget, Oslo.

Mydland, Leidulf (red) (1997): Pilegrimsleden fra Oslo til Nidaros. Første etappe fra Oslo til Bærum. Byantikvaren i Oslo.

Olwig, Kenneth R. (1984): At vandre ut i naturen og in i sea selv. Friluftsliv og identitet i Aquehognia. I Jordens Folk nr 4. København.

Pedersen, Kirsti (1995): På sporet av en mangfold av friluftslivsstiler. I Dansk Idrættshistorisk årbog 1995. Odense.

Reed, Peter & Rothenberg, David (red) (1992): Wisdom of the Open Air - the Norwegian roots of Deep Ecology. Minneapolis/London.

Rekviam, O. (1993): Knud Knudsen - "Ljoskrivar" i Jotunheimen. I NORVEG, nr 1. Oslo.

Richardsson, Heidi (1994): Kraftanstrengelse og ensomhet. En analyse av det norske friluftslivets kulturelle konstruksjoner. Hovedfagsavhandling, Institutt for kunsthistorie og kulturvitenskap, UiB, Bergen.

Sandell, Klas. & Sörlin, Sverker (1994): Naturen som fostrare. Friluftsliv och ideologi i svenskt 1900-tal. I Historisk tidsskrift, nr 1. Stockholm.

Skogen, Kjetil (1995): Ungdom og natur. Postmoderne identitetskonstruksjon eller reproduksjon av klassekultur. I Tidsskrift for samfunnsforskning nr 1 1995.

Sörlin, Sverker (1991): Naturkontraktet: Om naturumgängets historia. Stockholm.

Tordsson, Bjørn (1993): Perspektiv på friluftslivets pedagogikk. Hovedfagsavhandling. NIH, Oslo.

Tordsson, Bjørn (1994): Vil friluftslivets blomster gro der hvor forvalternes og pedagogenes støvler trækker? I Friluftsliv - effekter og goder. Referat fra en forskningskonferanse. DN-notat 1994-7. Direktoratet for Naturforvaltning. Trondheim.

Tordsson, Bjørn (1995): Friluftslivets mytologiska rötter. I Sandell, K. (red): Alle mans rätt till natur. Seminarierapport. Institut för kulturgeografi, Högskolan i Örebro. Örebro.

Tordsson, Bjørn (1997 a): Landskap, kulturminner og den vanskelige identiteten - på søk etter en teori om turistens opplevelse av kulturlandskapet. Forskningsrapport nr 69, Telemarksforskning, Bø.

Tordsson, Bjørn (1997 b) Friluftslivets institusjonalisering, kommersialisering og pedagogisering. Hovedfagsforelesning, upublisert. Høgskolen i Telemark/Bø.

Urry, John (1994): *The Tourist Gaze. Leisure and Travel in Contemporary Societies*. Sage Publications, London.

Vaagbø, Ola (1992) Undersøkelse av nordmenns friluftsliv, deres naturverdier, holdninger og atferd. Rapport utarbeidet for Friluftslivets fellesorganisasjon. MMI/FRIFO, Oslo

Wiklund, Tage (1995): *Det tillgjorda landskapet. En undersökning om förutsättningarna för urban kultur i Norden*. Dr.avh. Göteborg.

Wilson, Jeremy (1989): *The History and Traditions of "Friluftsliv"*. 2nd ed. Norges Høgfjellsskole, Hemsedal.

Witoszek, Nina (1991): *Der natur møter kultur. Tilfellet Norge*. I *Samtiden* nr 4.

Witoszek, Nina (1998) *Norske naturmytologier. Fra Edda til økofilosofi*. Pax Forlag A/S, Oslo.

Vorkinn, M., Kaltenborn, B., Klevien, J. Riese, H., Vistad O.I. Vittersjø. J. Aas, Y. (1996): *Hvem, hva, hvor, hvorfor og hvordan? - Forslag til standardisering av de landsomfattende undersøkelsene om friluftsliv*. ØF-rapport nr 18/1996. Østlandsforskning, Lillehammer.

Odd Gåsdal, Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen,
Fosswinckelsgate 6, 5007 Bergen

HVORFOR ER VI SÅ INTERESSERT I FRILUFTSLIV? OM FORHOLDET MELLOM FRILUFTSLIV OG SOSIALT LIV

Foredrag på FRIFOs konferanse "Forskning i friluft" Stjørdal 18.-19. november 1998.

Er vi unike?

Friluftsliv er en vanlig fritidsaktivitet i Norge. Av enkeltaktiviteter er det bare TV-titting og besøk hos slekt og venner som tar vesentlig mer av fritiden vår. I tidligere undersøkelser har friluftsliv av ulike slag dessuten toppet listen over de aktivitetene vi ønsker å bruke mer tid på hvis mulighetene byr seg.

Hvorfor er vi så interessert i friluftsliv? Er det noe spesielt med oss, eller med vår form for friluftsliv, som stimulerer denne interessen? Og hvis det er noe spesielt med oss, er dette noe vi kan og bør ta vare på, og lære bort til andre?

Jeg kjenner ikke alle svarene på disse spørsmålene, men jeg tror at de fortjener å bli stilt, og jeg tror at det er vanskelig å gi gode svar uten å sammenligne oss systematisk med andre.

Vi forestiller oss ofte at friluftslivet vårt er unikt, og at vi har et forhold til den frie naturen som er mer fortrolig og "naturlig" enn det en finner i andre europeiske land. Vi oppfatter oss gjerne som Europas naturfolk, et folk som har oppdaget flere og større verdier i natur og friluftsliv enn andre. Og vi mener visst også ofte at dette er noe andre bør misunne oss.

Men så vidt jeg vet har disse oppfatningene sjelden eller aldri blitt testet gjennom systematisk empirisk forskning. I stedet har fordommer og mer eller mindre tilfeldige inntrykk rådd grunnen. Opplyste og bereiste nordmenn har uten blygsel hevdet at bare nordmenn går på tur, at amerikanere ser naturen som et stort Disneyland, og at tyskere er svermeriske fantaster uten praktisk naturkunnskap. Dette er sjåvinistiske karikaturer, kanskje ikke uten snev av sannhet, men dårlig egnet til å fremme selvinnsikten vår.

Selv tror jeg at interessen for den typen friluftsliv vi driver ikke bare henger sammen med nærheten til fri natur og tradisjonene fra bondesamfunnet, men sannsynligvis også med forholdene vi har hatt til hverandre. Det vil si med de måtene vi har innrettet samfunnet vårt på. Det er liten grunn til å tro at Norge er helt enestående på noen av disse feltene. Det finnes en rekke likheter mellom oss og enkelte andre land både når det gjelder samfunnsforhold, kulturell arv, og adgang til fri natur etc, men det finnes også forskjeller, og jo større forskjellene er, desto mer forskjellig skulle en også tro at interessen for friluftsliv ville være. Dersom det virkelig finnes slike sammenhenger, gir de et fruktbart utgangspunkt for å forstå så vel friluftslivet som det øvrige samfunnslivet vårt.

Hvor store er forskjellene mellom oss og andre?

Men først: Hva vet vi om forskjellene i friluftslivsaktivitet landene imellom? Jeg har ikke all verdens statistikk å slå i bordet. Tall fra 80-tallet fortalte for eksempel at rundt tre prosent av USAs befolkning tok skiturer (ikke alpint etc.) mot 30 til 50 prosent av den norske, at en sjettedel til en fjerdedel gikk lengre turer i naturen mot 50-70 prosent i Norge, at fra vel femti til åtti prosent gikk på spaserturer mot åtti til nitti prosent i Norge, at trettifem til femti prosent fisket mot vel femti prosent i Norge, og at ti til tyve prosent jaktet mot knappe ti prosent i Norge-etc.

Selv om andelene som driver med slike aktiviteter til dels er betydelig lavere i USA enn i Norge, noe som delvis skyldes landeierens rett til å hindre allmenn ferdsel, er det altså store menneskemengder som deltar i slike aktiviteter der også. I noen deler av landet ligger andelene dessuten godt over de nasjonale gjennomsnittene som er referert her, og går vi til nabolandene våre finner vi andeler som kan nærme seg, og noen ganger overstige de norske. Det finnes for eksempel lokale undersøkelser fra Sverige som viser at rundt nitti prosent tar turer i skog og mark.

Hvorfor driver folk så på med slike aktiviteter? Hva er det de søker i friluftslivet? I 1992 gjorde FRIFO en undersøkelse av nordmennenes motiver for å gå på tur. I denne undersøkelsen virker det som om en har tatt utgangspunkt i et sett av spørsmål som opprinnelig ble utviklet og brukt av Beverly Driver i en rekke andre lignende undersøkelser i USA. Dette gir muligheter til en, riktignok temmelig grov, sammenligning av norske og amerikanske motiver.

Som en kunne vente viser det seg at svarene på Drivers spørsmål avhenger av hvem som spørres og hvilke aktiviteter de deltar i. Men når spørsmålene ble stilt til folk på fotturer i rene villmarksområder og relativt uberørte turområder, var hovedtendensen at opplevelse av landskap og natur telte mest, og mosjonsaspektet nest mest ved siden av avstressing og muligheten for ro og fred borte fra støy og køer. Å oppnå kontroll og uavhengighet, samvær med familie, åndelige opplevelser og gjennomtenkning av egne verdier, kommer noe lenger nede på listen, men foran slikt som å vise prestasjonsevne og å oppleve spenning gjennom risikotaking.

I den norske undersøkelsen ble det av en eller annen grunn ikke stilt spørsmål om den generelle natur- og landskapsopplevelsens betydning. Blant de tingene en spurte om, kom ønsket om fred og ro høyest, fulgt av ønsker om samvær og om mosjon. Motiver som kunne tolkes som ønsker om åndelige opplevelser (naturmystikk og religiøst betonte opplevelser) synes å ligge en anelse lavere i relativ betydning enn i de amerikanske dataene, men også i den norske undersøkelsen lå de betydelig foran ønskene om prestasjon, mestring og spenning.

En bør være forsiktig med å trekke endelige konklusjoner av denne grove sammenligningen av noen enkeltstående undersøkelser, men en kan jo likevel tillate seg å bemerke at resultatene er nokså like. Den norske interessen for fred og ro kan synes enda sterkere enn den som kom fram i de amerikanske undersøkelsene, og nordmenns ønske om å oppleve åndelige verdier og mystikk var kanskje svakere enn de amerikanske turgåernes, men dette har trolig sammenheng med at turområdene var mer villmarkspregede og turene lengre i USA enn i Norge, der undersøkelsen gjaldt alle slags turer i skog og mark.

Og selv om det finnes nyanseforskjeller landene imellom, kan vi nok slå fast at mulighetene for fred og ro, samvær med familie, landskapsopplevelse, og delvis også opplevelse av en dypere

mening i naturen, er viktige motiver, minst på nivå mulighetene for mosjon og fysiske prestasjoner, og at dette ikke bare gjelder i Norge, men i hvert fall i ett land til, og sannsynligvis også i en rekke andre land.

Grunnene til interesse

Men hvorfor går folk på tur i naturen for å oppleve fred og ro, samvær og dypere mening, og hva er grunnene til at de ønsker seg nettopp disse tingene?

Adgang til natur

La meg begynne med det selvfølgeligste: En av forutsetningene for at ønsket om å drive friluftsliv skal oppstå, er at en har realistiske muligheter for å komme seg ut i naturen på et tidlig tidspunkt i livet. Inntil industrialismens framvekst i forrige århundre hadde vel de fleste en eller annen form for fri natur i nærheten, selv om topografi, vegetasjon, inngjerding, oppdyrking og legale begrensninger kunne hindre adgangen. Dette begynte å endre seg etter at en del av de større byene for alvor tok til å ese utover i første halvdel av det forrige århundret.

I mange land må store deler av befolkningen i dag bruke motorisert transport for å komme ut i ubebygget turterreng, og ofte må de reise langt av gårde for å komme ut i noe som ligner villmark. Men slikt finner vi jo i Norge også, som i sentrale bydeler i Oslo. Skalaen er mindre og avstandene kortere enn på kontinentet, i England og i det urbane USA, men fenomenet er det samme. En må jo tro at slikt kan dempe interessen for å bruke friluftsliv som middel til å oppnå ro, fred, familiesamvær, mosjon og åndelige opplevelser etc. Men på den andre siden er det heller ingen grunn til å tro at folk flest trenger kvalifisert villmark for å få glede av friluftslivet. Helt fra friluftslivets første tid i Europa på 1700-tallet har de bynære områdene vært blant de mest brukte til ulike slags turaktiviteter. En stor andel av de norske søndagsturene går for eksempel ikke særlig mange kilometerne bort fra parkerings- eller trikkeholdeplassen i utkanten av byen. Og motivene for å ta disse søndagsturene er stort sett de samme som de jeg nettopp nevnte. Vi har altså fordel av lettere tilgang til natur i Norge enn i de fleste andre industrialiserte deler av verden, men denne fordelingen skaper på ingen måte noe absolutt skille mellom oss og andre. Det finnes store eller små turområder som ligner på våre ved befolkningssentra også mange andre steder.

Lokal tradisjon

Det hevdes gjerne at friluftslivsinteressen vår har opphav i det gamle bondesamfunnet. Dette kan det vel også være noe i. Det er klart at enkelte gleder ved friluftslivet, slik som de mer idrettslige i skigåing etc, spenningen ved jakt og fiske, og gleden ved miljøforandring, som for eksempel den en opplevde ved å flytte til seters, er noe som også fantes i bondesamfunnet, og som lever videre som en arv fra dette samfunnet. Dessuten er den praktiske evnen til å ferdes i naturen noe vi i stor grad har fått med oss fra bondesamfunnet som lokale tradisjoner og familietradisjoner. Men det spørs i hvilken grad vi dermed kan sies å ha fått interessen for turliv i moderne forstand, med de motivene som er nevnt foran, fra bondesamfunnet. Og det spørs også om vi har fått så veldig mye mer av den slags fra bondesamfunnet enn det folk i alle andre industrialiserte land har. Vil en vite mer om dette, må en både undersøke hvilke slektsrøtter folk i andre land faktisk har i bondesamfunnet, og i hvilken grad bøndene der faktisk har hatt tilgang til og brukt større udyrkede arealer til beiter, jakt og hogst etc.

Europeisk kulturoverføring

Bondesamfunnet må i alle fall dele æren som inspirasjonskilde med mer borgerlige impulser fra andre europeiske land. Dette synes alle enige om. Jeg har registrert et tilløp til kontrovers om i hvilken grad impulsene vi mottok hadde opphav i opplysningstiden eller i romantikken, men

uansett hva svaret blir på dette, kan vi neppe gjøre krav på stor originalitet i tenkningen vår om friluftsliv. Hele den europeiske friluftslivstradisjonen har et opphav i opplysningstiden, samtidig som den fikk nye fasetter i romantikken, og både i norsk og utenlandsk friluftslivstradisjon finnes så vidt jeg kan forstå reminisenser fra begge epoker, selv om nyansene utvilsomt kan variere.

La meg bare nevne et tema fra tysk 1700-tall som seinere dukker opp i nye varianter både i Norge og diverse andre land.

I Tyskland later det til at et utdannet, men politisk underkuet borgerskap rettet blikket mot den lokale naturen som forskere, beundrere av skaperverket og ensomme vandrere, i mer eller mindre bevisst protest mot hoffadelen sin "kunstige", franskinspirerte samfunnsorden og levesett.

På liknende vis later nordmenn ofte til å ha sett naturinteresse og friluftsliv som uttrykk for avvisning av sentralmakt og utenlandsk innflytelse. De demonstrerer enkel folkelighet og motstand mot et "kunstig" urbant liv slik det begynte å vokse frem i forrige århundre, samtidig som de viser at selv om landet er karrig, så vokser vi oss sterkere dag for dag gjennom kyndig ferdsl i en natur som utlendingene ikke behersker, og som de bare kan få samme glede av hvis de blir som oss. Å delta i friluftsliv kan altså forstås som en slags markering av politisk og nasjonal identitet.

Dette ligner for øvrig også på den amerikanske tradisjonen der ideer om opprinnelig enkel og sann kristelig livsførsel, (gjærne omtalt som "plain living and high thinking"), etter hvert ble knyttet til friluftsliv og sett som truet av en lastefull og kunstig bykultur med europeiske røtter.

Friluftslivets politiske og nasjonale betydning i ulike land og ulike perioder kunne derfor blitt et interessant tema for sammenlignende studier.

Moderne samfunnsforhold, individualisering og dyrking av privatsfæren

Men tilbaketrekking fra by og samfunn for å drive friluftsliv kan ikke uten videre oppfattes som politisk protest og forberedelse til folkelig motstand mot byliv og aristokrati. Det kan like gjerne dreie seg om helt privat tilbaketrekking fra en samfunnsorden som en, enten det er midlertidig eller permanent, ikke føler seg helt hjemme i, til en verden som en finner mer velordnet og i harmoni med seg selv.

Psykologer har spurt om ikke ønsket om å trekke seg tilbake til en privat sfære kan skyldes overbelastning i form av for mange forvirrende sanseinntrykk, for store informasjonsstrømmer, og for sterke sosiale påvirkninger og press, eller behovet for å konsentrere seg om spesielle oppgaver. Noen viser også til at de som klarer å trekke seg tilbake som regel hevder at resultatet er positivt. Enkelte hevder også å ha påvist at de som finner ro og fred i naturomgivelser, (gjærne en fredelig bypark), kommer i et bedre stemningsleie enn de var i, oppnår bedre læringsevne, og viser reduserte somatiske stresssymptomer. Men i tillegg hevdes det at behovet for slik tilbaketrekking, eller utbyttet en har av den, varierer med typen av oppgaver en står overfor, og med graden av sosial eller annen belastning en utsettes for.

Som sagt er ønsket om fred og ro et av de viktigste motivene for å gå på tur, og vi nordmenn går jo som kjent mer på tur enn de fleste. Kan ikke en av grunnene til dette da være at vi ikke bare har lettere adgang til natur enn mange andre, men også at samfunnet vårt utsetter oss for

større sosiale belastninger enn mange andre samfunn gjør med sine medlemmer, eller at det stiller oss overfor spesielt konsentrasjons- og isolasjonskrevende oppgaver?

Dette høres kanskje banalt ut. Vi har hørt det før: Det moderne samfunnet er fylt av mas og jag, og vi drar ut i naturen for å slappe av. Men temaet blir kan hende mer interessant dersom en prøver å tenke gjennom hva det kan være ved dette samfunnet som gjør det så ubehagelig stressende, og som stiller friluftslivet i et slikt fordelaktig lys sammenlignet med samfunnslivet.

Stress kan som sagt blant annet skyldes sterke sosiale påvirkninger, men hva slags påvirkninger? Jeg vil tro at opplevelse av risiko, ikke minst av risiko for å kunne gjøre valg som setter ens egen sosiale posisjon og anseelse på spill, eller ødelegger ens egne relasjoner til andre mennesker, er stressende.

I det moderne samfunnet gjøres alle i større eller mindre grad til "sin egen lykkes smed". Denne individualiseringen har dype religiøse og økonomiske røtter, og antas å være særlig utbredt i økonomisk høyt utviklede protestantiske kulturer. Mange har hevdet at den er spesielt markert i Norge, men det samme hevdes også om flere andre land eller regioner. Det er likevel mulig at nordmenn legger større vekt enn de fleste andre på at alle skal ha en sjanse, men samtidig ser vi helst at de tar ansvaret for å utnytte sjansen selv, og vi foretrekker å være selvhjulpne. Negative avvik fra den materielle framskrittstrenden møter liten forståelse. Den som ikke oppriktig prøver å følge utviklingen, eller i hvert fall å hjelpe seg selv, blir mistenkt for karakterbrist. Vi har liten sans for tiggermunker og sultekunstnere.

Sosial mobilitet

De som skal legge opp et helt livsløp for seg selv uten å ha annet å falle tilbake på enn skjøre relasjoner til venner og familie, eller stigmatiserende trygd og sosialhjelp, vil ofte føle behov for stabile, sikre sosiale omgivelser og prosedyrer, men dette finnes ikke. En må stadig tilpasse seg nye forhold, og stresser av angst for konsekvensene. Folk tvinges i større eller mindre grad til å klatre oppover en sosial rangstige som ofte trekkes like raskt vekk under beina på dem som de klatrer. Mange plages av redsel for å ramle ned igjen, mens andre virkelig trekker utfor og mister plassen i det gode selskap. Friluftslivet, det oppslukende engasjementet i naturen, og den ensomme (eller tosomme) roen, kan gi de fleste midlertidig avkobling fra slikt press, og midlertidig styrke til å tåle hverdagen. (Ikke så å forstå at friluftsliv er noen patentmedisin som kurerer alle psykiske plager. Noen ganger kan vel også denne formen for flukt ende i en slags "bad trip" der grubleriene blir tyngre og depresjonene dypere enn før..)

Videre skulle en tro at den som har skiftet sosialt miljø og klasse, for eksempel reist fra landet til byen, eller karret seg opp fra småbruker- eller arbeiderklassen til en eller annen variant av middelklassene, slik det har skjedd med svært mange nordmenn i løpet av dette århundret, ville føle uro, ikke bare på grunn av den sosiale og materielle risikoen, men også en uro med hensyn til egen identitet, sitt forhold til andre, og med hensyn til den retningen en skulle gi livet sitt, eller de verdiene en skulle legge vekt på. I en slik situasjon er det vel ikke så utenkelig, at en i tillegg til perioder med ro og fred i et noenlunde forutsigbart miljø som kan mestres gjennom erfaring, også kunne komme til å ønske tilhørighet til en større og mer helhetlig orden. Og siden sekulariseringen av vårt samfunn har fratatt kirken og religionen mye av glansen, ville det vel ikke være så underlig om en søkte denne ordenen i naturen, som på snedig vis både kan oppfattes som det råtne samfunnets guddommelige motsats, som grunnlaget for et nasjonalt kollektiv, og som bærer av arven fra den egne slektens heroiske fortid. I friluftslivet, på mer eller mindre ensomme turer i fjell, skog og mark, kan en prøve å oppleve sin egen samklang med denne naturen, uforstyrret av distraherende sosiale inntrykk.

Familieforhold

Individualiseringen av det norske samfunnet betyr dessuten også at folks forpliktelser overfor familie og slekt får en mindre absolutt karakter, slik at familie- og slektsbåndene løsner i den grad at selv kjernefamilien (far, mor og barn) blir en problematisk enhet som bare kan holdes sammen gjennom iherdig pleie av vennskaps- eller kjærlighetsforholdene mellom medlemmene. For dette formålet kreves spesielle arenaer og anledninger: Det vil for eksempel si hjemmet og lørdagskosen, samt naturen og søndagsturen. For i naturen er det mulig å beskytte seg mot andre og dyrke intimiteten, samtidig som en kan glemme de problematiske assosiasjonene som hjemmet gir om kjønnskamp, familiestrid og trivielle forpliktelser. Lignende funksjoner har turlivet hatt helt siden den europeiske borgerlige familien tok form på begynnelsen av forrige århundre, men de ble neppe mindre viktige etter hvert som "kjønnsroller" og familieformer endret seg i løpet av vårt århundre. Dersom kvinnene har fått større selvstendighet i Norge enn svært mange andre steder, har kanskje også behovet for slike turaktiviteter med kjernefamilien blitt større her enn andre steder. Vi ser i hvert fall at en svært stor del av de mange fotturene nordmenn tar, skjer sammen med familiemedlemmer. (Deltakelse i det mer strabasjose turlivet på linje med mennene, har for øvrig ofte selv blitt betraktet som et viktig uttrykk for kvinnefrigjøring.) Videre har også vennskapsrelasjoner fått tiltakende betydning etter hvert som slekt og familie mister betydning, og også for dyrkingen av slike relasjoner kan friluftslivet representere et viktig alternativ til hjemmekos (og kaféliv?).

Noen refleksjoner og spørsmål

Med dette har jeg antydnet noen mulige forklaringer på at folk i store deler av den vestlige industrialiserte verden, og ikke minst nordmenn, ønsker å gå på tur i naturen for å få ro og fred, oppleve helhet og harmoni, samt å være sammen med familie og venner.

De kan kanskje også bidra til en forståelse av hvorfor folk i andre land ikke driver like mye friluftsliv av samme fotturbaserte type som oss. Det kan blant annet ha sammenheng med lavere sekulariseringsgrad (sterkere posisjon for tradisjonell religion og kirkegang etc.), og med at individualiseringen ikke har gått like langt, blant annet fordi at de tradisjonelle familie- og slektsbåndene fortsatt er sterkere, osv. Amerikanske data viser blant annet at den spansktalende befolkningen, i den grad den driver uteaktiviteter i naturområder, ofte gjør det på andre og mindre kontemplative måter enn anglo-amerikanerne, og sammen med slekten (eller storfamilien) snarere enn bare i små kjernefamiliegrupper. En mulig hypotese er at folk med bakgrunn i nord-europeiske protestantiske kulturer, og for den saks skyld i den nokså sekulariserte og en gang delvis protestantiske franske kulturen, er mer tilbøyelig til å dyrke former for friluftsliv som ligner på vårt eget enn andre. Men heller ikke her er bildet entydig, og mulighetene for å gjøre flere interessante sammenlignende studier både innenfor og på tvers av landegrensene er store.

Dersom det jeg nå har sagt om friluftslivet er riktig, kan dette livet, i hvert fall delvis, ses som motgift mot de psykiske og sosiale konsekvensene av sosial desintegrasjon og stressproduserende sosiale forhold. I så fall kan spørsmålet om hvorfor nordmenn er så interessert i friluftsliv formuleres som et spørsmål om hva det norske storforbruket av motgiften skyldes. Det melder seg umiddelbart fire svaralternativer, som ikke er gjensidig utelukkende:

Storforbruket kan skyldes:

1. At vi har mer enn andre av de ingrediensene en trenger for å lage motgiften.
2. At vi er bedre til å røre ingrediensene sammen enn andre,
3. At vi er bedre til å stille diagnosen og foreskrive medisinen enn andre,

eller

4. At vi har større motgiftkrevende problemer enn andre.

Den siste muligheten kan ikke utelukkes, og da er det også verdt å huske at motgiften, det vil si friluftslivet, neppe kurerer disse problemene for godt. Den lindrer bare den enkeltes symptomer, men bidrar neppe noe særlig til å hindre at hun eller han får dem på nytt. Tvert om kan vi, for å sette saken på spissen, risikere at den bidrar til at vanskene får vokse seg større. Det vil i så fall si at den kan tenkes å bidra til at individualiseringen og skepsisen til kollektive løsninger tiltar, med enda større usikkerhet for den enkelte som resultat. Dette er imidlertid et "worst case" scenario. Sannsynligvis kan vi være glad for den friluftslivstradisjonen vi har, og en endring av norske samfunnsforhold som gjør massefriluftslivet overflødig, er neppe i sikte, selv om toppunktet for folks deltakelse i det tradisjonelle turlivet kanskje er passert. Samfunnet blir mer "multikulturelt". Globaliseringen fortsetter med mer innvandring og tiltakende påvirkning fra ikke-europeiske kulturer. Og konkurransen fra andre aktivitetstyper om folks tid og penger tiltar.

En kan også spørre seg om ikke selve uroen og forvandlingen normaliseres, slik at folk slutter å leite etter et egentlig og sant jeg som er innvevd i en større naturlig orden. Dersom folk begynner å oppfatte seg selv som foranderlige kunstprodukter, er det også grunn til å tvile på at trangen til å finne tilbake til sitt sanne jeg i naturen vil bli like vanlig som hittil.

Samtidig dukker det opp mediafolk som forsikrer oss om at de i løpet av kort tid skal snu opp ned på de tradisjonelle forestillingene våre om hva friluftsliv er for noe. Målet er tydeligvis å gjøre friluftslivet til et liv med mest mulig fri luft under beina. Free style, hip hop, og rock & roll i naturen. Vi får se. Kanskje dette betyr at vi får et friluftsliv som på den ene siden er mer kommersialisert enn det tradisjonelle, men som på den andre siden også minner mer om det førmoderne samfunnets lek og idrett i naturen, enn på det siste århundrets kontemplative turliv.

—

Utviklingstrekk i friluftsliv

Professor Gunnar Breivik
Norges idrettshøgskole

Ideologien og egenarten

- Hofmo-epoken - masseidrett, anleggspolitikk og statlig finansiering
- Den sosialdemokratiske tro på likhet, fornuft, industri, fremskritt og statlig styring
- Den værharde kyst - fiske, fangst, handel, skipsfart, olje
- Friluftsliv og masseidrett med innebygde spenninger

To holdninger

- Den tradisjonsbundne innstilling - skikonservatismen - mot Bokløv!
- Viljen til å ta opp nye grener - brettseiling, casting, kulekjøring, telemark, brett
- Vi eksperimenterer med det nye, det perifere, men er konservative når det gjelder kjernen, det nasjonale
- Friluftsliv - mellom tradisjon og eksperiment

Innledning - fysisk aktivitet generelt

- Forvirrer det offentlige (lek, kroppsøving, relevante anlegg, rammeverket)?
- Mislykkes de frivillige organisasjonene (klubbene, dugnaden, verdiene, fellesskap)?
- Blir det supermarkedets pakketilbud og det frikoblede individ som vinner frem?
- Friluftsliv holder koken

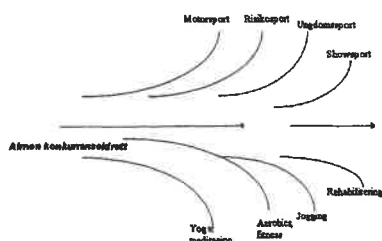
Fysisk aktivitet i Norge

- Natur og friluftsliv står sterkt
- Helse og masseidrett
- Moralsk og verdimessig grunnlag for idretten (anti-doping)
- Begeistringen på tribunene
- Enhetlig og uavhengig idrettsbevegelse, klubber, fobrunng, NIF - topp og bredde

Nyere tendenser

- Idrettens enhet til 70 -tallet - Skasets siste forsøk. Idretten sprekker opp
- Friluftslivet samles i FRIFO - enheten øker
- Postmoderne strømninger, nye grener, nye verdier, subkulturer, ulike formål og kontekster - i idrett, men også i friluftsliv

Oppflising og differensiering av idretten

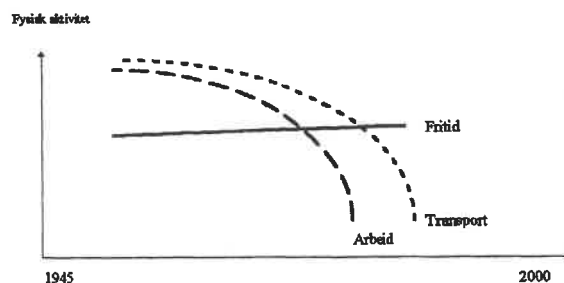

Tre teorier om fremtidens fysiske aktivitet

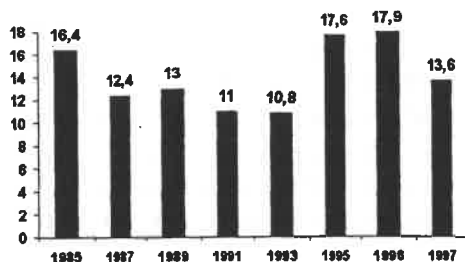
- Teorien om leken som aldri kan dø, den livsvarige lek som det normale (Huizinga)
- Teorien om den moderne narcissistiske kultur med nytelse og egoisme (Lasch)
- Teorien om den stadige jakt på spenning i de spennende samfunn (Norbert Elias)
- Teorien om sosial markering (Bourdieu)

Fysisk aktivitet i etterkrigstiden

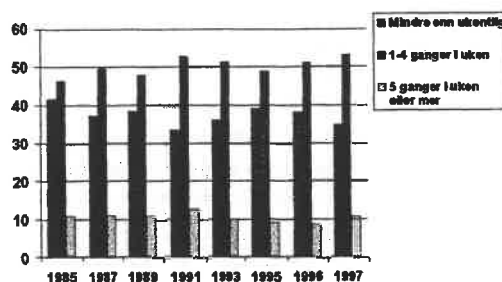
- Mellom 40 og 60 % aktive
 - I 1946 40 % sport,
 - i 1970 39% idrett eller mosjon
 - i 1979 42% regelmessig trening
 - i 1987 41 % regelmessig 1 gang pr 14. dag (FAFO)
- Den totale aktivitet minket på grunn av arbeid og transport

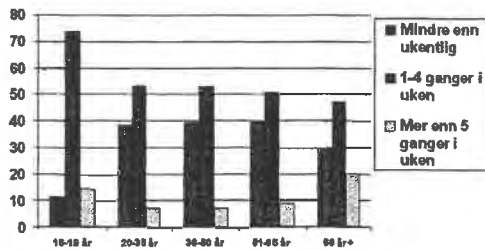
Prosent som aldri driver fysisk aktivitet i form av trening og mosjon

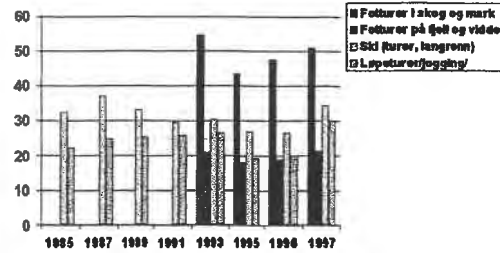
Prosent-andeler i befolkningen som trener lite, middels og mye

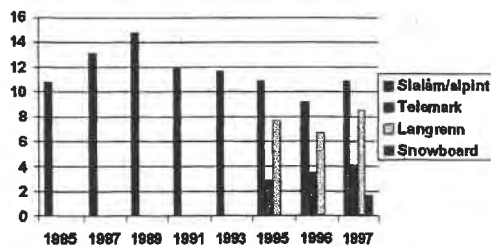
Alder og aktivitet, 1997

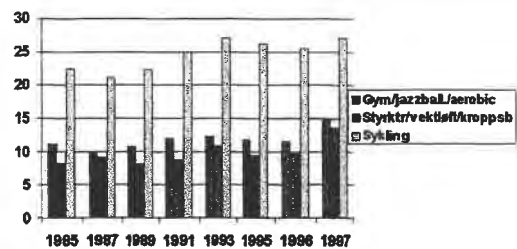
Prosent som driver store masseaktiviteter

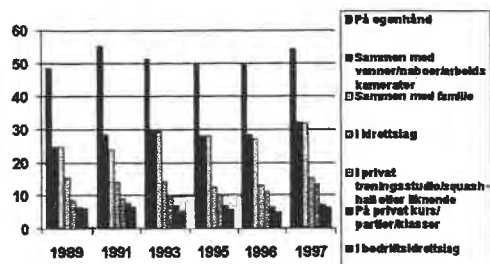
Skiaktiviteter

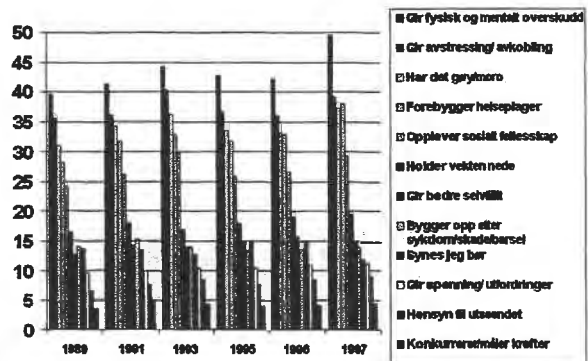
Aktiviteter som øker

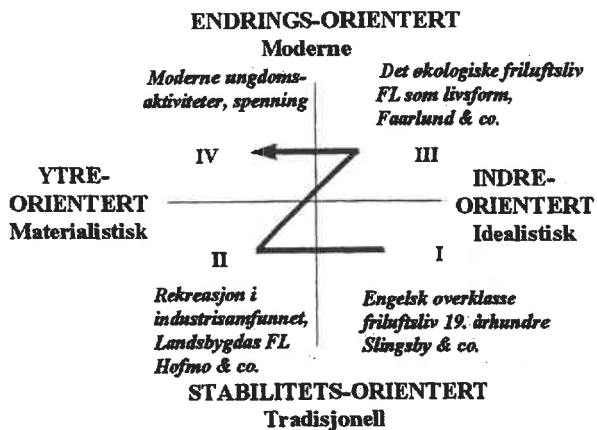
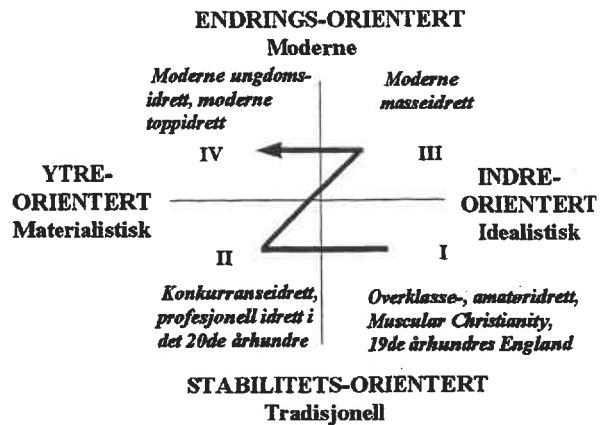
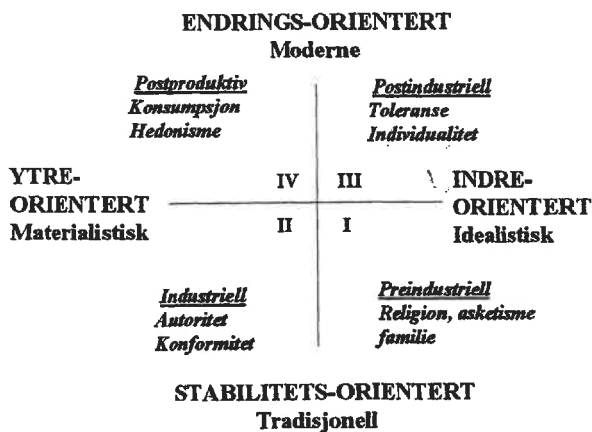
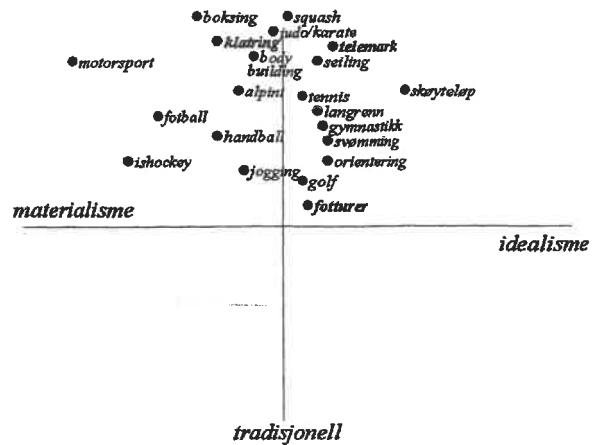
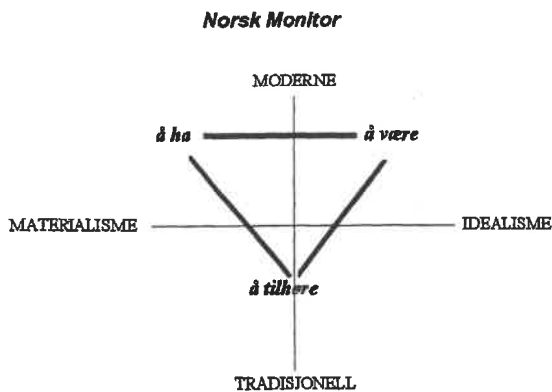

Organisering av trening

Motiver for trening

Spenninger

- Friluftslivets verdier var lenge "frosset" i kvadrant I (Klassisk friluftsliv)
- Rekreasjonsfriluftslivet og landsbygds friluftsliv har blitt kritisert fra kritikere i kvadrant III
- Friluftslivets verdier drives idag frem av ungdomsaktivitet, risikosport og ekspedisjoner i kvadrant IV

Konklusjoner

- Mangfold i livsstiler, aktivitetsformer i natur
- Aktiviteter i natur forsterker utvikling, er alternativ og motkraft til samfunnsutvikling
- Klassisk og økologisk friluftsliv driver folk i retning av moderne idealistiske verdier
- Ungdomsaktiviteter og spenning drar i moderne og materialistisk retning
- Utfordringen i fremtiden: Hvordan bevare det enkle friluftsliv og samtidig åpne for spenning?

SØKELYS MOT FORSKNING OM NORSK FRILUFTSLIV - TEMATISK BESTEMMELSE OG LEVENDEGJØRING AV VERDIER

*Naturen er kulturens hjem -
Friluftsliv er en veg hjem*

I. FRIFO-initiativet 1998 for «å få opp kvaliteten på friluftslivsforskningen»

På vårparten 1998 inviterte FRIFO til «Landskonferanse om friluftsliv og forskning». Initiativet fortjener vår beste takk. I et land med en særmerket og levende friluftslivstradisjon (1,2) med bredt, folkelig engasjement, er temaet stadig stemoderlig behandlet i forskningssammenheng. Selv etter at friluftsliv ble et utbredt innslag i høgskoleverdenen i 1970-årene (4), etter at vi fikk forskningsseminar i regi av Nordisk Ministerråd i 1983 (Lysebu/Norge, 5) og i 1985 (Göteborg/Sverige, 6) og etter at Stortinget som et tiltak i friluftslivspolitikken i 1988, ga en offentlig forskningsinstitusjon «et hovedansvar for forskning på friluftsliv» (7), står forskningen fortsatt i stampe. Det er på høy tid at vi her i landet tar opp spørsmålet om «Hvordan få opp kvaliteten på friluftslivsforskningen?» (tema for paneldebatten ved avslutningen av konferansen i Stjørdal høsten 1998, 8). Med ordene til Øystein Dahle, lederen for Norges største og eldste friluftslivsforening - DNT - fra åpningsforedraget på vegne av vertskapet FRIFO, har vi med «videreføringen av en unik tradisjon» å gjøre - «en strategisk metode for økt miljøbevissthet» som er «en underutnyttet metode fra samfunnets side». I en verden der vi står overfor «irreversible og eksistensielle miljøproblemer» må vi samle oss om å demme opp for «urbanisering og kommersialisering av vår friluftslivstradisjon», fortsatte Dahle, og var forventningsfull til hva de inviterte forskerne kunne bidra med.

Når jeg i det følgende «rette(r) søkelyset mot forskning om friluftsliv» (programerklæringen for forskningskonferansen, 9), er det ut i fra perspektivet

*Naturen er kulturens hjem -
Friluftsliv er en veg hjem*

I en verden der vi står overfor «irreversible og eksistensielle miljøproblemer» som tiltar i omfang på en gallopperende måte, burde det være selvfølgelig at enhver bidrar til endring etter evne. Det skorter jo ikke på viten. Spørsmålet er hvordan vi utløser handling.

Allerede etter regjeringens utredning av den offentlige naturvernpolitikken (sml St.meld. nr 68 (1980-81), 10) sluttet Stortinget seg i 1981 til miljøverndepartementets anbefaling om at «naturopplevelser i sammenheng med friluftsliv er av stor betydning for å øke forståelsen for naturvern» (11). I 1988 bekreftet Stortinget departementets fremlegg til en offentlig friluftslivspolitikk, herunder forskning. Hverken den institusjonen som ble utpekt som hovedansvarlig for

friluftslivsforskningen, eller andre prosjekt, som har fått offentlige bevilgninger, har imidlertid bidratt til å gi kjøp og ror til et arbeid for et «naturvennlig» friluftsliv slik at friluftslivet kunne bli en veg til endring (St. meld. nr 40 (1986-87) *Tiltak for å stimulere friluftslivet*) (12).

Nå haster det med en forskningsmessig bestemmelse av det naturvennlige friluftslivets egenart og verdier, slik at enhver institusjon og organisasjon som mottar offentlige midler, får en etablert referanse for hva vår norske friluftslivstradisjon står for (sml Myklebust/Ezrahi om «politikkenes autoritet», se nedenfor, 41)

II. Om bestemmelsen av norsk friluftslivs egenart i forvaltning og forskning

I 1983 inviterte Miljøverndepartementet til seminaret «Synspunkter på offentlig friluftslivspolitik». Tilsammen 8 institusjoner og organisasjoner, derav ett universitetsmiljø og to frittstående forskningsmiljø, fikk i oppdrag å bidra med «bakgrunnsmateriale» (13). Det første av tre momenter i dette bakgrunnsmateriale skulle utrede:

*- Hvilket innhold legges i begrepet friluftsliv og hvordan
avgrenses dette saksfelt mot andre, tilgrensende saksfelt?*

I *Oppsummering* ved Seminar om friluftslivspolitik skriver departementets politiske rådgiver Kjell Wickstrand om diskusjonen om innholdet av begrepet friluftsliv at det «opptok mye av debattens første del» (14). Han konkluderer imidlertid med at «departementet i sitt videre arbeid bør vie sin oppmerksomhet de forvaltningsmessige oppgavene».

Av innledningen til daværende miljøvernminister Wenche Frogn Sellæg kan vi se at arbeidet med begrepsinnholdet i friluftsliv i offentlig regi ikke var kommet lenger enn det som var nedfelt i Friluftsloven fra 1957, Spesialanalyse nr. 6 *Friluftsliv* som kom som vedlegg til Langtidsprogrammet for 1974-77 (15), og utredningen *Om oppgaver og arbeidsdeling i arbeidet med friluftslivet* fra 1975 (16). Selv om det i kapittel om forskning fra 1975 (17) heter at man vil «skaffe til veie det verdigrunnlag som friluftslivet bygger (eller bør bygge) på», hadde dette tydeligvis ikke blitt prioritert i årene frem til 1983. Departementet slo seg til ro med at en bestemmelse av friluftslivets egenart var underordnet en avklaring av rammen for de forvaltningsmessige oppgavene man sto overfor.

Under kapittel *Opplæring* i Miljødepartementets utredning fra 1975 (18) finner vi imidlertid en anbefaling om at «det er en viktig oppgave for de sentrale friluftslivmyndigheter å samarbeide med de sentrale forsknings- og undervisningsorganer om utviklingen av undervisning- og opplæringsvirksomheten i samfunnet på disse felter». I denne sammenhengen fremheves Norges idrettshøgskole «når det gjelder forskning og kursvirksomhet», og NORGES HØGFJELLSSKOLE «som driver utstrakt kurs- og opplæringsvirksomhet ofte i samarbeid med NIH». Virksomheten sies å «påvirke holdningen til naturen og forståelsen for menneskenes plass i systemet og øke respekten for samspillet mellom mennesket og resten av naturen» (19).

Vi kan etter dette spore den første forskningsinnsatsen med tema friluftslivets egenart ved en offentlig institusjon tilbake til NIH og etableringen av friluftsliv som «hovedgren»-studium og alternativ til det 2-årige studiets «hovedidrett» (20). Basert på forarbeidet ved høgfjellsskolen, som ble etablert som en frittstående

kurs- og forskningsinstitusjon i 1967, forelå det en tematisk bestemmelse av friluftslivets egenart (definisjon, grener og avgrensning mot «friluftaktiviteter» og «sport og idrett i naturmiljøet»), tematisk innhold og korresponderende arbeidsmåte - vegledning i friluftsliv (21). Dette arbeidet er bl.a. dokumentert i kompendiet «Friluftsliv - HVA - HVORFOR - HVORDAN» (22), i boken «Fjellskiløpning» (23) og en rekke artikler i tidsskriftet «*mestre fjellet*» (24). Etableringsårene for et studium av friluftsliv ved NIH bar imidlertid preg av det omfattende tilretteleggings- og veglederarbeidet som la beslag på arbeidstiden til den lille staben. Selv om det i løpet av 1970-årene fulgte en del hovedfagstudenter, ga forskningsarbeidet seg først og fremst utslag i form av det tematiske innholdet i friluftslivstudiet og i utviklingen av veglederarbeidsformen. Resultatene av dette arbeidet ble derfor i liten grad dokumentert ut over brukermiljøet.

Selv om friluftslivet som arbeidsfelt ble møtt med stor velvilje fra starten av NIH i 1968, endret situasjonen seg mot midten av 1970-årene. De institusjonelle rammene ble trangere og den grønne bølgen fra Mardøla-aksjonen (1970, 25) og EF-avstemningens tid (1972, 26) fortok seg i en gryende oljealder. I 1974 tok derfor 48 engasjerte natur- og friluftslivsvenner i kretsen rundt høgskollskolen initiativet til FOR-UT - Tverrfaglig Utvalg for Forskning og høyere Utdanning i Natur- og Friluftsliv. Det ett-årige Veglederstudium i Friluftsliv kom igang (27) og forskningsinnsatsen omkring friluftslivets HVA, HVORFOR og HVORDAN fortsatte uten noen støtte av offentlige midler. Det var særlig utviklingen av arbeidsmåtene som ga resultater i slutten av -70-årene - sml *Trantjern-seminaret* om vegledning i friluftsliv 1979 (28). I årene frem mot det andre forskningsseminaret i regi av Nordisk ministerråd i 1985 (Göteborg-universitet) videreutviklet så FOR-UT-kretsen den tematiske bestemmelsen av friluftslivet fra forankringen i øko(filo)sofien til den kultur- og idehistoriske påvisningen av røttene i den dype, romantiske bevegelsen (29) - av den tyske idehistorikeren Störig betegnet som en protestbevegelse mot det mekanistiske verdensbildet (30).

I 1983 fikk vi en oversikt over forskning om friluftsliv på bakgrunn av to seminarer. Om våren ga Miljøverndepartementet uttrykk for forvaltningsmyndighetenes skjønn angående relevant og pålitelig forskning i forbindelse med det forberedende seminaret om «ny» friluftslivspolitik (se over/13). Om høsten finansierte så Nordisk ministerråd «*Seminar om forskning vedrørende friluftsliv og rekreasjon*». Igjen fremgår det av dokumentasjonen at forskerne ikke er særlig opptatt av å skjelne mellom friluftsliv og utendørs fritidsaktivitet/rekreasjon. Fra norsk hold presenteres statistiske data fra «ferie- og tidsnyttingsundersøkelser» og «fjernrekreasjon i en nasjonalpark». Blant de 9 forskere i den norske deltakergruppen er det da også hele 7 med bakgrunn i sosialøkonomi og geografi. De to fra FOR-UT-kretsen var ikke blant innleiderne. anbefalingene om fremtidig forskning går da også først og fremst i retning av anvendt forskning til bruk i forvaltning og politikk. Naturgeografen Bennett fra UiB som ved denne anledningen ble valgt til norsk kontaktperson, fremhevet imidlertid forskning om friluftslivets verdiorientering under henvisning til FOR-UT-kretsens arbeid som et viktig arbeidsfelt («den økosofiske skole» som gjennom friluftsliv ønsker «å leve seg inn i naturen og omgås naturen på dens egne premisser») (31).

Arbeidet med stortingsmeldingen om friluftslivspolitikken (32) og Dr. Bennetts betoning av grunnforskningens betydning i sin konklusjon på Lysebu-seminaret, ga forhåpninger om en fremtidig satsing på kvalitetsbevisst friluftslivsforskning. Den norske forskergruppens tillitsmann fra Lysebu minnet nemlig om «at eksperimen-

mentell forskning (les grunnforskning, forfatterens tilføyelse) er en absolutt forutsetning for å opprettholde kvalitet og skape utvikling i anvendt forskning». Han henger bjella på katten: «Miljøverdepartementet synes imidlertid å ha oversett dette faktum, iallefall hva forskningen om friluftsliv angår. Departementet har som regel foretrukket å støtte kortsiktige prosjekter om konkrete og ofte presserende planlegningsproblemer» (34).

Dessverre ble Göteborg-seminaret 1985 Nordisk ministerråds siste bidrag til friluftslivsforskningen i Norden. En prosess som ga forhåpninger om en kvalitetsheving i forskningen, utviklet seg til et oppgjør mellom den hittil dominerende fløyen av rekreasjonsforskere med en amerikanskpreget, kvantitativ arbeidsmåte og en mindre, men mangfoldig gruppe med en forstående, kvalitativ tilnærming, bygget på grunnforskningsarbeid. Det kom dessverre aldri noen seminarrapport etter denne diskusjonen. Enkelte bidrag, blant andre studien om den norske friluftslivstradisjonens kultur- og idehistoriske røtter (1), ble dog senere publisert.

III. NINA gis av Stortinget «et hovedansvar for friluftslivsforskning»

Neste kapittel av historien om forskning om friluftsliv i Norge handler om virksomheten ved forskningsgruppen for friluftsliv under Norsk institutt for naturforskning (NINA) på Lillehammer. Gruppen kom igang høsten 1989 etter at Stortinget under behandlingen av stortingsmeldingen om friluftslivspolitikken hadde tillagt NINA «et hovedansvar for forskning på friluftsliv i Norge».

Ifølge «Evalueringsrapport av NINAs friluftslivsgruppe på Lillehammer» av mai 1993 (33) var det NINAs intensjon «å utvikle kompetanse (teoretisk, begrepsmessig, metodisk) på friluftslivsforskning, et forholdsvis nytt forskningsfelt i Norge». Etterhvert utviklet institusjonen et «instituttprogram for friluftslivsforskning», som «kan karakteriseres ved stikkordenene *rekreasjonsmønstre, miljøegenskaper og effekter av virkemidler*». Evalueringsgruppen (bestående av medlemmer med sosiologi- og (natur)geografi-bakgrunn kom til at «mye» kompetanseoppbygning måtte skje som oppdragsvirksomhet, og da som «kvantitativ egenskapsanalyse» eller «analyser av hvem som gjør hva». Det ble lite av «et mer ambisiøst perspektiv med sikte på grunnforskningsorienterte problemer».

For den som forstår norsk friluftslivstradisjon som særmerket og dagsaktuell, er det påfallende at den institusjonen som av Stortinget ble gitt «et hovedansvar for forskning på friluftsliv i Norge» i løpet av 4 år forbrakte 18 millioner kroner (33) etter nordamerikansk fritidsforskningsoppskrift uten så mye som å gjøre en inventering av forskningen om «friluftslivets verdiorientering» (se omtalen av Lysebu-seminaret ovenfor, 31). NINAs evalueringsgruppe fra 1993 unnså seg forøvrig heller ikke for å anbefale at «Lillehammer-gruppen» med Stortingets oppdrag, skulle legges ned.

Med NINAs *Nasjonal Forskningskonferanse om Friluftsliv* på Lillehammer høsten 1993 gjorde imidlertid direktøren for NINA, Karl Baadsvik, det klart at ambisjonen var å «sprengne snevre rammer for friluftslivsforskningen», og samtidig «holde den vitenskapelige fanen høyt». På direkte spørsmål om man kan sies å holde den vitenskapelige fanen høyt når man satser på å sprengne «snevre rammer» uten å ha annen formening om friluftsliv i Norge enn at det er av samme slag som det amerikanske «*out door recreation*» (sml Dr. Driver's «*key note speech*» på konferansen), kom det ikke noe svar. NINA-direktøren forsvant forøvrig fra den tre dager lange konferansen som skulle presentere «bredden i fri-

luftslivsforskningen og nye resultater», etter den første ettermiddagen med til- sammen 15 minutters anledning til å diskutere «ulilke fagperspektiver på friluftsliv» og NINA-gruppens arbeid.

Ambisjonen om «nye resultater» i friluftslivsforskningen ble aldri oppfylt av NINA-staben men videreføres av kulturforskere. I anledning de olympiske vin- terleker 1994 fikk vi «nye resultater i friluftslivsforskningen». Denne uventede utvidelsen av bredden i friluftslivsforskningen kom fra kulturforskningsskretser (etnologi, historie, idehistorie) og tok for seg den norske, nasjonale egenarten og dens (kultur)historie(35,36,37). Etnologen Tove Nedrelid slapp riktignok til på Lillehammer i 1993, men hennes perspektiv på norsk friluftslivstradisjon ble ty- deligvis ikke ansett som særlig relevant.

Et annet forskningsarbeid som likeens kastet et «uamerikansk» lys over tidens fri- luftsliv, var MMI-forskeren Ola Vaagbøs undersøkelse av nordmenns naturverdi- er i anledning «Friluftslivets år» 1993 (38). Ved å gå ut over det etablerte «hvor- mange-gjør-hva-skjemaet» fant han at «kontemplative verdier» (naturens stillhet og fred, m v) og «inderlighet» (kontakt med naturens sjel og mystikk, m v) står meget sterkt i vårt moderne samfunn på tross av en ensidig fokusering på spen- ningssøkere i mediebildet (55) (spenningssøker-verdiene utgjorde kun en brøkdel i forhold til naturmøte-verdiene).

IV. En kommentar om vitenskap og politikk, prioritering og bevilgninger

Det er forsåvidt ikke så merkelig at forskningen om friluftsliv står i stampe i Norge. Det gjelder jo det meste av grunnforskningen og den anvendte forskning- en her i landet som ikke på kort sikt gir uttelling i næringslivet eller i det politiske liv (39). Mens Finland bruker 2,9% av sitt BNP til forskning, ligger Norge på jumboplass i Norden med 1,6%, og rundt 25% under OECD-gjennomsnittet. Diskusjonen om friluftslivets forskningskvalitet i Stjødal bekreftet den utvikling- en som er skildret ovenfor, og gjorde det klart at man ikke kan vente noe tiltak fra miljøvernmyndighetene i retning av kvalitetsheving av forskningen innenfor et felt som for tiden er «organisert bort» i Direktoratet for naturforvaltning.

Norges forskningsråd kan tydeligvis, slik rådet også opererer på de fleste felt, ikke tilby annet enn «styrte programmer» - av professor Hans Prydz (40) karakte- risert slik: «God grunnforskning kan (derimot) bare rent unntaksvis oppstå i styrte programmer...». I Aftenposten-kronikken *Grunnforskningens sørgelige kår i Norge* bemerker Prydz at den «miserable situasjonen norsk forskning står overfor, har dypere røtter enn til NFRs organisasjon», bl.a. «det mangeårige misbruk av begrepet *forsker* og *forskning* om enhver sammenstilling av mer eller mindre kjente data...». I denne sammenhengen er det vel også opplysende at NFR-direk- tøren Christian Hambro i sin tid som leder av Statskonsult sto bak innføringen av målstyring i norske høyskoler og universitet.

«Det nye i de siste 10 - 20 årene», sier forskeren Aarild Tjeldvoll i en kronikk om *Serviceuniversitetet og den frie forskningen* (41), «er at staten gir statlige univer- siteter relativt mindre ressurser enn tidligere». Tjeldvolls kommentar er at denne utviklingen begynte i den anglo-amerikanske universitetsverden, og at den har ført til at: «Tidligere velfinansierte, statlige universiteter må nå balansere sine budsjetter ved å selge forskningsbaserte tjenester i et marked av brukere som kan være statlige, private eller internasjonale». Fremtidsutsiktene skildrer kronikkfor- fatteren slik: «Perspektivet er kortsiktig og pragmatisk. Fri forskning (les grunn-

forskning, forfatterens tilføyelse) vil kunne opphøre fullstendig. Sluttresultatet kan bli en kunnskapsfabrikk som har opphørt med å være *universitet*».

«Et trekk ved det 20. århundret er at vitenskapen påkalles i økonomiske og politiske krisetider», kommenterer forskeren Sissel Myklebust ved Senter for teknologi og menneskelige verdier i en Morgenblad-kronikk høsten 1998 under henvisning til Yaron Ezrahis store studie «The Decent og Icarus» (42). I dette 25-årige prosjektet kommer Ezrahi, ikke særlig overraskende, til at våre liberaldemokratiske samfunn «har tatt vitenskapen opp i seg på en slik måte at den er blitt helt avgjørende for politikkenes autoritet... det dreier seg her om vitenskapens evne til å virke konsensususskapende, koordinerende og integrerende, og dermed handlingsfremmende i politikken».

Rune Slagstads omfattende historiske og idehistoriske arbeid «De nasjonale strateger» dokumenterer overbevisende hvordan vitenskapen ble tatt i bruk, også i Norge for å virke «handlingsfremmende i politikken» (43). Etter en periode på mer enn 20 år, jevnfør miljøverndepartementets utredning fra 1975, kan det derfor ikke være urimelig å trekke den konklusjonen at offentlig initiert forskning om friluftsliv tjener sin hensikt best ved å være uspesifisert og beskrivende (sml Dr. Bennetts kritikk mot Miljøverndepartementets prioritering, Lysebu-seminaret 1985, 31).

V. Den liberale universitetstradisjonen forplikter oss som forskere!

Fordi Norge er i en enestående posisjon med sin levende friluftslivstradisjon, og fordi vi også her har å gjøre med en veg til samfunnsendring med glede, bør vi endelig på tampen av modernismens århundre, satse på kvalitetsforskning til fremme av naturmøtets friluftsliv. En kvalitetsforskning må, i tråd med den liberale universitetstradisjonen (3,41), legge vekt på en bestemmelse av friluftslivets egenart ut fra den særmerkede, norske tradisjonen, og gi plass for forskere som kjenner dette friluftslivet fra en engasjert deltakelse som enkeltmenneske og som kvalifisert vegleder.

For en som har vært deltaker og observatør i forskning i og om friluftsliv siden slutten av 1960-årene - til dels knyttet til en (vitenskapelig) høgskole som forskningsstipendiat og amanuensis (NIH), tildels til en frittstående institusjon (FOR-UT) - og som siden slutten av 1950-årene har utviklet et stort, internasjonalt nettverk, er det iøynefallende at

- * Norge er *alene* om å ha en friluftslivstradisjon preget av det «inderlige» og «kontemplative» naturmøtet (Vaagbø) som er hele folkets friluftsliv (38)

- * Norge er *alene* om i det moderne samfunnet med det enorme markedspresset mot fritidssyslene å ha et «friluftsliv for alle» (12) der *natuurverd* og *menneskeverd* stadig er grunnverdier

- * Norge er *alene* i Europa om ennå (!) å by på tilgang til fri natur fra fjord til fjell for en befolkning som har alle forutsetninger for å kunne delta i det naturvennlige møtet med kulturens hjem

- * Norge snart er *alene* om ikke å se mulighetene som ligger i et enestående kulturinnslag - det naturlige friluftslivet

I Norge som i andre land dominert av markedsøkonomi, er det kommersielle presset mot møtet med fri natur enorm. Det er derfor på tide å ta konsekvensene av at

- * I Norge som i andre moderne stater, har markedsinteressene forlenget utviklet subtile og derfor høy-effektive (reklame)-metoder til å selge identitetsbærende varer og tjenester (44) som truer det kyndige og innerlige naturmøtet
- * I Norge står nå mye på spill når det gjelder det tradisjonsinspirerte friluftslivets fremtid - den forskning som ikke har nytt godt av offentlig støtte, forteller oss at vi her har en veg til personlig trygghet, vurderingsevne og skapende virke - en Askeladdens veg, som vi er i ferd med å sette over styr med Per og Pål ved samfunnsroret (45)

VI. Norsk (kultur)historie viser tydelige spor etter friluftslivets utvikling

Undersøkelsene av friluftslivets tradisjoner i Norge i frittstående forskningsmiljø har ført frem til kilder som avdekker friluftslivets "Sturm-und-Drang" år og den tidlige "manndommen" - perioden mellom verdenskrigene. Det har imidlertid vist seg vanskelig å komme frem til et entydig bilde som opphever innflytelsen av et stadig økende press på friluftslivets egenart fra idrett, turisme, massemedier og utstyrsinteressene. Ved å gå inn i friluftslivets "pubertet", "barndom" og vilkårene rundt "fødselen", ser det ut til at vi kan komme frem til en mer varig avklaring. Det viser seg da at Norge står i en særstilling når det gjelder friluftslivets «fødsel». På grunn av at landet ikke hadde noen etablert identitet og status i Europa før attenhundretallet, kom det til en forsert utvikling av "det norske" i løpet av det påfølgende hundreåret (46).

Norge er ikke alene om friluftslivet i Europa eller i Norden. Vi har imidlertid en ualmindelig markant utvikling som gjør det mulig å identifisere verdier og egenart i et skarpt fokusert bilde (56).

Så lenge vi ikke trenger under en ofte plump rosemaling av nasjonalromantikk, synes det kompromitterende å vise til friluftslivet som ektefødt barn av europeisk romantikk og norsk selvstendighetsstrev. Når vi så går grundigere til verks, finner vi at vi har med en europeisk kulturepoke å gjøre som er preget av helsefilosofi og verdsetting av opprinnelighet, av det som er ekte (47). Omstendighetene fører til at norsk identitet blir knyttet til naturens egenverdi - *naturverdet* - og en levemåte inspirert av opprinnelig natur. Synet er at det fullkomne ligger i det opprinnelige, ikke i en lysere fremtid konkurransementaliteten skulle bringe.

Vi kommer til at C.W. Rubensons konstatering fra 1914 holder stikk (48). Det er "byfolk" som utvikler friluftslivet. De henter naturkjennskap, redskap og ferdigheter fra landsens kultur, fra kyst- og innlandsbygder. De lærer av dem som "bor på landet", men det er ingen grunn til å snakke om friluftsliv når skreppekaren Gudmund Torsen Storebingen og "bygdens unge kareflokk, dro til sæters flittig nok" (der Ingeborg holdt til - "bedre terne så du ei"...). En annen sak er at den norske landsbygda idag er så urbanisert at den mer og mer er bosatt av "byfolk".

Vi får ikke bare klarhet i hvem som utviklet friluftslivet og hvorfor. Den dype romantikkens verdier er også det tradisjonelle friluftslivets verdier. Derfor er det ikke aktivitetene som står i fokus. Det er heller ikke utfordringene alene. Det er *naturmøtet* som er friluftslivets kjerne. For attenhundretalls-romantikken er ikke naturen en mekanisme som er følelsesløs, demonterbar og beregnelig. Veien til naturmøte er ikke observasjon, men innlevelse. I denne vårløsningen i europeisk historie er den frie natur synlig ånd, ånden er usynlig natur (49).

Natur-møtet er mer enn en observasjon, en registrering, en utsikt, et attraktivt sted, en eksotisk situasjon, en sjeldenhet. I *møtet* er det ikke et *jeg* (subjekt) som observerer et *det* (objekt), slik den naturvitenskapelige tilnærmingen til natur krever. Vi hever oss ikke over fjellet som et *det*. Vi møter fjellet som et *du*, som den andre. «Subjektivitet» blir ikke som i et naturvitenskapelig og modernistisk perspektiv en mangelfull innstilling. Det blir en grunnleggende forutsetning for å lære å kjenne, å utvikle *kjennskap*. Først gjennom nærhet, tilstedeværelse, medlevelse, inn-levelse - inderlighet - knyttes det fortrolige bånd, blir identifikasjonen til. Møtet an-går oss, be-veger oss, griper oss - den andre gjør oss anderledes. Naturmøtet er mer enn en flyktig opp-levelse. Vi merker en endring. Vi blir vår. Og vi farer vårlig.

Forutsetningen for at natur-opplevelse skal bli et naturmøte er, som Rubenson sier (48): «Først (oppfylt) når en har evnen og viljen til å ta med *Alt*~». Om sine natur-møter sier han nettopp: «Vi lærte at kjende fjeldet (den gang)». Og «kjendskapen til fjeldet», sier han så, «er det samme som kjærlighet». Så føyer han til det selvfølgelige i møtet: «Og respekt». Møtet utløser dype følelser hos oss. Vi må ty til ord som uttrykker uegennyttighet og vesenslikhet: *kjærlighet*. En høyt verdsatt norsk dikter velger nettopp å uttrykke seg så sterkt, når han skal uttrykke det uttrykkelige:

Ja, vi elsker dette landet

Det er ingen tvil om at det her er mer enn en abstrakt, nasjonalistisk ide. Det er:

*landet,
som det stiger frem,
furet værbitt over vannet,*

Fortolkeren føyer så til:

...med de tusen hjem.

Vårt store hjem er fjordene, skogene, fjellet med været som gir liv og mangfold til den frie naturen. Naturmøtet gir oss trygghet. Vi får den gode følelsen av å «høre heme en stann»

Mister vi naturmøtet blir vi hjemløse. Vi ender som fremmede på rastløs flukt mellom moteriktige trender, eller som aggressive «risk takers»(49). Vi blir en ulykke for samfunnet. Vi blir en ulykke for fri natur.

VII. Vegledning i friluftsliv - om levendegjøring av det tradisjonsrike friluftslivets verdier - «en underutnyttet metode fra samfunnets side»

Vegledningen i friluftsliv foregikk før i familie- og vennekretsen. Gjennom 1970- og 1980-årene har det i Norge foregått en viss institusjonalisering av denne prosessen, som Konrad Lorenz pekte på vilkårene for med sitt etologiske testamente: *Die Natur ist unmittelbar verständlich* (50). For barn, ungdom, voksne og eldre - for den som har fått muligheten til å møte fri natur fra barndommen av - er forklaringer og undervisningsmidler en komplikasjon. I tråd med mediefilosofen McLuhan (51) opplever vi i friluftslivet av tradisjonelt slag at: *The Medium is the Message*. Prøver vi å «for-midle» natur med medier, blir det helst middelet som trenger seg på. Møtet med natur som er seg selv - fri natur - utløser umiddelbart forståelsen hos oss. At det er slik, bekrefter jo vårt menneskelige kultur mangfolds tusener av generasjoner uten skole med vegger.

Vegledning i friluftsliv er forsøk på å levendegjøre møtet med fri natur i færene til naturnære kulturers tradisjon. Veglederen arbeider i tråd med den tradisjonelle bestemor-/bestefarsrollen. Barn som blir snytt for lek i vilter mangfoldighet i fri natur blir lett fremmede i livet. Lek er livsviktig. Lek i natur er vegen til forståelsen av at *naturen er kulturens hjem*. Naturverdet går tapt uten leken i den frie natur. Både by og land merker moderniseringen. Med naturlig friluftsliv kan leken fortsette livet ut (54).

Trantjernseminaret (FOR-UTs 5. arbeidsseminar 1979, 52) konkluderte med at en vegleder i naturlig friluftsliv tar på seg et tredelt ansvar:

- * Ansvar for å formidle verdiene i naturlig friluftsliv
- * Ansvar for liv og helse for den som formidlingen skjer til
(under vegledningen, men også i ettertid!)
- * Ansvar for den frie natur der vegledningen skjer

En kvalifisert vegleder i naturlig friluftsliv må derfor:

- * ha god kjennskap til fri natur, vilje og evne til å gjennomføre former for friluftsliv som ikke skader naturens liv
- * delta i samfunnslivet med den hovedinteresse å arbeide for større harmoni i forholdet mellom natur og menneske, såvel som mennesker imellom (sml UNEP, 53).

Trantjernseminarets konklusjoner fra 1979 kan stå som en sammenfatning av friluftslivsvegledningens egenart og som redegjørelse for den interesse som ligger bak arbeidet.

VIII. Markedsorienteringen for politikk og forskning truer vår enestående friluftslivstradisjon

FRIFO-konferansen høsten 1998 ga en betimelig mulighet til å gjøre opp status. Den brede sammenslutningen av friluftslivsorienterte foreninger åpnet for en oversikt over forskningen om og i friluftsliv, og en drøfting av kvaliteten. I nærvær av et stort og engasjert publikum ga FRIFO uttrykk for at man ønsket en

verdiorientert forskning i tråd med vår norske tradisjon. De inviterte forskerne bekreftet da også i første omgang en slik orientering ved overveiende å velge temaet «motivasjon for friluftsliv - verdigrunnlag». Den avsluttende paneldebatten med representanter for bl a Miljøverndepartementet og Norges Forskningsråd, kom også til at verdiorientert forskning måtte få mer oppmerksomhet i fremtiden. Forskernes bidrag til konferansen begrenset seg dog i mange tilfelle til prosjekt-rapporter, og tok i liten grad stilling til spørsmålet om forskningens kvalitet. Unntaket var imidlertid forskerne fra høgschooler med studieretning friluftsliv og fra FOR-UT-kretsen. Særlig opplysende i så måte var bidragene fra svenske Bjørn Tordsson (HIT/NIH-doktorand) om norsk friluftslivstradisjons egenart og fra amanuensis i friluftsliv ved NIH, Børge Dahle, som bidro med et internasjonalt perspektiv på et kulturinnslag som vekker stor oppmerksomhet utenlands.

Ettersom det for tiden synes fåfengt å få støtte til verdiorientert friluftslivsforskning fra forvaltningshold, eller fra programarbeidet i Norges Forskningsråd, må det nå bli høgschooler med friluftslivsorienterte studieretninger og frittstående institusjoner som drar lasset. I den «miserable situasjonen» norsk forskning om friluftsliv er i, trenger vi imidlertid ikke først og fremst mer fra pengesekkene hos de offentlige institusjonene som hittil har hatt initiativet, men en bekreftelse fra disse kretsene for at grunnforskningsbasert arbeid i vegleder-aktive miljø skal gi kjøl og ror såvel i offentlig, som i annet profesjonelt og frivillig virke.

*Det er for sent å
være pessimist nå!*

Litteraturhenvisninger

- (1) Faarlund, N.: *Askeladden* i Ydegaard, T. (red): Om å gripe og bli grepet av fjellet. Nordisk Forum for Vejledning i Natur- og Friluftsliv, Aabenraa/Krylbo/Hemsedal, 2. utg.1995
- (2) Tordsson, B.: *Sikkerhetens betydning i norsk friluftslivstradisjon - filosofiske aspekter* i Friluftsliv, sikkerhet og ansvar - seminarrapport Høgskolen i Telemark, Bø (under trykning)
- (3) Bloom, A.: *The Closing of the American Mind - How higher Education has failed Democracy*, Penguin, London 1988, 251-56
- (4) Repp, G.: *Norwegian Relationship to Nature through Outdoor Life* i Neumann, I., Mytting, I. og Botnik, I. (red): Outdoor Activities - Seminar i Praha 1994, Edition Erlebnispädagogik, Lüneburg 1996, 32-42
- (5) Bennett, R.G.: *Byrekreasjon, planlegging og forskning i Norge* i Seminar om forskning vedrørende friluftsliv og rekreasjon. Nordisk ministerråd, Oslo 1984
- (6) Norling, I. ved Göteborgs universitet organiserte seminaret - offisiell rapport mangler
- (7) Jonsson, B. (adm). Evaluering av NINAs Friluftslivsgruppe på Lillehammer. Notat av mai 1993 til Norsk institutt for naturforskning, Trondheim
- (8) FRIFO: Forskning i friluft - Landskonferanse om friluftsliv og forskning. Stjørdal 18. - 19. november 1998, Program
- (9) se (8)
- (10) Miljøverndepartementet (red): *Vern av norsk natur*. St.meld. nr. 68 (1980-81)
- (11) se (10) pkt 1.5.4
- (12) Miljøverndepartementet (red): *Tiltak for å stimulere friluftslivet* i Om friluftsliv. St.meld. nr. 40 (1986-87) pkt 6.1, s 34
- (13) Miljøverndepartementet (red): *Synspunkter på offentlig friluftslivspolitik*. MD-rapport T-548 1983
- (14) se (13) s 58
- (15) Miljøverndepartementet (red): *Friluftsliv*. Spesialanalyse nr. 6 - Særskilt vedlegg til Langtidsprogrammet 1974-77, St.meld. nr. 71 (1972-73)
- (16) Miljøverndepartementet (red): *Om oppgaver og arbeidsdeling i arbeidet med friluftslivet*. Utredning av oktober 1975
- (17) se (16) s 24
- (18) se (16) s 34

- (19) se (16) s 32
- (20) Faarlund, N.: Forslag til justering av studieplan for Det to-årige studium. Notat til Norges idrettshøgskole av desember 1970 (St.nr. 220/5-22/75-70)
- (21) se (20)
- (22) Faarlund, N.: *Friluftsliv - HVA - HVORFOR - HVORDAN* - NORGES HØG-FJELLSSKOLE, Hemsedal 1972 og senere utgaver ved NIH, Oslo
- (23) Faarlund, N.: *Fjellskiløpning* i Den norske Skiskole (red): Norsk Skiinstruksjon III. Skiforeningen, Oslo 1972
- (24) Faarlund, N. (red): *mestre fjellet* (1968, 1969, 1970)
- (25) Kvaløy, S.: *Mardøla - samvær som kampform* i *mestre fjellet* (1971)1:5-13
- (26) (snm)(red): *Økopolitikk eller EF*. Pax, Oslo 1972
- (27) Faarlund, N. (red): *Veglederstudium i Friluftsliv i mestre fjellet* 20(1975)11-13
- (28) FOR-UT (red): *Krav til vegledere i friluftsliv i mestre fjellet* 29(1980)13-14
- (29) Faarlund, N.: *A Way Home* i Reed, P. og Rothenberg, D. (red): *Wisdom in the Open Air*. Minnesota University Press, London 1993, 155-169
- (30) Störig, H.J.: *Kleine Weltgeschichte der Philosophie*. Fischer, Frankfurt 1987, 13. utg. s 436
- (31) se (5) s 111-112
- (32) Tellnes, A. (red): *FRILUFSTLIV - vegledning, opplæring og informasjon*. Miljøverndepartementet, juni 1985, Rapport T-598, pkt 5.3 s 34-35
- (33) se (7) s 3
- (34) se (5) s 113-114
- (35) Nedrelid, T.: *Ut på tur - på nordmanns vis*. Cappelen, Oslo 1993
- (36) Stenseth, B.: *En norsk elite - nasjonsbyggerne på Lysaker*. Aschehoug, Oslo 1993
- (37) Christensen, O.: *Skiidrett før Sondre*. Ad Notam Gyldendal, Oslo 1993
- (38) Vaagbø, O.: *Den norske turkulturen*. Rapport til FRIFO, april 1993
- (39) Lindstrøm, An.C.: *Norge på jumbo-plass i Norden* i NATIONEN 17. september 1998, 6-7
- (40) Prydz, H.: *Grunnforskningens sørgelige kår i Norge* i AFTENPOSTEN 18. mai 1994, 3

- (41) Tjeldvoll, Aa.: *Serviceuniversitetet og den frie forskningen*.
MORGENBLADET 30. oktober 1998, 8
- (42) Myklebust, S.: *Vitenskap og politikk* i MORGENBLADET 20. november 1998
- (43) Slagstad, R.: *De nasjonale strateger*. Pax, Oslo 1998 - omtalen av
arbeiderpartistaten
- (44) Faarlund, N.: *Reklame produserer angst i mestre fjellet*, 39-40 (1992) 9-11
- (45) Faarlund, N.: *Vegledning i friluftsliv - Askeladdens skole* i Årbok for Halling-
dal Folkehøgskule, Gol 1998 46-51
- (46) Aarnes, S.Aa.: *Myths and Heroes in the 19th Century Nation Building in
Norway* i *Romantic Nationalisme in Europe*. Australian Nat.
University 1983
- (47) se (30) *Romantik und deutscher Idealismus*, 438-441 og 447-453
- (48) Rubenson C.W.: *Vor Sport* i Norsk Tindeklub Årbok 1914, Steenske Forlag
Oslo 1914, 1-9
- (49) se (30) om Schelling, 447-453
- (50) Lorenz, K.: *Der Abbau des Menschlichen.*, Piper, München 1983
- (51) McLuhan, M.: *The Medium is the Message*, Gyldendal, Oslo 1965
- (52) Faarlund, N.: *Friluftslivets naturmøte som veg til et liv i lage i
mestre fjellet* (under trykning)
- (53) UNESCO/UNEP (red): *The Belgrade Charter* i *Connect* (1976)1:1-2
- (54) Faarlund, N.: *Tanker om kvalifisering av vegledere i (naturlig) friluftsliv
i Opplæring og tryggleik i friluftsliv*. Rapport frå seminar 1986, Volda
lærarhøgskule, Skrift nr. 3 1987
- (55) Langset, M.: *5 adrenalin-KICK* i VG 19. juni 1998
- (56) Faarlund, N.: *Friluftsliv - den tematiske bestemmelsen* i *Støy og stillhet i
friluftsliv*. Statens forurensningstilsyn, Oslo 1992 SFT-rapport nr. 92:39
9-12, 13-15

MOTIVASJON, MENING OG FRILUFTSLIV

En langtidsstudie av forholdet mellom involvering, personlighet og naturopplevelser

Av Joar Vittersø
Østlandsforskning

Korrespondanse angående denne artikkelen kan sendes til Joar Vittersø, Østlandsforskning, postboks 1066, 2601 Lillehammer. E-post: joar.vitterso@ostforsk.no

INNLEDNING

En gammel anekdote vil ha det til at dersom canadiske indianere i eldre tider forvillet seg opp mot den arktiske tundraen, ble de forferdet over det de så. Tundraen var et fryktelig sted; det fantes jo ingen trær, bare enorme, nakne vidder. På samme måte var responsen entydig negativ for inuiter (eskimoer) som nærmet seg tregrensen: Et håpløst område der trærne står i veien for både skjønnhet og framkomst. Ikke vet jeg om slike historier er sanne eller ei. Likevel peker de på et interessant fenomen, nemlig at naturopplevelser (spesielt der den er knyttet til aktivitet i natur) ikke er noe entydig gitt, som alle mennesker oppfatter på en bestemt måte. Storbybarn, for eksempel, blir ofte reddet hvis de "slippes" ut i fjellområder (Tuan, 1978). Naturopplevelsen bestemmes med andre ord av de kunnskaper og erfaringer vi har om naturen, og den mening eller fortolkningsramme vi plasserer naturen i. Utgangspunktet for dette foredraget er derfor en antakelse om at kvaliteten på opplevelser vi har i forbindelse med friluftsliv bestemmes av de fortolkninger og den mening vi tillegger denne aktiviteten.

Mening er noe som skapes på bakgrunn av den erfaring vi har med det fenomen som skal fortolkes, og den betydning fenomenet har for vår identitet og selv-følelse. For å forstå naturopplevelser knyttet til friluftsliv må vi med andre ord vite litt om sammenhengen mellom meningsdannelse og opplevelse. I denne artikkelen skal jeg gi en meget kort redegjørelse for noen prinsipper som trolig er bestemmende for kvaliteten på våre opplevelser i sin alminnelighet. Deretter skal jeg knytte dette opp mot naturopplevelser, og presentere noen resultater fra en undersøkelse om friluftsliv blant endel folkehøgskoleelever i Norge.

Mening skapes gjennom hypotesetesting

Min påstand er altså at det er fortolkningen, eller den mening som vi tillegger friluftslivet, som bestemmer kvaliteten på de opplevelser vi har i forbindelse med friluftsliv. Slike meninger kan analyseres på mange plan, med ulike faglige forankringer. Mitt ståsted er primært basert på psykologisk teori, med fokus på hvordan mennesker omdanner elementer av den ytre verden til noe som kan oppfattes av vår hjerne, noe som gir mening. Til daglig tenker vel de færreste over at det vi ser eller hører strengt tatt ankommer våre sanseorganer som energi. Disse energibølgene behandles av vårt kognitive system, det vil si de delene av sentralnervesystemet (hjernen) som driver med informasjonsbearbeiding. Overgangen fra energi til meningsfulle (forståelige) bilder eller

representasjoner er naturligvis uhyre kompleks. Dess mer vi lærer om den informasjonsbehandling som foregår i den menneskelige hjerne, jo mer kompleks forstår vi at denne prosessen er. Det vi imidlertid vet per i dag, er at hjernen må foreta en slags “gjetting” for at vi skal kunne klare å forstå eller persipere verden omkring oss. Det er nemlig ikke mulig å overføre energibølger direkte til indre bilder (kognitive representasjoner). Hjernen må derfor hjelpe til litt på egen hånd. Den må konstruere et indre bilde som er delvis basert på antydninger og holdepunkter fra sanseapparatet. Disse holdepunktene etterlater imidlertid noen “huller” som hjernen må fylle ut selv. På bakgrunn av impulser fra sanseapparatet og hjernens egne gjetninger *konstruerer* vi altså et bilde av den verden som omgir oss. Prinsippet likner litt på en omvendt (invers) måte å løse likninger på i matematikken. I henhold til ordinær matematikk kan vi for eksempel finne ut at svaret på en likning er 8 hvis vi vet at $4 + x = 12$. Problemet for vårt kognitive system er imidlertid mye vanskeligere, fordi det på en måte bare har informasjon om at tallet er 12. Oppgaven vår hjerne står overfor er med andre ord å finne ut hva tallet 12 er sammensatt av. Fra matematikken vet vi at denne oppgaven ikke kan løses uten tilleggsinformasjon. Tallet 12 kan deles opp på mange måter som alle kan være like riktige. Skal vi komme fram til et svar er vi derfor nødt til å gjette. Basert på erfaring vet vi kanskje at tallet 4 ofte er innblandet i tallet 12, og dersom det stemmer, kan vi gjette at tallet 12 består av 4 og 8. På en liknende måte gjetter vi oss fram på alle livets områder. Når vi går i trapper, “gjetter” vi for eksempel at det neste trappetrinnet er solid nok til å bære oss, selv om den informasjonen trappen gir i prinsippet ikke er tilstrekkelig til å gjøre oss helt sikre. Vi har heldigvis erfaring med trapper fra før, erfaringer som gjør hjernen i stand til å gjette et det som ligger der rett foran oss er et nytt, sikkert trappetrinn. I de fleste tilfeller går denne gjetteprosessen helt greit (vi tenker ikke over den). Vi har en representasjon av en trapp i vårt kognitive system, og hver gang vi møter en installasjon som likner på den representasjonen, gjetter vi på at dette er en trapp (og at trinnene er solide nok til å bære oss). Det er altså slik at for at noe skal være forståelig eller meningsfylt, må vi ha en kognitiv representasjon av fenomenet i hjernen. Siden en representasjon aldri er helt identisk med det den skal representere (dvs “virkeligheten”), må vi gjette litt for å få et fullt samsvar mellom representasjon og “virkelighet”. Vår representasjon av en trapp er generell og abstrakt, mens det vi står overfor i vår hverdag er konkret og spesifikt. På bakgrunn av den erfaringen vi har, våre kognitive representasjoner, lager vi derfor hypoteser (eller forventninger) om konkrete fenomen. Disse hypotesene blir så testet ut fortløpende. All vår gjøren og laden er basert på slike kontinuerlige prosesser av hypotesegenerering og hypotesetestinger (se Pinker, 1997, for en mer utfyllende beskrivelse).

Erfaring og overvåking

For vårt formål er det to ting som er viktige i denne "gjetting-prosessen". Det ene er den erfaring eller oppsamlede kunnskap vi bruker for å danne mer eller mindre brukbare hypoteser om et fenomen. Tenk på en ornitolog som ser en "prikk" på himmelen og raskt danner seg en rekke hypoteser om hva slags fugl dette dreier seg om. Basert på sin kunnskap og den informasjon som hentes inn i situasjonen, klarer han eller hun å bestemme hva slags fugl vi har med å gjøre. For mennesker uten slik kunnskap, forblir "prikken" bare en prikk. Uten en viss kunnskapsmengde blir det liksom aldri noe fart i hypotesetestingen. En "prikk" er en fugl - ferdig med det. Mer raffinerte hypoteser klarer vi ikke å lage oss. Det kan imidlertid koste oss dyrt, hvis vi ønsker å gjøre opp regnskap i en opplevelsesbasert økonomi. For opplevelsenes skyld er det nemlig ikke alltid så lurt å gjøre seg ferdig med hypotesetestingen sånn med en gang, og vi skal se at det å teste hypoteser, den mentale prosessen i seg selv, er et uhyre viktig element i selve opplevelsen. Faktisk er det noen som mener denne gjettingen er selve fundamentet i vår bevissthet (sammen med en overvåkingsmekanisme som vi skal komme tilbake til om et øyeblikk - se for eksempel Gray, 1995). Men for å få i gang gode gjettingprosesser er vi altså avhengige av å ha kunnskaper (et sett av kognitive representasjoner)..

Ved siden av erfaring og kunnskap er det uhyre viktig at gjettingprosessen blir overvåket. Denne funksjonen blir ivarettatt av noen små "overvåkingsenheter" i vårt kognitive system. Oppgaven til disse enhetene er å måle hvor stort sprik det er mellom våre hypoteser, og den informasjonen (feedback) som kommer inn når vi tester ut hypotesen. Det finnes en rekke typer av slike overvåkingsenheter, og ikke alle er rettet mot den hypotesetesting som foregår under det vi vanligvis tenker på som meningsdannelse. Det kan for eksempel være snakk om å overvåke signaler fra magen (er jeg sulten?) eller fra kroppsmuskulaturen (er jeg sliten?) osv. Det vil imidlertid føre for langt å komme inn på alle disse elementene her, og vi får nøye oss med å fastslå at disse overvåkingsenhetene er nær knyttet til våre opplevelser, og til kvaliteten på det vi til enhver tid føler.

Forenklet kan vi altså si at spriket, eller diskrepansen, mellom våre forventninger og feedback blir kontinuerlig overvåket av bestemte enheter i hjernen. Vi skal etter hvert se at størrelsen på denne diskrepansen er med på å avgjøre kvaliteten på de opplevelsene vi har i en gitt situasjon. Først er det imidlertid nødvendig å se litt nærmere på den innbyrdes rangeringen disse overvåkingsenhetene har. De er nemlig ordnet i et hierarki som er nært forbundet med ønske om handling (motivasjon).

Motivasjon

Overvåkingsenhetene er altså organisert hierarkisk, noe som betyr at signaler fra de viktigste enhetene har forrang framfor mindre viktige signaler. Begynner huset å brenne (som kognitivt sett betyr en diskrepans mellom forventning og faktisk situasjon) vil overvåkingsenhetene for denne type situasjoner overdøve signaler fra andre pågående gjøremål, som å lese avisa eller ta opp mat fra fryseboksen. Det hierarkiske prinsippet er uhyre viktig for at vi skal kunne fungere effektivt i hverdagen, men det er også viktig for å forstå ulike opplevelser, deriblant naturopplevelser. Det betyr nemlig at dersom friluftsliv betyr mye for et menneske, har kognitiv aktivitet (hypotesetesting og overvåking) i dette systemet forrang framfor mange andre systemer som holder seg gående i vårt kognitive apparat. I utgangspunktet er det slik at jo viktigere noe er for oss, dess høyere plassering har det i hierarkiet. Det betyr også at det har lett for å fange vår oppmerksomhet (overvåking og hypotesetesting er jo hovedingrediensene i vår bevissthet). Som eksempelet med ornitologen viste, vil en prikk på himmelen kunne motivere til å sette i gang hypotesegenereringer dersom vedkommende har et hierarki blant sine overvåkingssystemer der slike “prikker” er høyt rangert. Er “prikken” bare en prikk, vil andre forhold i våre nære omgivelser føles viktigere å holde på med, for eksempel å fortsette en pågående samtale. På samme måte som “prikken” trekker til seg (hypotesetestende) oppmerksomhet fra en ornitolog, vil vi forvente at engasjerte friluftsfolk lett lar seg rive med i hypotesetestinger av naturfenomener. Folk med mindre engasjement, som er mindre motivert til å drive med friluftsliv, vil være mye tregere når det gjelder å sette i gang slike hypotesegenererende prosesser fordi de har lav rang i hierarkiet. Det betyr at andre signalsystemer (enn de som kommer fra naturen rundt oss) er mer dominerende i deres kognitive system. Carver & Scheier (1990) gir en mer fullstendig innføring i disse prinsippene.

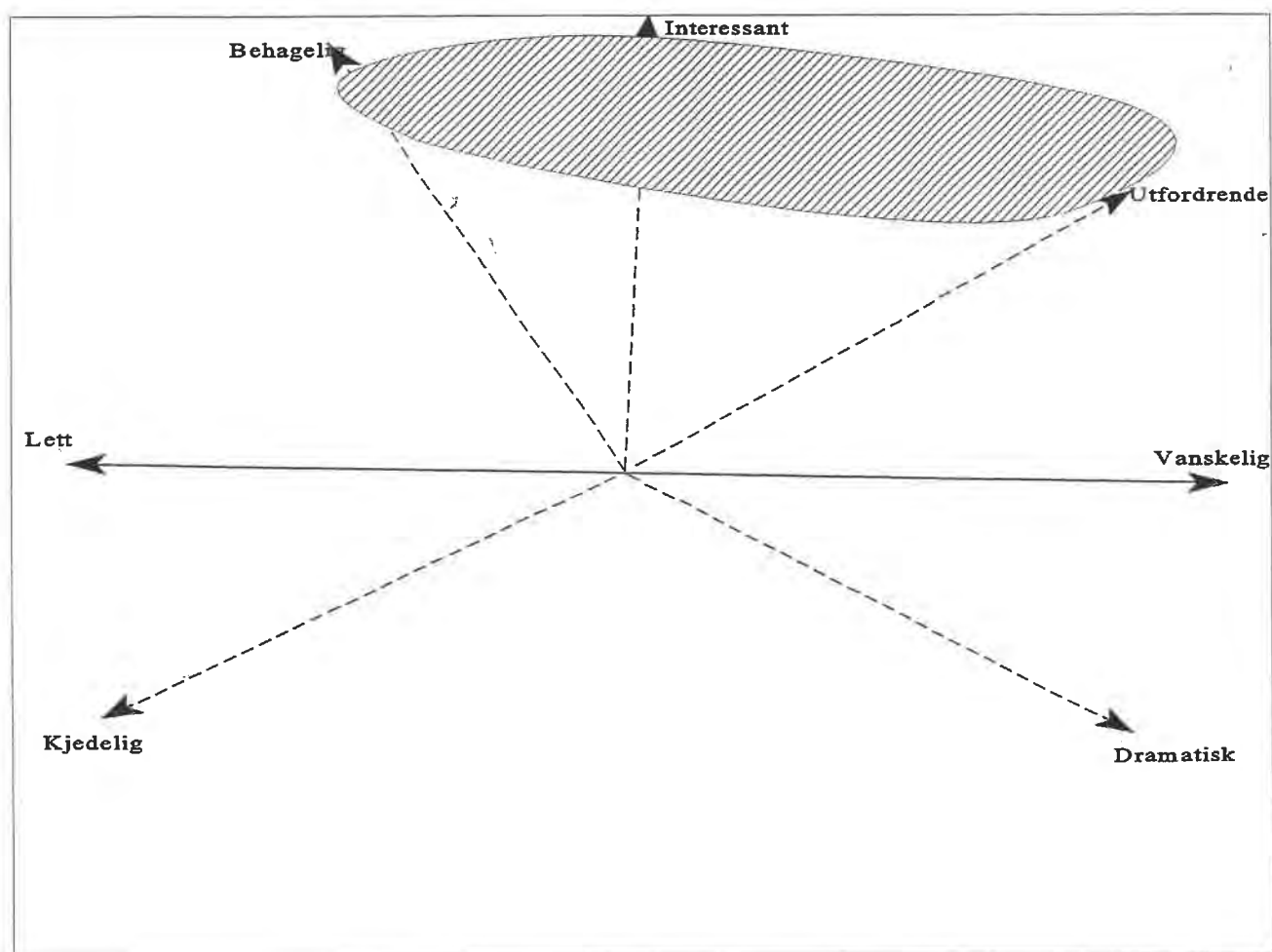
Opplevelser

Vi har sett at hypotesetesting, overvåking og hierarkiske rangsystemer er viktige elementer i vårt kognitive system. Men hvordan er forholdet mellom disse elementene og vår subjektive opplevelse? Litt forenklet kan vi si at det i hvert fall er to ting som er av betydning: Intensitet i signalene og diskrepans mellom forventning og feedback. Prinsippet er slik at en situasjon med svært liten sprik mellom forventning og feedback vil oppfattes som kjedelig. Øker spriket litt opplever vi situasjonen som behagelig, og dersom diskrepansen tiltar enda litt i styrke, opplever vi situasjonen som interessant eller endog som utfordrende. Det interessante og utfordrende ligger muligens i et ønske om å minske diskrepansen mellom forventning og feedback, slik at vi kan bli litt sikrere på at forventningen vår stemte med virkeligheten. Svært store sprik mellom forventning og feedback gir

oss en følelse av at noe er vanskelig, etter hvert også frustrerende eller irriterende. Enkelte typer sprik kan oppleves som dramatisk. Husk at begrepet hypotese her blir brukt i en svært vid betydning. For eksempel vil man under en padletur ha implisitte hypoteser om at man kan mestre den aktiviteten man har gitt seg i kast med. Dersom elva skulle vise seg å være vanskeligere å forsere enn det man har antatt, aktiveres overvåkingsenheter som følger med på en slags grunnleggende mestring av den situasjonen man befinner seg i. Når slike typer diskrepanser begynner å øke, vil situasjonen kunne oppleves som dramatisk, og følelser som angst og redsel ta overhånd. Det er imidlertid viktig å merke seg at utfordringer slett ikke behøver å være knyttet til farlige situasjoner. Å oppdage nye planter på et sted der du ikke hadde forventet å finne dem, eller å ta seg fram i terrenget ad nye og ukjente veier kan være eksempler på utfordringer som ikke er knyttet til fysisk fare.

Prinsippet om opplevelser som følger av en økende diskrepans mellom hypotese og feedback likner på forholdet mellom den subjektive opplevelsen av farger og den objektive bølgelengden lyset har. Slik blåfargen er et resultat av korte bølgelengder, er kjedsomhet et resultat av liten diskrepans mellom hypotese og feedback. Slik rødfargen er et resultat av lange bølgelengder, er frustrasjon/angst et resultat av store diskrepanser mellom hypotese og feedback. Mellom disse ytterpunktene finner vi, for fargeopplevelser, hele regnbuen av ulike fargetoner. På samme måte kan vi tenke oss et spekter av ulike følelser liggende som en "opplevelsesregnbue" utløst av størrelsen på spriket mellom en forventning i en situasjon og den feedbacken hjernen mottar i denne situasjonen. I figur 1 er dette framstilt geometrisk. Her følger de ulike følelsene hverandre fra venstre mot høyre i en bue langs omkretsen av en sirkel. Denne buen uttrykker altså hvordan ulike følelser følger etter hverandre som en konsekvens av økende diskrepans mellom hypotese og feedback i en situasjon. Styrken på diskrepans-signalene er videre avgjørende for intensiteten i de opplevelsene vi har. Kraftige signaler gir intense opplevelser. Det er også slik at dersom vi har mye oppmerksomhet rettet mot et lite felt, vil også signalene øke i intensitet (lite konkurranse fra andre systemer). I såkalte flow-situasjoner (se Csikszentmihalyi, 1975, 1997), hvor man føler seg i ett med omgivelsene og tiden bare flyter av sted, er praktisk talt all oppmerksomhet rettet mot den pågående aktiviteten. Det er derfor disse opplevelsene er så intense. Alle overvåkingssignaler er opptatt av å følge ett og samme fenomen, nemlig den aktiviteten vi for øyeblikket er engasjert i. I figur 1 kommer intensiteten til uttrykk gjennom avstanden fra sentrum av figuren (origo). Jo lenger fra sentrum, jo sterkere opplevelse. I figuren er det altså slik at retningen angir hvilken type opplevelse vi har, og avstanden fra sentrum angir hvor intens følelsen er. Ideen bak denne

“opplevelsesregnbuen” ble lansert av Gudrun Fleischer Eckblad, som flere steder har redegjort for dens psykologiske basis (se for eksempel Eckblad 1980, 1981). Den er også beskrevet under navnet “flow-simplex”. Navnet flow-simplex har den fått fordi deler av dette opplevelsesspekteret refererer til flow-opplevelser. Begrepet simplex refererer til en spesiell data struktur som ligger til grunn for den halvsirkel-formen disse opplevelsene danner i et todimensjonalt rom (se Guttman, 1954, 1955; Vittersø, 1998). Jeg gjør oppmerksom på at illustrasjonen i figur 1 er en idealisert figur, og at virkelige data som regel skiller seg noe fra den ideelle modellen. Den viktige testen for å se om virkelige data stemmer med modellen er at opplevelsene skal følger etter hverandre langs halvbuens sirkel på den måten de framkommer i figur 1.

Figur 1. Geometrisk framstilling av “opplevelsesregnbuen” eller en “flow-simplex”. Det skraverte området indikerer hvor flow-opplevelser befinner seg i figuren. Merk at opplevelsene følger hverandre langs en halvsirkel fra kjedelig (nede til venstre) via lett, behagelig, interessant, utfordrende, vanskelig og dramatisk (nede til høyre). Disse opplevelsene er en konsekvens av økt sprik mellom forventning (kognitiv struktur) og realitet slik vi oppfatter den (kognitiv prosess).

For å summere opp det som er sagt hittil har vi altså sett at en rekke positive følelser kommer som et resultat av et samspill mellom de hypoteser vi danner oss i en situasjon, og den feedback situasjonen gir tilbake. Hypotesene dannes på bakgrunn av den erfaring og de kunnskaper vi har om den aktuelle situasjonen. For å sette i gang slike hypotesegenererende prosesser må vi ha en viss motivasjon. Motivasjon ligger innbakt i den rangering ulike kognitive representasjoner har i vårt hierarkiske system. Dette punkt er meget viktig for vårt formål - som er å analysere opplevelser knyttet til friluftsliv. Poenget er nemlig at dersom man har solid kunnskap om et fenomen, og har et visst engasjement overfor fenomenet, vil man kunne generere et sett med hypoteser som er relevante for nettopp den situasjonen man er oppe i. Og relevante hypoteser vil ofte være de som vekker en viss aktivitet i hjernens overvåkingsenheter. De relevante hypotesene skaper en passe stor diskrepans mellom forventninger om en situasjon og den feedback som reflekteres fra den samme situasjonen. En aktivitet er med andre ord nødt til å kunne produsere en viss diskrepans mellom hypoteser og feedback for å framstå som attraktiv. Den betydningen kunnskap og erfaring har for å sette i gang slike prosesser ser vi lett hos små barn. Fascinasjonen ved "titt-deg" leking er en glimrende illustrasjon av hvordan forventninger og feedback samspiller rundt de optimale grensene eller den kognitive kapasitet barnet har. I barnets tilfellet dreier det seg om å utvikle pålitelige og stabile representasjoner av et menneskeansikt. Forventningene er litt vage og ustabile, og diskrepansen blir derfor optimal for opplevelser som interesse og henrykkelse. For små barn dreier "titt deg" om å danne og teste ut enkle hypoteser om objektkonstans, men prinsippet er det samme som i mer komplekse situasjoner. I hode på en fluefisker som fortaper seg i jakt på vanskelig fisk foregår en serie av hypotesegenereringer i forhold til forventninger om situasjonen, og ditto overvåking av diskrepanser. Dersom denne type fiske er tilstrekkelig høyt rangert i fiskerens hierarki (andre assosiasjoner får dermed ikke innpass i oppmerksomheten), vil signalene være kraftige og opplevelsen tilsvarende oppslukende.

METODE

I eksempelet med spedbarnet og fiskespesialisten er forskjellene i forvaltet kunnskapsmasse og erfaring åpenbar. Fullt så åpenbart er det kanskje ikke når det gjelder det mer alminnelige friluftslivet. Likefullt er også slike aktiviteter underlagt de samme prinsipper om informasjonsbearbeiding i vårt kognitive system. (Nå spiller riktignok fysisk aktivitet en

tilleggsrolle i den type aktivitet som friluftslivet representerer. Dette kan trolig forstås som mental overvåking av fysiologiske signaler, og disse spiller nok en viktig rolle for våre opplevelser. Men det får vi la ligge til en annen gang). Mitt hovedanliggende er nå å belyse hvordan forskjeller i engasjement (hvor implisitt ligger både kunnskap og motivasjon) påvirker friluftslivsopplevelser. For å teste denne antakelsen har jeg benyttet et opplegg som skissert i tabell 1.

Tabell 1. Skjematisk oversikt over datainnsamling.

-
- Fra en større undersøkelse ble det plukket ut 81 folkehøgskoleelever som hadde friluftsliv som linjefag
 - Studien er basert på et paneldesign der man følger de samme informantene over tid
 - Tidsperioden var åtte måneder
 - 46 jenter (57%) og 35 gutter (43%) var med. Gjennomsnittsalderen var 19 år (yngste 16; eldste 25)
 - Friluftsliv-elevene kom fra i alt tre folkehøgskoler i Sør-Norge
 - Straks skolen startet høsten 1995 besvarte elevene et spørreskjema, som blant annet spurte om deres engasjement/ involvering knyttet til friluftsliv
 - Det var også spørsmål om favoritt-opplevelser innen friluftsliv og om personlighet (spesielt optimisme)
 - To- tre uker etter skolestart var elevene på fottur i fjellet. Turen varte i henholdsvis to, tre og fem dager for de tre skolene. Overnatting i telt
 - Under denne turen bar elevene med seg et lite spørreskjema som de fylte ut på vilkårlige tidspunkter i løpet av turen. Læreren ga beskjed om når de skulle svare på spørsmålene
 - Den ytre situasjonen var derfor identisk da opplevelsene ble målt. Forskjeller dem imellom skyldes ulike fortolkninger av den samme situasjonen
 - Opplevelsesforskjellene sier med andre ord noe om ulikt meningsinnhold i situasjonen
 - Til sammen åtte situasjoner ble målt. I denne studien er alle åtte slått sammen til ett gjennomsnittsmål
 - I tillegg ble elevene spurt om hvordan de husket hele turen. Dette spørsmålet fikk de til sammen fire ganger, nemlig:
 - innen av to timer
 - etter en uke
 - etter fem måneder
 - etter åtte måneder
 - Svarene var temmelig konsistente i løpet av denne perioden, og de fire målingene ble derfor slått sammen til et gjennomsnitt
-

To kategorier variabler ble benyttet. For det første de såkalte *opplevelsesvariablene*, eller de “avhengige” variablene. Disse var

- “Her-og-nå” opplevelser av en fjelltur (situasjonene)
- Opplevelsene slik de ble husket i ettertid (historien)
- En favorittopplevelse knyttet til friluftsliv

Konkret ble opplevelsene målt ved hjelp av et sett såkalte semantiske differensialer. Dette er ordpar som står i hver sin ende av en 7 punkts skala. Informantene blir spurt om å vurdere de aktuelle opplevelsene på bakgrunn av disse semantiske differensialene, for eksempel ‘*kjedelig - morsomt*’, ‘*behagelig - ubehagelig*’ eller ‘*interessant - uinteressant*’. I alt seks semantiske differensialer ble benyttet. Det samme sett av semantiske differensialer ble benyttet for alle målingene, dvs for her-og-nå opplevelsene, historiene og favoritt opplevelsene. Neste skritt var å slå sammen alle åtte her-og-nå opplevelsene til ett gjennomsnittsmål (altså ett mål for hver differensial).

Historiene ble målt med tilsvarende spørsmålene (stilt fire ganger). Deretter ble de fire historiene slått sammen til ett gjennomsnittsmål (per differensial). Favorittopplevelsene hadde jeg bare spurt om en gang, så her var det ikke nødvendig å lage noe gjennomsnitt.

Det vi har nå, er altså en datamatrise med seks semantiske differensialer som er gjentatt for tre ulike kontekster (dvs situasjoner, historier og favorittopplevelser). For å lette sammenlikningen mellom disse kontekstene, ble de tre gjentatte målingene lagt under hverandre i datamatriksen. Hver person har med andre ord tre rader og seks kolonner i datamatriksen. Dette prinsippet kalles i faglitteraturen for en kjeded personmatrise (chain-P matrix - se Cattell, 1973). Denne matrisen ble så faktoranalyisert (ved hjelp av prinsipale komponenter), og den kom ut med to faktorer. Disse to faktorene tilsvarende den horisontale (faktor 1) og den vertikale (faktor 2) dimensjonen i figur 1. For alle folkehøgskolelevne ble nå de uroterte faktorskårene lagret. Til sammen har altså hver elev seks ulike faktorskårer, to for hver av de tre kontekstene. De seks semantiske differensialene har imidlertid bare to faktorladninger hver, én for faktor 1 og én for faktor 2.

I tillegg ble følgende *bakgrunnsvariabler* eller “uavhengige” variabler benyttet:

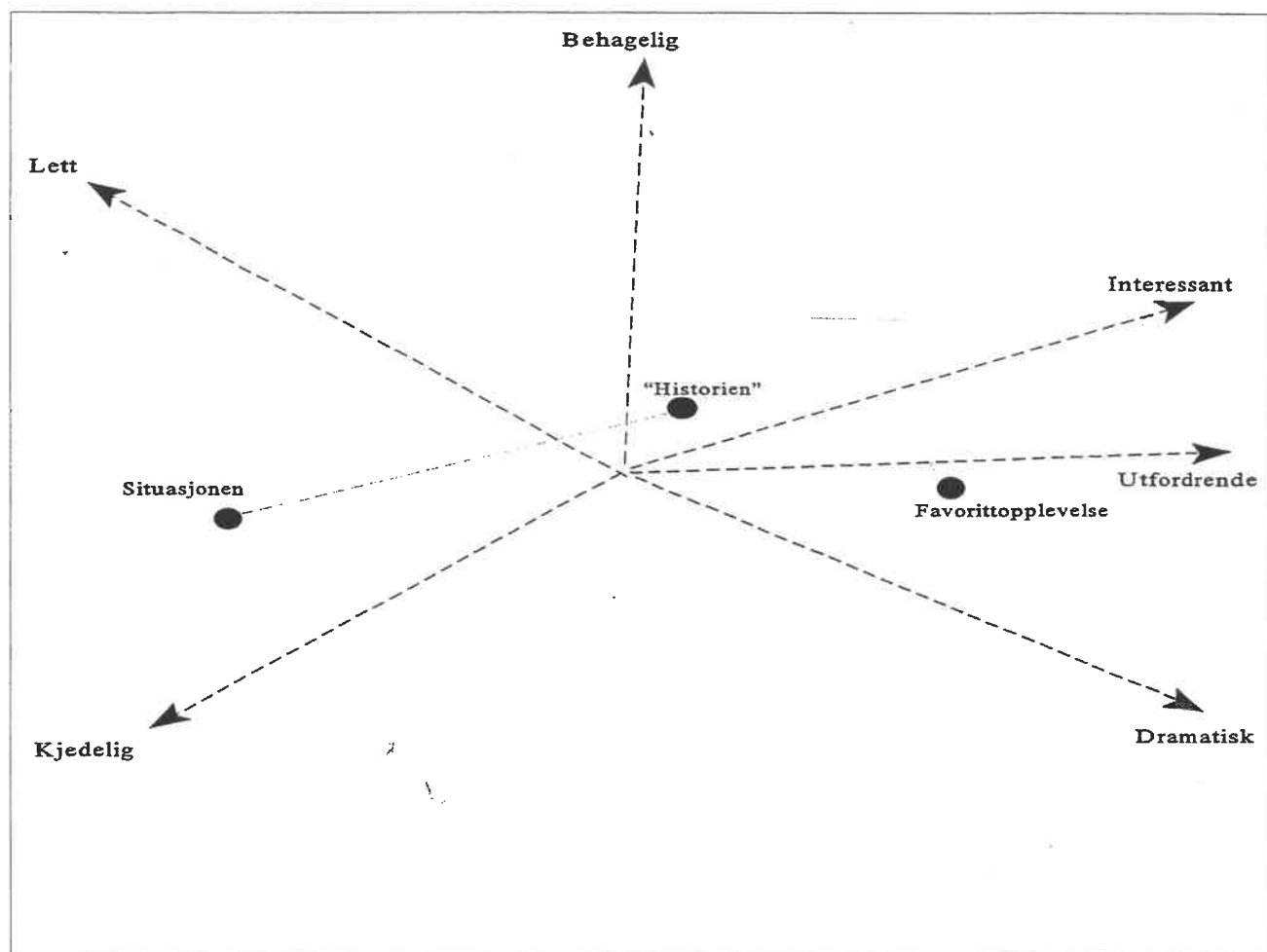
- Engasjement/involvering i friluftsliv
- Optimisme

Engasjement ble målt ved hjelp av seks spørsmål ("items") av typen; "*Uten friluftslivet ville livet miste mye av sin mening*", og "*Bare det å holde på med friluftsliv - selve aktiviteten i seg selv - er viktig for meg*". Spørsmålene ble besvart på en svarskala som strakk seg fra 1 (stemmer dårlig) til 7 (stemmer godt). Optimisme-variabelen er sammensatt av fire ulike personlighetsmål. Tre av disse er standardiserte spørsmålsett med engelske navn. Disse tre er Self-Esteem (Rosenberg, 1965), Self-Efficacy (Schwarzer, 1993) og Life Orientation Test (Scheier, Carver & Bridges, 1994). I tillegg inngikk nevrotisisme (eller følelsesmessig ustabilitet) fra et norsk spørsmålsbatteri (Engvik, 1993) i denne totale optimisme variabelen. Hver og en av disse fire testene består av fra fem til ti spørsmål av typen "*I usikre tider venter jeg vanligvis at det beste skal skje*", "*Jeg klarer å gjøre ting like godt som de fleste andre mennesker*" og "*Hvis jeg er i ei knipe, finner jeg vanligvis en utvei*". Alle disse spørsmålene ble besvart på syv punkts svarskalaer. Optimismevariabelen består altså av et gjennomsnittsmål av fire underskalaer som til sammen inneholder 21 spørsmål. Spørsmålene om engasjement, optimisme og favorittopplevelser ble stilt helt i begynnelsen av skoleåret.

Analysene er gjennomført med dataprogrammet SPSS for Windows (SPSS, 1996).

RESULTATER

Den første analysen ser på forholdet mellom her-og-nå opplevelser (altså opplevelser målt i konkrete situasjoner i forbindelse med en fjelltur), opplevelsene av denne turen slik den huskes i ettertid (historien) og en favorittopplevelse disse elevene har hatt i forbindelse med friluftsliv. Forholdet mellom disse tre typer av opplevelser er skissert i figur 2. Jeg har her tegnet inn de gjennomsnittlige faktorskårene for alle elevene i hver av de tre situasjonene (her-og-nå, historier og favorittopplevelser) sammen med faktorladningene til de seks semantiske differensialene. Som det framgår av figuren, er de konkrete situasjonsopplevelsene relativt lette og tildels kjedelige. Det er imidlertid viktig å merke seg at begrepsbruken her relaterer seg til forholdet mellom de tre typene av opplevelser, og ikke til opplevelser i absolutt forstand. At situasjonsopplevelsen ligger mellom kjedelig og lett i denne analysen er primært et resultat av at de

Figur 2. Opplevelsesforskjeller knyttet til friluftsliv i tre ulike kontekster. (Vannrette avstander, dvs faktor 1, er signifikant forskjellige ($p < .001$), $n = 78$).

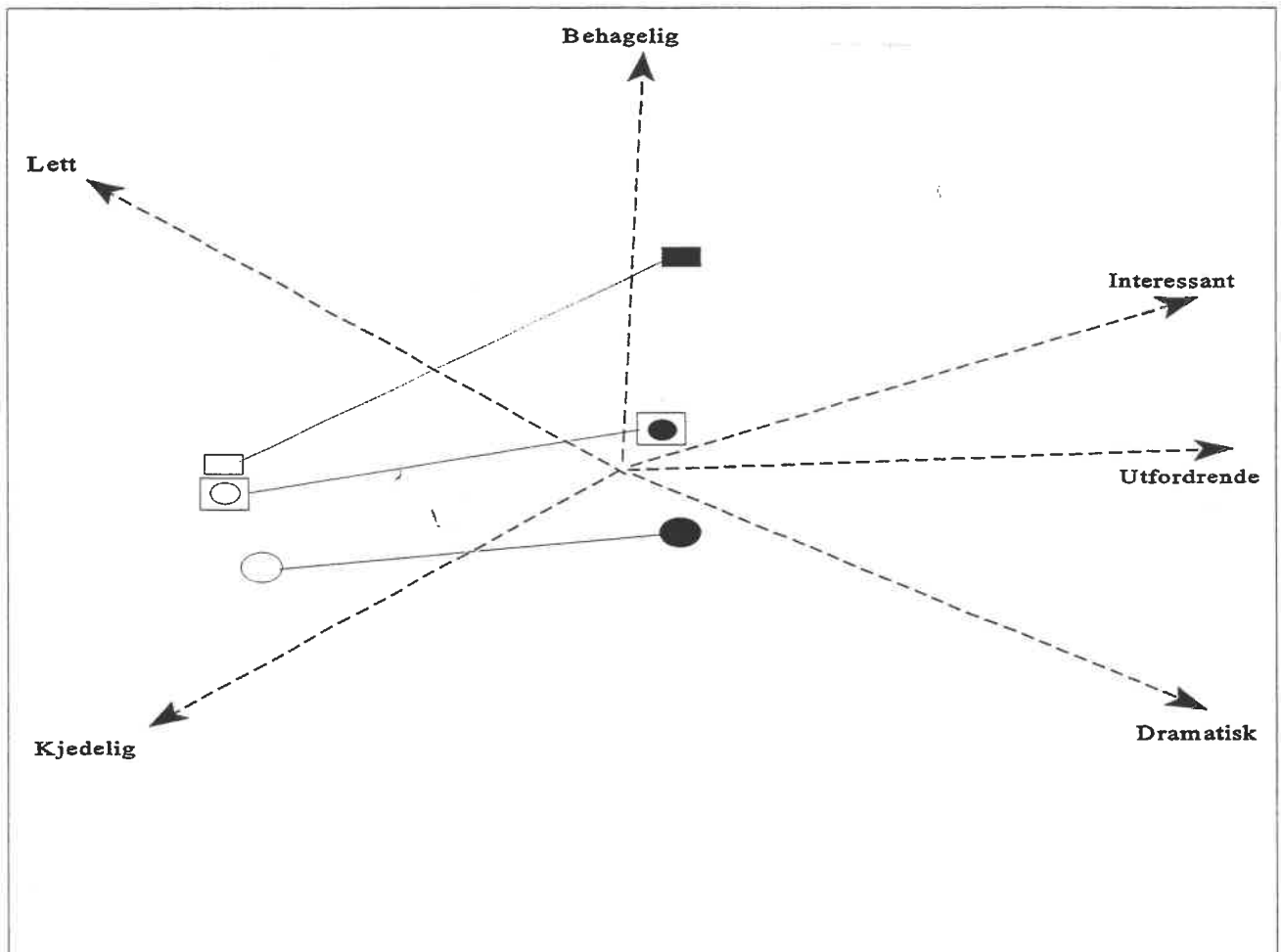
blir sammenholdt med opplevelser som er mindre kjedelige og lette enn disse. Det er altså i forhold til hvordan fjellturen ble husket i ettertid, og til favorittopplevelser at situasjonsopplevelsene er lette og kjedelige.

Opplevelsene av turen sett i ettertid er mer behagelige og interessante enn her-og-nå opplevelsene. Vi ser en tydelig bevegelse i den retningen i figur 2. Enda mer tydelig er denne bevegelsen når det gjelder favorittopplevelser. Disse ligger godt ut mot utfordrende og interessant. Vi merker oss at favorittopplevelser i friluftsliv ikke er typisk behagelige, eller lette. Dette er ikke selvfølgelig. Hadde vi for eksempel spurt om favorittopplevelser når det gjelder en dag på badestranda, eller en dag sammen med familien, ville vi trolig fått et annet resultat.

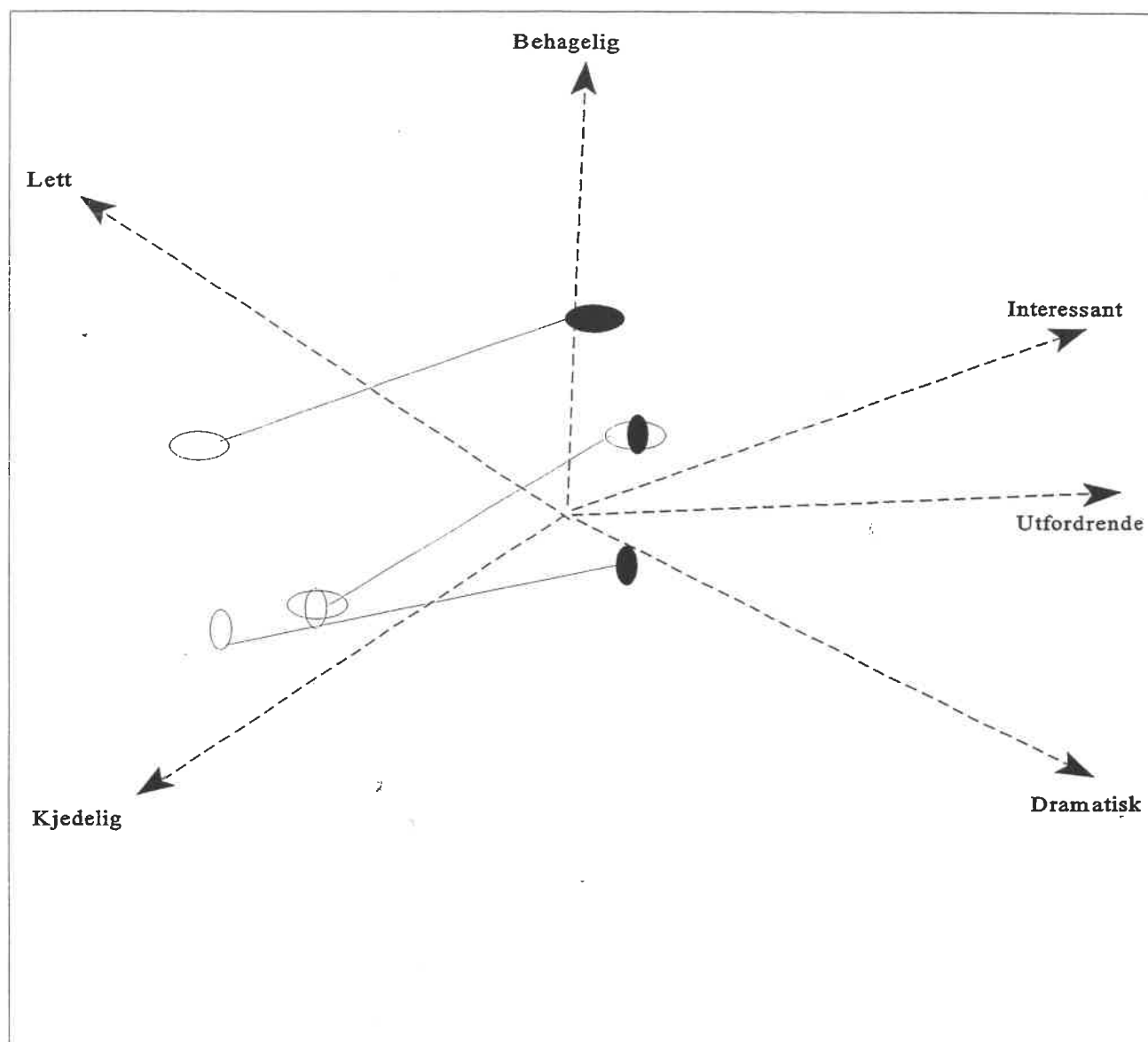
Figur 2 viser hvordan opplevelsene fordelte seg for hele gruppen av folkehøgskoleelever samlet. Vår hovedantakelse i denne artikkelen er imidlertid at friluftslivet oppleves forskjellig alt etter hvilke erfaringer og kunnskaper utøverne har om friluftsliv. For å teste denne hypotesen ble elevene (statistisk) delt inn i tre grupper, basert på hvor involvert de var i friluftsliv. Tanken bak inndelingen er altså at de som er mest involvert i friluftsliv også har et større kunnskapsrepertoar og også et større engasjement. Dette gjør dem mer aktive og bedre i stand til å danne seg hypoteser og forventninger til det som skjer når de er ute på tur. Hvis så er tilfelle, vil vi forvente at disse elevene opplever situasjonen som mer positiv, og spesielt som mer interessant og utfordrende, enn for elever som er mindre involvert. I figur 3 er denne hypotesen testet, og vi ser at den ikke blir bekreftet fullt ut. Firkantene i figuren markerer elever med sterk involvering, sirkler er elever med lav involvering. Sirkler inne i firkanter er elever med middels involvering. Åpne markører står for situasjonsopplevelsen og fylte markører er historien om denne turen. Vi kjenner igjen bevegelsen fra kjedelig mot interessant ettersom fokus flyttes fra situasjon til historie (som for figur 2). I denne figuren ser vi dessuten at det ikke er noen forskjeller mellom gruppene når det gjelder de opplevelsene som ble rapportert i her-og-nå situasjonen. Når det gjelder måten turen ble husket på i ettertid, er det derimot signifikante forskjeller mellom de mest involverte og de minst involverte. Denne forskjeller dreier seg primært om hvorvidt turen ble husket som behagelig eller ikke.

Nå kan man imidlertid tenke seg at de forskjellene vi har observert for historien om denne turen ikke primært skyldes involvering i friluftsliv som sådan, men for eksempel en tendens til å oppleve alle typer situasjoner som positive. For å sjekke denne muligheten, ble elevenes optimismevariabelen trukket inn. Først skal vi se hvordan grupper som enten er svært optimistiske, svært pessimistiske eller midt imellom opplevde disse to kontekstene. Figur 4 viser at det faktisk var signifikante forskjeller mellom optimister og pessimister på både for situasjonen og for historien. I begge tilfeller dreide forskjellen seg først og fremst om en ulikheter langs aksene behagelig-ubehagelig. For å sjekke hvorvidt resultatene fra figur 3 det egentlig skyldes optimisme (“se alltid lyst på livet”), og ikke involvering, ble en multippel regresjonsanalyse gjennomført. I denne analysen var behagelighetsdimensjonen (faktor 2) den avhengige variabelen. Optimisme og involvering var uavhengige variabler. (Regresjonsanalysen ble kjørt separat for situasjon og historie). Det viste seg at begge de to uavhengige variablene forklarte unik varians i den avhengige variabelen. Det betyr at opplevelser som skyldes involvering ikke kan forklares med en “se alltid lyst på livet” tendens. Poenget med den multiple regresjonsanalysen er nettopp at vi kan kontrollere for grad av optimisme samtidig med at vi ser på forholdet mellom engasjement og

behagsopplevelsen. Det var forskjell i måten de involverte husket turen på, selv etter at vi har tatt hensyn til hvor optimistiske elevene var.

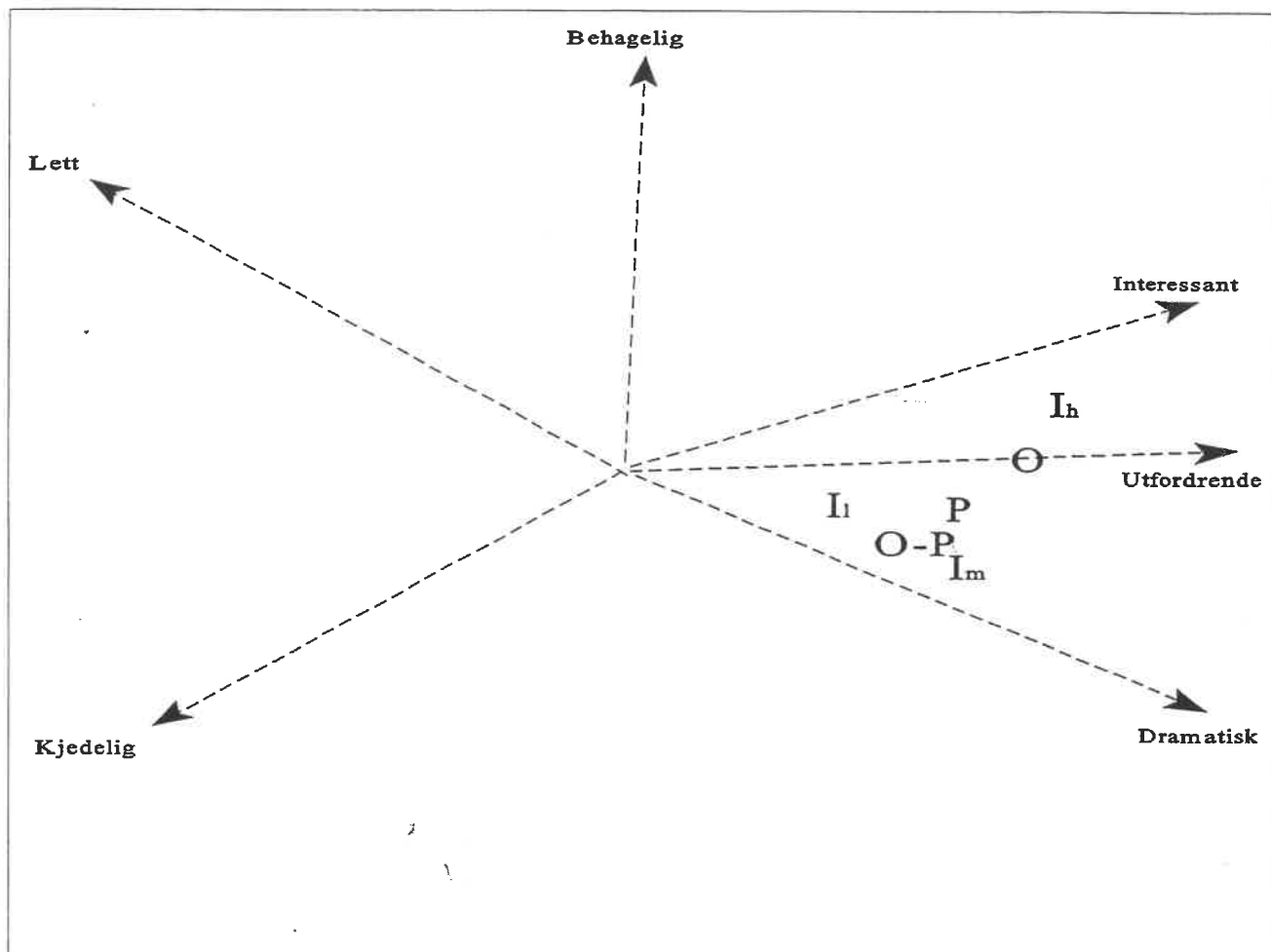

Figur 3. Opplevelsesforskjeller i ulike kontekster: Situasjonsopplevelse (åpne markører) og historie (fylte markører) for elever som er mer eller mindre involvert i friluftsliv. Sirkler er gruppa med **lav** involvering ($n = 26$). Firkanter er gruppa med **høy** involvering i friluftsliv ($n = 25$). Sirkler i firkanter er gruppa med **middels** involvering i friluftsliv ($n = 27$). Situasjonene er ikke signifikant forskjellige. Historiene er signifikant forskjellig mellom høy og lav gruppene på faktor 2: $p = .002$.

Figur 4. Opplevelsesforskjeller for optimister og pessimister knyttet til situasjon (åpne markører) og historie. Vannrette ellipser representerer pessimister ($n = 27$). Loddrette ellipser representerer optimister ($n = 26$). Vannrette og loddrette ellipser representerer gruppa som er middels optimistiske/pessimistiske ($n = 26$). Optimistene er signifikant forskjellige fra de to andre gruppene i situasjoner på faktor 2 ($p = .006$ og $.045$). Optimistene er signifikant forskjellige fra pessimistene på historier. Også her på faktor 2 ($p = .017$).

Den siste analysen som skal presenteres dreier seg om favorittopplevelsene. Interessant nok viste det seg her at optimisme ikke betyr noe for hvordan man opplever favorittfriluftslivet. Det var ingen signifikante forskjeller mellom optimister og pessimister, verken på faktor 1 eller faktor 2. For de involverte frilufterne derimot, var det en signifikant forskjell, og denne gangen i forventet retning. Der var nemlig slik at de mest involverte elevene også rapporterte om de mest interessante og utfordrende opplevelsene fra sitt favorittfriluftsliv. Dette er illustrert i figur 5.

Figur 5. Favorittopplevelser knyttet til friluftsliv for ulike grad av involvering og optimisme/pessimisme. I_l er gruppa med **lav** involvering i friluftsliv, I_m er gruppa med **middels** involvering i friluftsliv og I_h er gruppa med **høy** involvering i friluftsliv. P er pessimister, O-P er middels optimist/pessimist og O er optimister. Høy involveringsgruppe er signifikant forskjellig fra lav gruppa på faktor 1 ($p = .016$). Optimisme/pessimisme gruppene er ikke signifikant forskjellige fra hverandre på noen av faktorene.

Dette er kanskje den beste bekreftelsen på den hypotesen som lå til grunn for denne studien. Her ser vi at optimisme ikke hjelper for å ha intense, positive opplevelser knyttet til friluftsliv. Det som betyr noe er hvorvidt man har en høy grad av involvering. Vi tør anta at en slik involvering både gir uttrykk for et større kunnskapsnivå og en større iver etter å forholde seg aktiv til situasjonen når man er ute og bedriver friluftsliv. I henhold til de teorier som ligger til grunn for denne artikkelen, betyr det at de involverte elevene inngår i en konstruktiv hypotesedannende prosess mens de driver sitt favorittfriluftsliv, noe som altså er årsaken til at de har slike intense og positive opplevelser. Det betyr også at mange av de opplevelsene som er skildret i den klassiske litteraturen om friluftsliv ikke er en naturlig følge av det å være ute i naturen i seg selv. Den er et resultat av et samspill

mellom de kunnskaper som erfarne utøverne har med seg ut på tur. Med andre ord, med en viss kognitiv ballast blir toppopplevelser ute i naturen mer intense og positive enn uten en slik kunnskapsbasis.

KONKLUSJONER

Denne studien har vist at:

- ☺ Det er en tydelig bevegelse fra uinteressante "*situasjoner*" til mer interessante "*historier*"
- ☺ *Favorittopplevelsene* går klart i retning av det utfordrende og interessante
- ☺ Elever med sterkt friluftsliv-involvering husket turen som mer behagelig enn elever med mindre involvering
- ☺ Optimister opplevde både "*situasjon*" og "*historie*" som mer behagelig enn pessimister
- ☺ Involvering i friluftsliv gir sterkere *favorittopplevelser*. Optimisme betyr ingen ting for kvaliteten på favorittopplevelsen
- ☺ Det er en sammenheng mellom involvering og optimisme (korrelasjonskoeffesient på 0,30). Men resultatene er gyldige selv om man kontrollerer for optimisme i involveringsvariabelen

Avslutningsvis skal et par av svakhetene med undersøkelsen nevnes. For det første er det usikkert i hvilken grad vi kan generalisere fra de relativt få observasjonene vi har samlet om situasjonsbundne friluftslivsopplevelser. Tross alt var der bare snakk om 6 til 8 situasjoner som ble målt.

Favorittopplevelsene er det imidlertid mindre grunn til å stille spørsmålstegn ved. Her står antagelsen om generaliseringer mye sterkere.

For det andre er det en kjent sak at folkehøgskole-elever danner tette, sosiale bånd i løpet av skoleåret. Det kan bety at den måten historiene blir husket på blant disse informantene var mer enn vanlig påvirket av sosiale prosesser og normpress. Dette gjelder både stabiliteten og innholdet i de opplevelsene som ble rapportert i løpet av skoleåret. Et motargument mot denne mulige feilkilden i analysene, er at de opplevelsene som ble rapportert umiddelbart etter at turen var over (altså i løpet av den første timen eller så) ikke skiller seg nevneverdig fra de rapporter som ble gitt utover skoleåret. Vi kan imidlertid ikke utelukke at et sterkere sosialt press enn vanlig ligger til grunn for de historiene som her er analysert.

LITTERATUR

- Carver, C. S., & Scheier, M. F. (1990). Principles of self-regulation: Action and emotion. In E. T. Higgins & R. M. Sorrentino (Eds.), *Handbook of Motivation and Cognition. Foundation of Social Behavior* (Vol. 2,). New York: Guilford.
- Cattell, R. B. (1973). *Personality and Mood by Questionnaire*. London: Jossey-Bass.
- Csikszentmihalyi, M. (1975). *Beyond Boredom and Anxiety*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Csikszentmihalyi, M. (1997). *Finding Flow. The Psychology of Engagement with Everyday Life*. New York: Basic Books.
- Eckblad, G. (1980). The Curvex: Simple order structure revealed in ratings of complexity, interestingness, and pleasantness. *Scandinavian Journal of Psychology*, 21 (1), 1-16.
- Eckblad, G. (1981). *Scheme Theory. A Conceptual Framework for Cognitive-Motivational Processes*. London: Academic Press.
- Engvik, H. (1993). "Big Five", på norsk. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 30, 884-896.
- Gray, J. A. (1995). The contents of consciousness: A neuropsychological conjecture. *Behavioral and Brain Sciences*, 18(4), 659-722.
- Guttman, L. (1954). A new approach to factor analysis: The radex. In P. F. Lazarsfeld (Ed.), *Mathematical Thinking in the Social Sciences* (pp. 258-348). Glencoe, Ill.: The Free Press.
- Guttman, L. (1955). A generalized simplex for factor analysis. *Psychometrika*, 20(3), 173-192.
- Pinker, S. (1997). *How the mind Works*. New York: W.W. Norton.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the Adolescent Self-Image*. Princeton: Princeton University Press.
- Scheier, M. F., Carver, C. S., & Bridges, M. W. (1994). Distinguishing optimism from neuroticism (and trait anxiety, self mastery, and self esteem): A re-evaluation of the life orientation test. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(6), 1063-1078.
- Schwarzer, R. (1993). *Measurement of Perceived Self-Efficacy: Psychometric Scales for Cross-Cultural Research*. Berlin: Freie Universität Berlin, Institut für Psychologie.
- SPSS. (1996). *Base 7.0 for Windows User's Guide*. Chicago: SPSS Inc.
- Tuan, Y.-F. (1978). *Children and the environment. Human behavior and the environment*, vol. 3., London: Plenum Press.
- Vittersø, J. (1998). *Happy People and Wonderful Experiences. Structure and Predictors of Subjective Well-Being*. Unpublished doctoral dissertation.

Verdier knyttet til friluftsliv i bynær utmark

Kristin Magnussen
Stiftelsen Østfoldforskning
Postboks 276
1601 Fredrikstad

Abstract

Utgangspunktet for innlegget var forsøk på å knytte økonomiske verdier til friluftslivsområder, aktiviteter og tilrettelegging for friluftsliv - det vil si knytte økonomisk verdi til goder som vanligvis ikke omsettes på markeder og dermed ikke har noen markedspris. Det finnes mange metoder for verdsetting av miljøgoder. Disse oppfanger ulike aspekter eller deler av den økonomiske verdien av miljøgoder («ikke-markedsgoder»). Vi forsøker å fange opp såkalt «total økonomisk verdi» som består både av bruksverdi og ikke-bruksverdi. Det er begrensninger i hva som kan verdsettes ved hjelp av disse metodene. De er best egnet for enkle, kjente «nære» goder. Metodene fungerer enklest i forhold til tiltak (ex. tilrettelegging for bading, turstier etc), endringer i kvalitet og/eller kvantitet av friluftsområder. Metodene gir ikke svar av typen «verdien av friluftsliv for den norske befolkning». Men friluftsliv, som alle andre områder i samfunnet, står overfor at det er begrensede ressurser/ penger til rådighet, og en må prioritere. I slike sammenhenger kan det å vise at friluftsområder og aktiviteter også har en økonomisk verdi som kan fremstå i en samfunnsøkonomisk nytte-kostnadsanalyse e.l., bidra til å vise hvilke verdier som går tapt eller kan vinnes ved å bevare eller legge til rette for friluftsliv.

Vi tok utgangspunkt i gjennomførte og igangværende undersøkelser som prøver å sette samfunnsøkonomisk verdi på tilrettelegging for friluftsliv i utmark. Særlig når det gjelder miljøgoder som utmarksressurser er det viktig å legge til grunn et verdibegrep som ikke er for snevert, men som omfatter flest mulig av de viktige komponentene av verdien som faktisk knyttes til disse godene - totalverdien (inkludert bruksverdier og ikke-bruksverdier).

Verdsetting av miljøgoder (som bevaring av utmarksområder og tilretteleggingstiltak for friluftsliv) kan brukes til å dokumentere verdien av utmarksressursene slik at denne kan brukes i samfunnsøkonomisk nyttekostnadsanalyse av prosjekter som påvirker disse ressursene. Det kan være for å anslå den tapte økonomiske verdien ved naturinngrep eller for å dokumentere nytteeffektene av tiltak som øker mengden og/eller kvaliteten av utmarksressursene. Ved fastsetting av subsidier/ tilskudd og avgifter må en kjenne verdien av utmarkas fellesgoder for å få samfunnsøkonomisk riktig nivå på tilbudet av disse utmarksgodene.

I dette innlegget ble det spesielt trukket fram to studier som verdsetter tilretteleggingstiltak for friluftsliv mer generelt. Det ene var et prosjekt knyttet til SFT/DN's prosjekt om «Miljømål for vannforekomstene», der både vannkvalitet, biologisk mangfold og tilrettelegging for friluftsliv ble verdsatt i tilknytning til lokale vassdrag i to kommuner (Ski og Melhus). De friluftstiltakene som ble verdsatt var knyttet til tilrettelegging for bading og turstier etc. Det var en betydelig betalingsvillighet for slike tiltak, men betalingsvilligheten for bedre vannkvalitet og biologisk mangfold var høyere. Det var også en del som uttrykte at de hadde nok tilrettelegging i andre områder, eller at de ikke ønsket mer tilrettelegging.

Resultatene tilsier at det er viktig å få inn denne typen nyttevurdering når en skal vurdere hvilke/ hvor mange tiltak som skal gjennomføres for å få et fullstendig bilde av hvilken nytte og hvilken kostnad som er forbundet med ulike tiltak eller tiltakspakker.

På samme måte kan denne typen brukerundersøkelse/ preferanse-kartlegging være viktig i (den lokale) beslutningsprosessen for optimal utnyttelse av utmarka - for å få inntrykk av berørte aktørers syn og ta hensyn til deres verdier i planprosesser eller utforming av andre virkemidler.

I et igangværende prosjekt, finansiert av «Utmarksprogrammet» i Norges forskningsråd, ble det i sommer/høst gjennomført en preferansekartlegging og betalingsvillighetsundersøkelse knyttet til tiltak for friluftsliv i Halden kommune i Østfold. Tiltakene som verdsettes der, er å unngå dagens vannstandsregulering, noe som bl.a. vil bedre forholdene for bading om sommeren og skøytegang om vinteren; utvidelse og økt tilrettelegging på en badeplass i et av vannene i området; samt oppmerking og kartfesting av kulturminner i området. Også for disse tiltakene er det betydelig betalingsvilje i lokalbefolkningen (innbyggere i Halden kommune), men det er også en del som uttrykker at de har bedre alternativer andre steder, at det er nok tilrettelagt andre steder, slik at denne delen av området ikke bør tilrettelegges mer enn i dag, osv. Vi har også sett på hvilke aktiviteter de utøver i området og i andre utmarksområder generelt, og hva de setter mest pris på ved områdene, om de møter hindringer eller forhold de ikke liker etc. Dette prosjektet avsluttes i løpet av første kvartal 1999, slik at alle resultater er foreløpige.

Vår konklusjon er at økonomiske verdier er en del av «verdi-bildet» knyttet til friluftsliv, og bør inngå som en del av beslutningsgrunnlaget i forhold som berører friluftsliv. Det er viktig å synliggjøre at vern av områder og bevaring/ tilrettelegging for friluftsliv også har en nytteside, som faktisk kan knytte økonomiske verdier til.

DEN LANGE HEIMVEGEN - NORGE RUNDT

Den Lange Heimvegen - er vegen mot et samfunn som viser respekt og omsorg for naturen.

Heimvegen er lang, fordi menneskene i stor grad har fjernet seg fra naturen, og ikke ser på seg selv som en del av den.

Norge rundt - er en lang tur.

For å synliggjøre Den Lange Heimvegen gjennomførte vi en reise så enkelt, naturvennlig og naturnært som råd var, til lands og til vanns i vårt langstrakte land.

Turen gikk med åfjordsbåten Heimveien, med årer og seil, langs kysten fra Halden i sør til Grense Jakobselv i nord. Tretusenogtjue kilometer i båt og deretter totusentrehundre kilometer til fots og på ski, i grensetraktene sørover igjen fra Grense Jakobselv til Halden.

Utstyret vi brukte på turen var hovedsaklig i naturmaterialer. Trebåt var et naturlig valg, likeså treski, sekker og telt i bomull, klær i ull og bomull og lærstøvler.

Hva er det mest dramatiske dere har opplevd på turen? spurte journalistene. De fikk ikke de svarene de ville ha og ble nødt til å legge vekt på andre momenter i artiklene sine.

Verdien av friluftslivets enkle, men likevel spennende opplevelser og utfordringer for kropp og sjel, er viktig å få fram gjennom forskning. Like viktig er det å synliggjøre disse verdiene for folk flest i deres hverdag. Gjør ikke bare som jeg sier, men også som jeg gjør! Det siste var noe av intensjonen med Den Lange Heimvegen - Norge rundt.

For å gjøre det enkle, naturnære og ufarlige, spennende nok, for å fange oppmerksomheten til alle de travelt opptatte, gjorde vi mye av det på en gang, i en tur.

Når båten la til kai, informasjonsplakaten og brosjyrene kom fram, var det mange som tenkte; Dette er spennende, dette må jeg høre litt mer om, men....

Norge rundt, det er altfor langt og umulig for meg. Det er slitsomt og farlig. Men Norge rundt er ikke umulig. Det er en enkel, ufarlig tur, og den er akkurat så slitsom som du gjør den til selv. Om du ikke vil gå tre mil om dagen, kan du la være. Noen lot seg kanskje overbevise? men slett ikke alle.

Samtidig er det viktig å få fram: For at turen skulle være ufarlig, var det nødvendig å ta tiden til hjelp. Det tilsynelatende umulige er fullt mulig, det tar bare litt lenger tid.

Vi hadde planlagt å bruke åtte måneder. Vi brukte tolv.

Men hvorfor ta hele turen på en gang? Dessuten er din nærmeste natur minst like verdifull, og det er det viktigste poenget! Vi opplevde spennende natur overalt hvor vi ferdes, og vi var til enhver tid i noens nærmiljø. En enkel fullt overkommelig søndagstur på tre kilometer, kan

være minst like givende som Norge rundt, og Norge rundt er bare en uendelig lang rekke slike turer.

Banalt stoff? Ja, for alle som var med på denne konferansen. Men rundt oss har vi altfor mange som går søndagsturen etter den asfalterte riksveien, som reiser til fjerne himmelstrøk, som surfer på internett og går til topps på Galdhøpiggen, men som ennå ikke har vært i skogholtet noen hundre meter fra huset de bor i.

Kanskje kom noen av disse tankene fram i lysbildeforedraget? Kanskje bare indirekte. Flere tanker er med i boka "Med trebåt og treski".

Boka "Med trebåt og treski"

Jeg tillater meg avslutningsvis å reklamere litt for boka. Den har turen som en rød tråd. Den har mer om natur og kultur, og den har mer om sosiale relasjoner og konflikter, blant annet ved at de andre deltakerne slipper til med sine vurderinger. Psykiske utfordringer var det i rikelig monn. Å lære seg å leve tett på fem andre mennesker, er krevende. Mindre krevende blir det ikke når en samtidig må lære å akseptere at det er naturkreftene som bestemmer tempoet, og at en faktisk selv har vært med på å bestemme at slik skal det være. Vi hadde ingen motor i båten, helt frivillig. Boka inneholder også stoff om utstyret vi brukte, om telt og sekker i bomull, om ull og treski m.m.

Boka er på 128 sider, med 60 bilder i farger og svart/hvitt. Boka koster kr. 200,-
Boka kan du bestille ved å ringe undertegnede på tlf. 75 18 45 27 (p), 75 18 58 40 (j), eller sende en faks til nr. 75 18 48 99.

Elisabeth Sæthre

Friluftsliv og ungdom - endring fra tradisjonsoverføring til valg og personlig utvikling

*Innlegg til landskonferanse om friluftsliv og forskning Stjørdal 18-19 november 1998
Annette Bischoff, Høgskolelektor, Høgskolen i Telemark, Bø*

I generasjoner har ungdommen arvet og overtatt friluftslivstradisjonen og de har reproduisert den i stadig litt forandrede former. Lenge har ungdommen sluttet lojalt opp omkring tradisjonen (Fafo 1986), men nå ser vi tendenser til forandringer (Vorkinn, Aas og Kleiven 1996) både når det gjelder ungdommens deltakelse i friluftsliv og ulike aktivitetsformer - hvorfor?

I friluftslivsmiljøet synes det å ha vært en oppfattelse av at endringene har skjedd *innenfor* friluftslivet og at en i miljøet har mulighet for å beslutte seg for hvilke endringer som "får lov" å skje. Men spørsmålet er om det ikke er endringer i samfunnet som skaper endringene i friluftslivet.

Jeg mener de endringene vi finner i ungdommens forhold til friluftsliv skal ses som et resultat av mange faktorer. Helt enkelt kan en si det slik: verden er ikke den samme i dag som den var engang - samfunnet og kulturen er i konstant forandring - friluftslivet er ikke en egen sfære upåvirket av de kulturelle og samfunnsmessige forandringene, friluftslivet speiler forandringer i samfunnet og kulturen - unge mennesker står direkte og utilsørt i møtet med de kulturelle forandringene deres verden bestemmes av forandringene her og nå - det en verden preget av valg og selvet som prosjekt i verden - alt dette tilsammen speiler seg i friluftslivet.

Jeg ønsker å ta et utgangspunkt som skal peke framover mot tendenser i kulturen som ser ut til å bli gjeldende også i friluftslivets rom i framtiden. Det betyr at de tingene jeg kommer inn på i dette foredraget ikke nødvendigvis finner gjenklang i den enkeltes erfaringshorisont og ikke er gjeldende for friluftslivet generelt i dette øyeblikk. Der er derimot et forsøk på å tydeliggjøre den dynamikken som synes å være aktiv i endringen av friluftslivet.

Det moderne samfunn

Grunnlaget for mine perspektiver på friluftslivet og ungdommen bygger bla. på Giddens analyse av modernitetens dynamikk og modernitetens konsekvenser i dag (Giddens 1994, 1996). Med tiden til disposisjon vil det ikke være mulig å gi et fullverdig bilde av teorigrunnlaget og gå inn på mine tolkninger, men jeg kommer til å ta tak i de mest sentrale.

Med moderniteten refereres til de store samfunnsmessige forandringene som kommer i tiden fra 1700-tallet og fram; nasjonalstatsdannelsen, industrialiseringen, pengeøkonomien, de politiske og sosiale systemer etc. Det som er nytt og spesielt for vår tid er omfanget av forandringene og den hastighet hvormed forandringene skjer.

Forandringene kan belyses gjennom å se på de dynamikker som virker i det moderne samfunn, de mest sentrale dynamikker er *løsrivelse og nyetablering av sentrale livsområder*, og *refleksivitetens avløsning av tradisjonen*.

Om løsrivelse og nyetablering bruker Giddens begrepet "disembedding", men det finns ikke noe godt norsk begrep for dette. Disembedding beskriver den prosess hvor noe løsrives fra den nære og lokale kontekst og nyetableres på et overlokalt nivå på tvers av sammenhenger i tid og rom.

Et eksempel på denne prosess er oppdragelse og læring. I før-moderne samfunn var oppdragelse og læring knyttet til det nære, konkrete, lokale og familiære - en lærte gjennom å gjøre. Etterhvert blev læreprosessen løsrevet fra den nære kontekst og nyetablert i mesterlæren for dernest å løftes enda et hakk til skoler og institusjoner - hvor en lærer gjennom å lære og lærer for å prestere.

Hvor tradisjonen før utgjorde det systemet en regulerte og integrerte sine handlinger etter avløses dette nå av en vedvarende refleksiv prosess, hvor den enkelte hele tiden forholder seg til den til enhver tid anvendte viten. Forandringene er etterhvert så omfattende at de i dag griper inn i menneskets indre liv og radikalt endrer dette, samtidig er de blitt globale i deres utstrekning og forandringshastigheten og kompleksiteten i forandringene er stadig stigende.

Konsekvensen av forandringene er en verden som er basert på:

- * det usikre - intet er gitt, alt kan før eller siden revideres og rekonstrueres som resultat av den refleksive prosess. Tradisjonen har mistet sin funksjon som retningsskiver i den enkeltes liv; normer, holdninger, verdier mm fristilles
- * ekspertsystemer - i og med at den enkelte ikke lengere kan overskue og begripe sin egen verden bliver tingenes indre dynamikk fjernere for oss og vi er nødt til å forholde oss til og have tillit til abstrakte prinsipper, komplekse systemer og anonyme eksperter. Ekspertsystemer er ennå et eksempel på hvordan det nære og lokale løsrives og nyetableres i en overlokal kontekst.
- * frihet og tvang - løsrivelse fra tradisjonens fastlåsthet gir oss en frihet til å velge og aktivt skape vår verden, men valget er samtidig en tvang. Friheten er med til å sette fokus på individet og individets valg. Den stigende individueringen og individualiseringen forsterker opplevelsen av omverdenen som en anmassende realitet og opplevelsen av avmakt og oppløsning er nærværende.

Andre trekk ved denne verden er at den er abstrakt og visuell, globaliseringen betyr at hele verden har blitt rom for vår virkelighet dette forårsaker forskyvninger mellom det nære og det fjerne - det som før var fjernt i tid og rom, får vi nå bokstavelig talt inn i stuen. Samlet sett tegner dette et bilde av en tveegget verden preget av dobbelthet og motsetninger.

Friluftslivet som kulturens spill fra tradisjon til konstruksjon

Friluftslivet er ikke et fenomen som lever sitt eget liv på utsiden av samfunnet - upåvirket av de prosesser som skaper de kulturelle forandringer. Derimot kan vi i utviklingen av friluftslivet lese hvordan også dette gradvis påvirkes mer og mer av modernitetens dynamikk.

Jeg tolker friluftslivet nettopp som et moderne fenomen og er opptatt av hvordan friluftslivet preges av modernitetens dynamikker, utvikles og forandre seg i takt med de kulturelle

forandringene. Friluftslivet oppstår først som en del av den moderne bykultur og allerede den gangen som et modernitetsfenomen - det hører bykulturen til, det bygger på den nasjonale identitet, den er refleksiv i den forstand at det er et bevisst prosjekt for sundheten og nasjonen, den er tveegget i den forstand at den er et resultat av en kulturutvikling samtidig som den er en reaksjon mot kulturutviklingen. Helt siden friluftslivets oppståen og framvekst utvikles friluftslivet i brytningene mellom det tradisjonelle og det moderne. (Bischoff 1996)

Løsrivelses- og nyetableringsprosessene gjør seg også gjeldende i friluftslivets rom. Selve friluftslivets oppståen kan betraktes som resultatet av en løsrivelse av det før-moderne samfunns forhold til naturen, kroppen og identiteten. De løsrevet fra den lokale interaksjonskontekst og nyetablert på tvers av sammenhenger i friluftslivet.

I før-moderne tid uttrykkes relasjonene på følgende måte:

Menneske - kropp gjennom leiken, dansen, karstykket - kroppsoppfattelsen er sirkulær

Menneske - natur gjennom arbeidet - nytte og nødvendighet

Identitet gjennom stedet, gården, familien

I friluftslivet uttrykkes den moderne livsforms forhold mellom menneske-kropp-natur-identitet:

Menneske-kropp uttrykkes gjennom idretten - en sund sjel i et sunt legeme - det lineære

Menneske-natur uttrykkes gjennom opplevelse og overskudd (romantikken)

Identiteten uttrykkes gjennom sted, nasjon og natur

Her er naturligvis snak om en glidende overgang og friluftslivet bærer også trekk i seg fra før-moderne tid - naturlivstradisjonen - det liv som har vært levd i Norge siden tidenes morgen forsvinner ikke på et blunk. Det endrede forholdet til kropp, natur og identitet uttrykker seg først og fremst hos borgerskapet gjennom byfriluftslivet, men etterhvert som det moderne samfunnet utvikler seg overtar og uttrykker stadig større deler av befolkningen dette forhold til kropp, natur og identitet. Etterhvert bliver også naturlivstradisjonen en del av det moderne friluftslivet. Jeg tenker her på bær og soppstaking, jakt og fiske.

Et annet eksempel kan være hvordan tradisjonen avløses av den refleksive tilegnelse av viten. Ser vi på friluftslivet i perioden fra 1960 og fram mot i dag, er det i denne periode at pedagogiseringen av friluftslivet for alvor tar fat. Friluftslivet er blitt et refleksivt prosjekt bygget på den viten vi har tilgjengelig om den økologiske krise, forvaltningsmessige spørsmål, den menneskelige psyke etc. Friluftsliv som motkultur, pedagogisk vei til en ny livsformserfaring, rasjonell rekreasjon, resosialisering mm er alle eksempler på hvordan friluftslivet forandres i takt med tiden. Vi beveger oss fra å regulerer våre handlinger ut fra tradisjonen til å basere dem på den refleksive tilegnelse av viten. Dette er samtidig et eksempel på hvordan løsrivelses- og nyetableringsprosessene er virksomme hele tiden, for vi kan i dag kanskje tale om at selve friluftslivet er løsrevet. Hvor det tidligere knyttet til familien, søndagsturen, det enkle og uorganiserte er friluftslivet i dag løftet ut av denne sammenheng og nyetablert i pedagogiske sammenhenger for å oppnå ulike mål (det være seg økologiske, psykologiske, forvaltningsmessige mm) og det er skjedd en profesjonalisering på området (løsrivelse og nyetablering i form av ekspertsystem).

Andre trekk som individuering og individualisering synes også å prege friluftslivet bare tenk på utsagn som "friluftsliv for alle" og på allemannsretten som prinsipp. Friluftslivets bevegelse fra å være borgerskapets prosjekt til å omfatte store deler av befolkningen kan på samme måte

leses som en del av kulturutviklingen under moderniteten. Individualiseringen i friluftslivet viser seg tydeligst når det gjelder bruken av friluftsliv i behandling, resosialisering og til personlig utvikling. Etterhvert viser dette seg også i mangfoldet av aktiviteter: klatring, elvepadling og de ulike ekspedisjoner er eksempler på dette.

Når en da står overfor en ungdom som tilsynelatende velger annerledes nå enn for bare få år tilbake må vi spørre oss hvordan deres verden ser ut for å forstå bakgrunnen for deres valg.

Unge i det senmoderne samfunn

Unge mennesker vokser i dag opp i et samfund hvor vi for alvor opplever konsekvensene av moderniteten. Gjennom å se på konsekvensene av moderniteten og på unges verden i 1998 kan vi få en ide om ungdommens forhold til friluftsliv - kropp, natur og identitet.

Unge er stadig på mange måter preget av en tradisjonell oppdragelsesform, som formidler normer og forventninger om framtidig arbeid, et tradisjonelt familieliv, tradisjonelle læreprosessen, hvor man lærer gjennom at lære etc. Samtidig befinner de seg i en forandret verden som stiller helt andre krav. Dette betyr at unge kommer til at befinne sig i brennpunktet mellom det tradisjonelle og det moderne, budskapene blir dobbelte.

Dobbeltheten i den moderne oppdragelsesprosessen er den sentrale utfordringen unge stilles overfor. Den gjenfinnes innen stort sett alle livsområder; oppdragelsesprosessen er koplet fra oppdragelsens resultat, den kunnskap, de ferdighetene og normer en er oppdratt til kan en ikke umiddelbart bruke i sitt eget liv. Det oppstår et gap mellom ideal og virkelighet - muligheter og begrensninger, unge er på samme tid selvstendige og avhengige, de må selv skape deres identitet, verdier, normer og så videre.

Deres verden i 1998 er preget av **valg** - og valget er en nødvendighet - det er en **tvang**. Tradisjonen fungerer ikke lenger som retningsgiver i den enkeltes liv. Livet er ikke gitt og ingen deler av tilværelsen er forutbestemt - **ALT skal skapes**. Dette stiller unge i en verden preget av frihet og ambivalenser. For "hva skal jeg velge?"

Foreldrene er ikke lenger representanter for de unges livsvirkelighet og kan ikke uten videre brukes som sosialiseringspartnere i en omskiftelig verden. På den måte blir ungdommen en fortropp mot fremtiden - de står åpent og utilslørt i møtet med verden og har ikke som den eldre generasjon en livslang innlært rutine å støtte seg på i møtet med de kulturelle forandringene. I vid utstrekning bruker jevnaldrende hverandre som sosialiseringspartnere i en verden som synes preget av oppløsning, hvor intet er gitt og alt må skapes. De viktige spørsmål handler om mening og identitet; Hvem er jeg? Hva vil jeg?

De er tvunget til å forholde seg til kompleksiteten i det senmoderne samfunnet, dette betyr at de konfronteres med en rekke konfliktavgjørelser og er nødt til selv å ta ansvar for deres valg. Dette i seg selv understreker individualiseringen i det senmoderne samfunn. Prosjektet "å være menneske i verden" er overlatt til den enkelte.

De forandrede krav til det å være menneske i verden synes å forutsette utviklingen av en annen kompetanse enn tidligere, en kompetanse som går i retning av:

- * evne til å reflektere
- * evne til å kommunisere
- * sosial kompetanse
- * emosjonell kompetanse
- * handlingskompetanse

De unge og friluftslivet

Det som synes klart er at det finns en sammenheng mellom forandringer i kulturen og forandringer i friluftslivet. Spørsmålet vi står overfor er derfor hvor seiglivet er friluftslivstradisjonen, når begynner vi for alvor å se konsekvensene av de seneste forandringer i kulturen. Sagt med andre ord når innhentes friluftslivet for alvor av refleksiviteten og individualiseringen. Det finns allmulig grunn til å tro at det ikke går årevis før dette skjer nettopp når en betrakter de unges verden og forandringshastigheten i denne.

Ser vi på friluftslivet betyr dette at vi i framtiden ikke kan forvente at de unge automatisk går inn i tradisjonen med de verdiene, holdningene og handlemåtene som finnes der. Det som synes å skje i det små allerede er at ungdommen tar ut noen deler av friluftslivet og så supplere med nye og annerledes trekk - det betyr også at friluftslivet bliver stadig mere mangfoldig - kompleksiteten og individualiseringen slår igjennom og friluftslivet som refleksivt prosjekt får ny næring.

Jeg tror dette er en utvikling vi kun kommer til å se tydeligere og tydeligere så spørsmålet er mere hvordan vi håndterer dette.

Friluftsliv har vært en kollektiv erfaring, et felles prosjekt for fedrelandet, samfunnsutviklingen, sunnheten, miljøet og naturen, rettet mot å skape det gode samfunn med sunde borgere i balanse med naturen og miljøet. En har i den organiserte og pedagogiske bruk av friluftsliv vært opptatt av den *ytre* naturen - sammenheng mellom naturens tilstand og samfunnsutviklingen, økologiske verdispørsmål, miljøbevissthet og bruken av friluftsliv i den forbindelse.

Utviklingen av den *indre* natur har kun eksistert i det skjulte som en sterk tro på at friluftslivet bibringer den enkelte "mye". Det har ikke vært tradisjon for å fokusere på utviklingen av den enkeltes personlige kompetanse i det norske friluftsliv. Fra engelsk og amerikansk friluftsliv vet vi at friluftsliv lenge har vært brukt til personlig utvikling, dette forsterker troen på at friluftsliv kan brukes til å utvikle den enkeltes kompetanse for å møte de krav nåtiden stiller også i vår del av verden.

Min analyse viser at vårt tradisjonelle friluftsliv inneholder gode muligheter for å utvikle nettopp de kompetanseområder unge mennesker i dag trenger - evne til å reflektere, sosial og emosjonell kompetanse og handlingskompetanse. Samtidig vet vi at natur og friluftsliv kan gi gode forankringspunkt for identiteten og utviklingen av denne.

Utfordringen blir "hvilket friluftsliv?" og "hvordan?"

Vi vet at vi ikke kan ta for gitt at ungdommen velger friluftsliv, vi vet at foreldrenes rolle som sosialiseringspartnere stadig reduseres. Derfor er vi nødt til at komme "opp av stolen og ut av

tradisjonen" og begynne å kommunisere. Modernitetens dynamikker er virksomme hele tiden. Vi må derfor gå inn i en aktivt skapende prosess hvor vi tydeliggjør og kommuniserer muligheter og mening med friluftslivet i en ny kontekst. Vår oppgave er å *gjøre alternativene tydelige*. Ungdommen blir kun istand til å velge bevisst når de kjenner alternativene.

Vi kan ikke tviholde på tradisjonen for tradisjonens skyld, men omforme og fastholde det som gir mening i dag og skape ny mening hvor det trengs. Dette betyr ikke at jeg kaster friluftslivet overbord og godtar kommersialiseringen og den overfladiske spenningssøking, men hellere en oppfordring til å gå aktivt inn i den refleksive prosess.

Samlet sett peker ovenstående i høy grad på at vi vet for lite om friluftsliv som fenomen. Her finns det et stort behov for forskning for det første forskning som behandler spørsmål som: Hvordan sosialiseres barn og unge til friluftsliv? Hvordan påvirkes og utvikler friluftslivet seg egentlig? Hvordan kan friluftsliv brukes til utvikling av kompetanse hos unge mennesker i en omskiftelig verden?

Litteratur:

- Berkaak og Ruud: Den Påbegynte Virkelighet. Studier i samtidskultur. Universitetsforlaget 1993.
Bischoff, Annette: Friluftsliv, ungdom og personlig utvikling. Speciale, Københavns Universitet 1996
Drotner, Kirsten: At skabe sig - selv. Gyldendal 1991.
Ewert, Alan W.: Outdoor Adventure Pursuits: Foundations, models and theories. Publishing Horizons 1989.
Fafo-rapporten 1986
Frønes, Ivar: Den Norske Barndommen. Cappelens Forlag 1989.
Frønes, Ivar: De likeverdige. 1994, Universitetsforlaget Oslo.
Giddens, Anthony: Modernitetens konsekvenser. Hans Reitzels Forlag 1994.
Giddens, Anthony: Modernitet og selvidentitet. Hans Reitzels Forlag 1996.
Gudmunson, Gestur: Ungdomskultur. Forlaget Sociologi, Kbh. 1992
Skogen, Kjetil: Ungdom og natur: postmoderne identitetskonstruksjon eller reproduksjon av klassekultur? Tidsskrift for samfunnsforskning 1994.
Vorkinn, Aas og Kleiven: Friluftslivsutøvelse blant den voksne befolkning. Østlandsforskning 1996
Wurdinger, Scott D.: Philosophical Issues in Adventure Education. Kendall/Hunt Publishing Company 1995
Ziehe, T., Stubenrauch, H.; Ny Ungdom og udsædvanlige læreprocesser. Politisk Revy 1983.

PROBLEMATFERD I VILLMARKA: Sammenhenger mellom friluftsliv og problematferd blant ungdom¹

Av Ketil Skogen, NOVA

Offentlig ordskifte om friluftsliv ser ut til å være gjennomsyret av en antakelse om at det er en positiv sammenheng mellom deltakelse i friluftsliv og god sosial tilpasning. Denne antakelsen deles tilsynelatende av store deler av allmennheten og myndighetene. Selv om offentlige publikasjoner oftest fokuserer på alminnelig livskvalitet og fysiske og psykiske helsegevinster, er hentydninger til sosiale effekter ofte til stede. Friluftsliv tilskrives egenskaper som buffer mot problematferd blant ungdom, for eksempel. I St.meld. nr. 40 1986-87 framholder regjeringen at friluftsliv har stor sosial og pedagogisk verdi, i tillegg til de positive helsevirkningene.

Friluftaktiviteter er viktige komponenter i mange rehabiliteringsprogrammer. Bruken av slike programmer i behandlingen av unge lovbrytere, stoffmisbrukere og ungdom som anses å være A-faresonen² har blitt omfattende i de senere år. Tillit til en slik intervensjonsstrategi må, i hvert fall delvis, være basert på forestillinger om at naturen selv eller bestemte friluftaktiviteter har spesielle kvaliteter - kvaliteter som beforder utvikling av sosial kompetanse og overføring eller forsterking av framherskende sosiale normer.

Men hva er grunnlaget for å anta at friluftsliv, eller naturen selv for den saks skyld, bevirker slike prosesser? Ettersom svært mange som utøver friluftsliv åpenbart har stor glede av sin aktivitet, er generelle livskvalitets-effekter selvnlysende (se f.eks. Burch, 1986; West, 1986; Driver et al., 1991a). Forholdet mellom slike aktiviteter og atferd som kan betegnes som problematisk, forblir imidlertid uklart.

Hensikten med denne artikkelen er å kaste litt lys over forholdet mellom ulike friluftslivsmønstre og atferdstyper som vanligvis betraktes som problematiske. Ved hjelp av spørreskjemadata samlet inn blant norske 13-19-åringer, skal vi forsøke å avdekke eventuelle forskjeller i forholdet mellom ulike aktivitetsprofiler innen friluftsliv og ulike typer problematferd eller generelt uønsket atferd, dvs. atferd som betraktes som uakseptabel av de fleste, i det minste når unge mennesker er involvert, eller når omfanget overstiger et visst nivå.

Mangfold innen friluftsliv og problematferd

Friluftsliv omfatter svært ulike aktiviteter som utøves under tilsvarende ulike forhold. Derfor kan de involverte sosiale og psykologiske prosessene heller ikke være de samme under alle forhold og for alle grupper av mennesker. Ulike aktiviteter, ulike kontekster og ulike kulturmønstre må nødvendigvis påvirke både de sosiale prosessene og den individuelle opplevelsen av friluftsliv. Dette mangfoldet har neppe vært tilfredsstillende reflektert i forskningen til nå. Forsøk på å differensiere mellom fritidsaktiviteter og de antatte psykologiske behov de tilfredsstiller, for eksempel ved hjelp av de såkalte REP-skalaene (Recreational Experience Preference) (Tinsley et al., 1986; Driver et al., 1991b), ser vanligvis ut til å bygge på en normativ forståelse av begrepet "positiv effekt" (engelsk "benefit") som noe som er allment akseptert som godt. På denne måten oppfattes psykologisk

¹ Stort sett oversatt fra: Skogen, K. (1996) Delinquency in the wilderness; patterns of outdoor recreation activities and conduct problems in the general adolescent population. *Leisure Studies*, 15(3), 151-169. Den engelske versjonen er noe mer omfattende.

behovstilfredsstillelse som fordelaktig ikke bare for individer eller grupper, men også for samfunnet. Hvilke behov som oppleves mer eller mindre sterkt, og hvordan de best kan tilfredsstilles, er imidlertid faktorer som influeres av kulturmønstre som vil variere sterkt innen et hvert samfunn.

Siden det er betydelig variasjon i folks oppfatning av gunstige effekter av fritidsaktiviteter, vil ensidig fokus på "positive effekter" i en hver forstand tilsløre mindre heldige effekter. West (1986) og Burch og Hamilton-Smith (1991) pekte på fenomener som ekteskapelige konflikter og konflikter mellom foreldre og barn rundt ferieaktiviteter, så vel som mellom ulike brukergrupper og mellom brukere og forvaltere i rekreasjonsområder. Haggard og Williams (1991) framholdt at fritid kan spille en viktig rolle i identitetsdannelse og -bekreftelse, men at noen menneskers identitetsprosjekter involverer aktiviteter som sjenerer eller skader andre. Fotball-hooligans er et ekstremt, men illustrerende, eksempel (Dunning et al., 1984).

I likhet med fritidsaktiviteter er også atferd som betegnes som Aproblematiske, eller endog Akriminell, svært mangfoldig (Rutter & Giller, 1984; LeBlanch & Frechette, 1989; Pedersen & Wichstrøm, 1995). Både alvorlige forbrytelser og forholdsvis harmløs atferd som oppfattes som generelt uakseptabel (om ikke nødvendigvis av alle) blir ofte slått sammen under disse etikettene.

Noen forskere hevder at det å tiltrekkes av kriminelle handlinger delvis kan tilskrives personlighetstrekk som kalles "sensation seeking" ("spenningssøken") (Zuckerman, 1979; Pedersen, 1991; Horvath & Zuckerman, 1993). Kriminologisk forskning har vist at det er en korrelasjon mellom kriminalitet og andre former for risikabel atferd (Farrington & West, 1990). "Sensation seeking" defineres som behov for nye og komplekse sanseinntrykk og erfaringer, og vilje til å utsette seg for fysiske og sosiale risiki for å oppnå slike erfaringer (Pedersen et al., 1989). Slike erfaringer kan oppnås gjennom stoffbruk, kriminalitet, gambling, råkjøring og andre typer risikabel atferd. Det virker rimelig å anta at elementer av "sensation seeking" vil spille en mer framtrædende rolle i sporadisk problematferd i den normale ungdomsbefolkningen, enn i grupper som er tungt involvert i kriminalitet der viktige bakgrunnsfaktorer er atferdsforstyrrelser i barndommen, skoleproblemer, rusmiddelmisbruk og dårlig mental helse (Rutter & Giller, 1984; Sarnecki, 1985; Robins & Price, 1991).

En kulturell referanseramme er nødvendig for å fortolke mange former for potensielt problematisk atferd på en meningsfylt måte. For eksempel har Clarke (1976) og Willis (1977) beskrevet voldelig atferd blant britiske arbeiderklassegutter som forankret i en klassekulturell ethos av fysisk maskulin tøffhet. I en tid med raske sosiale endringer der tradisjonelle arbeiderklassefelleskap, verdier og livsformer trues og går i oppløsning, kan det maskuline ethos (så vel som andre kulturelementer) "spore av". Dette vil bidra til framvekst av former for vold som tradisjonelt har blitt fordømt også av unge menn i arbeiderklassen, for eksempel vold mot åpenbart svakere ofre. Slik vold er noe helt annet enn det tradisjonelle slagsmålet på lørdagskvelden, som var omgitt av strikte kulturelle koder (Robins & Cohen, 1978). Det synes rimelig å rette oppmerksomheten mot nettopp kulturelle fortolkninger av maskulinitet når problematferd skal analyseres, siden menn hengir seg til utagerende og aggressiv atferd så vel som andre ulovlige handlinger mye oftere enn kvinner (for oversikt, se Rutter & Giller, 1984; Gottfredson & Hirshi, 1990).

Elementer som ligner på "sensation seeking" og normer for maskulin tøffhet ser ut til å være til stede i mange friluftaktiviteter så vel som i mange former for problematferd. Zuckerman og medarbeidere synes å ha konsentrert seg om utendørsaktiviteter som faktisk er farlige (for eksempel fjellklatring og fallskjermhopping) (Zuckerman, 1979; Zuckerman & Horvath, 1993). Det er imidlertid mange former for moderat risikable, eller til og med helt ufarlige, friluftaktiviteter som inneholder elementer av spenning som er sentrale for den opplevelsen disse aktivitetene beforder. Slike aktiviteter synes vanligvis solid forankret i kulturmønstre som framelsker typiske maskuline egenskaper. Jakt og fiske er typiske eksempler. Det samme kan sies om mange (mer eller mindre) kriminelle handlinger som utføres av ungdom (for det meste unge menn) i løpet av en forholdsvis

normal utvikling, som omfatter grensetesting (sosiale så vel som fysiske grenser), rolleutprøving, frigjøring fra foreldre og ganske enkelt nysgjerrighet (Pedersen, 1994; Pape & Hammer, 1996).

Og for å gå løs på et område som har vært omfattet med minimal forskningsinteresse; hva med ukonvensjonelt friluftsliv der kriminaliteten inngår i selve friluftslivet? Krypskyttere og tjuvfiskere er ute i naturen like mye som fjellvandrere (krypskyttere kan vandre i fjellet, for den saks skyld). Også ungdom som raver rundt i rus er på telttur hvis de faktisk overnatter i telt. De som bryter motorferdselsloven og kjører i utmarka, kan kalles kriminelle og beskyldes for naturødeleggelser, men det er ingen tvil om at de er opptatt med fritidsaktiviteter i naturen.

Studiens formål

Hypotesen blir på denne bakgrunn at deltakelse i røffe og spenningsorienterte friluftaktiviteter vil stå i et annet forhold til problematferd og kriminalitet enn aktivitetsformer sentrert rundt estetisk opplevelse eller mosjon. Gitt berøringspunktene mellom røffe og spenningsøkende friluftaktiviteter og diverse former for problematferd, kan vi forvente en viss overlapping mellom deltakelse i slike aktiviteter og problematisk og generelt uønsket atferd. Deltakelse i mer "tillferdige" aktivitetsformer kan indikere manglende tilbøyelighet til å oppvise problematiske atferdsformer så vel som til å delta i et røft og spenningsorientert friluftsliv.

På grunn av manglende kunnskap om forholdet mellom friluftsliv og problematferd, må denne studien få en eksplorerende karakter. Først skal vi lete etter ulike aktivitetsmønstre blant ungdom som deltar i friluftsliv. Deretter skal vi undersøke forholdet mellom aktivitetsmønstre og ulike problematferdsprofiler som identifiseres i det samme utvalget.

Metode

Utvalg

Første runde i Ungforsks survey-undersøkelse "Ung i Norge", som denne artikkelen bygger på, omfattet i 1992 12 287 skoleelever, fra og med sjuende klasse til og med VK II i videregående skole, det vil si hovedsakelig aldersgruppa 13-19 år. Utvalget er dannet gjennom trekning av klyngeutvalg med skoler som enhet. Alle grunnskoler og videregående skoler i Norge inngikk i registeret det ble trukket fra, og utvalget består av 67 skoler spredt over hele landet. Utvalget er stratifisert etter landsdel og skolestørrelse (som henger nøye sammen med urbaniseringsgrad). Vi har oppnådd en svarprosent på 97,0. Halvparten av elevene har svart på spørsmål som er relevante for denne artikkelens tema, det vil si annenhver elev i hver eneste skoleklasse. Når vi holder elever som er eldre enn 19 år utenfor, står vi igjen med et utvalg på 5476 personer.

I 1992 gikk rundt 85 prosent av alle norske 16-18-åringene i videregående skole (lærlinger, som ikke kunne nås med våre spørreskjemaer, er ikke regnet med). Andelen avtok fra over 90 prosent av 16-åringene til omtrent 77 prosent av 18-åringene (Statistisk Sentralbyrå, 1994).

Instrumenter

Deltakelse i friluftaktiviteter ble registrert ved å spørre respondentene om hvor ofte de vanligvis deltok i åtte ulike aktiviteter (i den aktuelle sesongen for hver aktivitet): skitur i skog og mark, fottur i skog og mark, overnatting i telt (ikke på campingplass), bær- eller sopptur, padle- eller rotur, motorbåttur eller seiltur, fisketur, løpetur/joggetur. En skala fra en til fem ble brukt for å måle deltakelse (se tabell 1). Det var nødvendig å velge bare en håndfull aktiviteter på grunn av begrenset plass i spørreskjemaet. Kategoriene er brede og tillater egentlig bare en overflatisk "scanning" av aktivitetsprofiler, men siden utvalget er så stort og representativt, er en slik generell oversikt likevel av interesse.

Problematferd ble målt med et instrument konstruert for å dekke atferd i spennet fra alminnelig uakseptabel oppførsel til alvorlige forbrytelser. Instrumentet er basert på bidrag av Olweus (1989, 1990) og Windle (1990), men ble utviklet videre for denne studien. Noen av de atferdsformene som listes opp kan knapt kalles problematiske hvis de opptrer i normalt omfang (i det minste fra midten av tenårene), for eksempel å drikke seg beruset og å skulke, mens de kan være mer enn alvorlige nok hvis frekvensen blir høy. Instrumentet dekker også situasjoner forbundet med uakseptabel atferd (for eksempel å bli sendt ut av klassen). Instrumentets oppbygning framgår av tabell 3. Involvering i ulike aktiviteter og situasjoner i løpet av de siste tolv måneder ble målt langs en sekspunkts skala fra "ikke i det hele tatt" til "mer enn 50 ganger".

LeBlanc og Frechette (1989) konkluderte en litteraturgjennomgang med at reliabilitet og validitet i selvrapporteringsstudier av problematferd generelt er tilfredsstillende. Andre har kommet til samme konklusjon: Selvrapporteringsstudier er vanligvis i overensstemmelse med uavhengige rapporter og er brukbare prediktorer for framtidig kontakt med rettsapparatet (Osborn & West, 1978; Huizinga & Elliot, 1986). Selvrapporteringsstudier ser ut til å gi et rimelig bilde av sosialt uakseptabel atferd i sin alminnelighet, men klassifisering av atferd i forhold til formelle juridiske kriterier er vanskelig ved hjelp av slike data. Instrumentet som er brukt kan forventes å gi et pålitelig overblikk over manifest problematferd så vel som atferd av potensielt problematisk karakter.

Sosial klasse og bostedets urbaniseringsgrad kunne tenkes å påvirke sammenhenger mellom friluftsliv og problematferd, og ble derfor kontrollert for i multippel regresjonsanalyse. Klassevariabelen ble konstruert ved å klassifisere foreldrenes yrker etter ISCO-88 (International Labour Office, 1990; Hoffmann, 1993), og gruppere yrkene i fem kategorier fra "høyere administrative stillinger" (verdien 5) til "arbeidere" (verdien 1). Fars yrke ble primært brukt, men der det manglet informasjon om dette, ble mors yrke brukt i stedet. Urbanisering ble målt langs en fem-punkts skala fra "stor by" (verdien 4) til "bygd eller lite tettsted" (verdien 1). Kodingen skjedde på grunnlag av informasjon om stedet der den enkelte skolen ligger.

Resultater

Deltakelse i frilftsaktiviteter

Omfanget av deltakelsen i frilftsaktiviteter er ikke hovedpoenget her, men en oversikt over det generelle aktivitetsnivået blant ungdom vil likevel være nyttig (tabell 1). Selv om det var betydelige forskjeller mellom aktivitetstypene, må aktivitetsnivået karakteriseres som nokså høyt. Vi har ikke kommet over internasjonalt publiserte studier som gjør direkte sammenligning mulig, men funnene synes i overensstemmelse med to norske studier (Tellnes, 1992; Aas, 1993).

Det var betydelige kjønnsforskjeller i noen av aktivitetene. Gutter var langt mer aktive enn jenter innen fiske og seiling/motorbåtturer. Skitur, teltturer og kano/roturer viste en mer moderat maskulin dominans. Sopp/bærturer var den eneste aktiviteten med en svak jentedominans.

[Tabell 1]

Dimensjoner innen friluftsliv

Det ble brukt faktoranalyse på komponentene i friluftslivsinstrumentet, og såkalt oblik rotasjon (Kaisers normalsiering, egenverdi > 1) ble valgt på grunn av den åpenbare muligheten for korrelasjon mellom faktorene. Analysen ga to faktorer som presenteres i tabell 2.

[Tabell 2]

Aktiviteter sentrert rundt estetisk opplevelse og mosjon

Aktivitetene som ladet høyest på den første faktoren var de som kan inneholde de tydeligste elementene av mosjon (skitur, fotturer og løping). Om mosjon ikke er formålet, kan disse

aktivitetene antas å mangle ytre motivasjon ut over ønsket om å oppleve og verdsette naturomgivelsene. Den fjerde aktiviteten som lader høyt på denne faktoren er bær- eller sopptur. Dette kan synes å bryte mønsteret, men som vi skal se senere, er dette ikke nødvendigvis tilfelle. Den første faktoren kalles Amosjon/estetisk opplevelse². De fire komponentene har en relativt høy intern reliabilitet, med en Cronbach=s Alpha på 0,71.

Spenningssøkende aktiviteter

Aktivitetene som lader høyest på den andre faktoren synes å ha en felles dimensjon av en viss spenningsøsken, enten gjennom et (mer eller mindre) røft villmarksliv (teltturer i utmark, kanoturer) eller håndtering av krevende og/eller kraftig utstyr (seiling/motorbåt). Spennning er helt grunnleggende i fiske, som er den fjerde aktiviteten som lader høyt på denne faktoren. Faktoren kalles Aspenningsorientert³, og de fire komponentene har en Alpha på 0,72.

Dimensjoner innen problematferd

Faktoranalyse ble også brukt på komponentene i problematferdsinstrumentet². Ettersom korrelasjon mellom faktorer er en åpenbar mulighet også her, ble oblik rotasjon valgt nok en gang. Analysen ga tre faktorer (tabell 3). Den første faktoren var tydeligst, men de øvrige var også greit tolkbare, og i overensstemmelse med andre studier (for en oversikt, se Loeber & Schmalin, 1985).

[Tabell 3]

Skoleopposisjon

Atferdstypene som ladet høyest på den første faktoren var hovedsakelig relatert til skoleopposisjon av en konfronterende, utagerende type (som å krangle med læreren eller bli sendt til rektor). Komponentene som ladet høyest på denne faktoren hadde en Alpha på 0,73.

Kriminalitet

Atferdstypene med høyest negativ ladning på den andre faktoren passer alle inn i et tradisjonelt bilde av kriminalitet, slik som tyveri, hærverk og slåsskamp med våpen. Alpha var her 0,78.

Drift

Den tredje faktoren passer ikke så glatt inn i tradisjonelle forestillinger om problematferd, men kan likevel fortolkes meningsfullt. Den omfatter handlinger som er mindre alvorlige hvis de ikke forekommer for ofte, som å snike på kollektivtransport, drikke seg full og være borte om natta uten at foreldrene vet hvor. Dette synes å reflektere en mer Apassiv³ type opposisjon, en tendens til å unngå arenaer med voksenkontroll som anses viktige for integrasjonen av ungdom i samfunnet. Komponentene som ladet høyest her har en Alpha på 0,72.³

Forholdet mellom friluftaktiviteter og problematferd

Faktorskårene ble behold som variable i en multippel regresjonsanalyse. Problematferdsfaktorene ble behandlet som avhengige variable i separate analyser, mens begge friluftsfaktorene gjennomgående

² Forekomsten av hver type problematferd er tidligere rapportert av Skogen og Wichstrøm (1995).

³ Mer inngående diskusjon av disse profilene i forhold til alder, kjønn og sosial klasse finnes i Pedersen og Wichstrøm (1995) og Skogen og Wichstrøm (1995).

ble betraktet som uavhengige variable. For å lette fortolkningen, ble faktorskåren for Akriminalitet multiplisert med B1.

Gutter og jenter har ulike friluftaktivitetsmønstre. Det er også et universelt funn at de fleste former for problematferd er svært skjevt fordelt mellom kjønnene, slik at gutter mye mer involvert enn jenter (Gottfredson & Hirshi, 1990; Pedersen & Wichstrøm, 1995). Dette kan en også se i tabell 4. Interaksjonsvariable som ivaretar forholdet mellom kjønn og friluftaktiviteter ble derfor konstruert etter å ha gitt verdien <1' til gutter og <0' til jenter.

Ved siden av kjønn ble urbaniseringgrad og sosial klasse introdusert i analysene for å kontrollere for disse variablenes potensielle innvirkning på forholdet mellom friluftsliv og problematferd. Disse tre variablene ble introdusert i en første blokk i en trinnvis regresjonsanalyse, hvoretter friluftsvariablene ble introdusert i en blokk nummer to. På denne måten kan forandringer i forklart varians avdekkes. Det må imidlertid understrekes at vi er på jakt etter sammenhenger mellom bestemte variable og ikke en dekkende forklaring på utvikling av problematferd. I så fall måtte mange andre parametre inkluderes i modellen. Derfor kan vi ikke vente at særlig mye av variansen blir forklart. Vi må heller holde øye med *forandringen* i R5 gjennom introduksjonen av den andre blokken. De separate effektene av urbanisering og klasse rapporteres i tabell 4, men kommenteres ikke i teksten, ettersom en slik diskusjon ligger utenfor det som er temaet her.

Til slutt må det understrekes at ordet Aeffekt brukes i en rent statistisk betydning, og impliserer ikke noen årsakssammenheng.

[Tabell 4]

Aktivitetsprofiler og kriminalitet

Det var ingen signifikante effekter av de to friluftsmønstrene på kriminalitet kontrollert for de andre uavhengige variablene (tabell 4). Interaksjonseffektene var imidlertid signifikante, om ikke sterke, som vi kan se av tabell 4. Det betyr at det var noen effekter av deltakelse i friluftsliv for gutter, men ikke for jenter. Jenters involvering i kriminalitet er jo så begrenset (Pedersen & Wichstrøm, 1995) at interaksjonsvariablene, hvor jenter er fjernet, dekker det meste av slik atferd i hele utvalget. Ingen av effektene var sterke, som vi kan se i begge tabellene, men sammenhengene pekte i ulike retninger for de to friluftprofilene. Blant gutter avtok den kriminelle atferden med økende nivå på deltakelse i aktiviteter knyttet til "mosjon/estetisk opplevelse", men økte med økende aktivitetsnivå i den spenningsorienterte profilen. Det var en signifikant økning i R5 ($p < 0.0001$), men som antatt var den samlede forklarte varians beskjeden.

Aktivitetsprofiler og skoleopposisjon

Begge friluftsfaktorene og deres interaksjoner med kjønn hadde signifikante effekter på skoleopposisjon (tabell 4). Det betyr at effektene var til stede både for gutter og jenter, men at de er noe sterkere for gutter (gutter er generelt mer involvert i skoleopposisjon enn jenter). Igjen pekte sammenhengene i ulike retninger, på samme måten som for kriminalitet: Synkende med økende aktivitetsnivå innen "mosjon/estetisk opplevelse" og økende med økende nivå på de spenningsorienterte aktivitetene. Økningen i R5 var også her signifikant ($p < 0.0001$), og variablene forklarte noe mer av variansen enn i forhold til kriminalitet.

Aktivitetsprofiler og drift

Den negative effekten av faktoren "mosjon/estetisk opplevelse" var sterkere for profilen drift, som vi kan se av tabell 4. Det var også en svak interaksjonseffekt, som betyr at effekten var noe sterkere for gutter. Den positive effekten av spenningsorienterte aktiviteter var svak, og det var ingen signifikant interaksjon med kjønn. Det ble en merkbar økning i R5 ved introduksjon av den andre blokken

($p < 0.0001$), tatt i betraktning at den første blokken nærmest ikke forklarte noe. Den samlede forklarte varians var beskjeden også her.

Diskusjon

De to friluftsmønstrene var ulikt forbundet med problematferd, enten ved at det var sammenheng med den ene og ikke med den andre, eller ved at sammenhengene pekte i motsatte retninger. Vi bør også merke oss at styrken på sammenhengene varierte. Både de positive og de negative sammenhengene var generelt sterkere for gutter, som vi kan se av de ulike interaksjonseffektene. Med ett unntak - den negative effekten av Amosjon/estetisk opplevelse $\equiv$ på drift - var imidlertid sammenhengene beskjedne.

Med hensyn til den forholdsvis lave forklarte varians, må vi igjen understreke at hensikten ikke er å finne en dekkende forklaring på forekomsten av problematferd. Dette ville kreve analyser som inkluderer en mengde bakgrunnsfaktorer som en vet eller antar at er forbundet med utvikling av problematferd. Å introdusere slike variable ville forstyrre analysen av forholdet mellom friluftsliv og problematferd. Det ville også føre til en diskusjon som ville sprengte alle rammer her.

Før funnene diskuteres, må vi se på noen begrensninger i utvalget. Disse knytter seg til den gruppa som normalt er i videregående skole, vanligvis i alderen 16-19 år. Ikke alle disse går på skolen, og i 1992 fantes det heller ingen oppfølgingstjeneste som fanget dem opp. Vi må gå ut fra at en stor andel, trolig de fleste, av de som har en etablert avvikende livsstil og som er alvorlig involvert i kriminalitet ikke kan nås gjennom undersøkelser som utføres innen skoleverket. For øvrig er dette en gruppe som er vanskelig å nå ved hjelp av survey-metoder generelt (Cernkovch et al., 1985). Imidlertid omfattet utvalget flere skoler med spesielle undervisningstilbud for skoletrøtte elever. I ungdomsskolen (13-16 år) er frafallsproblemet nærmest ikke-eksisterende. Vi kan derfor regne med at utvalget omfatter ungdom med et bredt spekter av sosiale og psykiske problemer, men i aldersgruppa 16-19 år vil andelen være lavere enn den er i ungdomsbefolkningen som helhet.

Hva kjennetegner friluftaktivitetsprofilene?

Selve aktivitetsprofilene innen friluftsliv må drøftes før vi går videre til sammenhengen mellom disse og problematferdsprofilene. Om vi begynner med den spenningsorienterte faktoren, synes det rimelig å betrakte denne som sentrert rundt det å gjøre ting i naturen, og ikke bare være i den. For øvrig har disse aktivitetene en felles dimensjon av spenning, og kanskje Aeventyrlyst $\equiv$ (på engelsk er faktoren rett og slett kalt Aadventurous $\equiv$), samtidig som et sportslig ethos kan spille en viktig rolle i flere av dem. Mønstret omfatter aktiviteter som tradisjonelt har vært dominert av menn, og som vi ser i tabell 1, er aktivitetsnivået vesentlig høyere blant gutter. Den største kjønnsforskjellen i noen enkelt aktivitet finner vi i fiske, som tradisjonelt har vært et nærmest eksklusivt mannlig domene. Både den tradisjonelle mannsdominansen og det høyere aktivitetsnivået blant gutter gjør det rimelig å betegne den spenningsorienterte aktivitetsprofilen som maskulin.

I den andre profilen, Amosjon/estetisk opplevelse $\equiv$, er to av aktivitetene typiske for det vi kan kalle Aren $\equiv$ naturopplevelse (slikt friluftsliv kalles ofte Aappreciative $\equiv$ på engelsk), nemlig skiturer og fotturer. Imidlertid kan begge disse, og særlig skiturer, inneholde et betydelig element av fysisk trening. På den annen side er løping primært en treningsaktivitet, men at den foregår i naturomgivelser - og det gjør den ikke så sjelden - kan spille en viktig rolle i totalopplevelsen. Den fjerde aktiviteten i dette mønstret, bær/soppturer, er en høstingsaktivitet akkurat som fiske. Dette er imidlertid den eneste aktiviteten som domineres av jenter. Den mangler for øvrig det elementet av kamp mot naturen som er til stede i fiske. Aktiviteten er på mange måter Amyk $\equiv$, og og så å si ekstremt bærekraftig, med minimal innvirkning på naturen. Sett i dette lyset er det ikke overraskende

at å plukke bær og sopp går sammen med de mer åpenbart estetisk opplevelsesorienterte aktivitetene.

Forholdet mellom friluftaktivitetsprofiler og problematferdsprofiler

Profilen Amosjon/estetisk opplevelse $\equiv$ ser ut til å være forbundet med sosial tilpasning mer eller mindre i overensstemmelse med vanlige oppfatninger av dette forholdet: Et økende aktivitetsnivå henger sammen med avtakende problematferd. Den negative sammenhengen med Adrift $\equiv$ er klart den sterkeste. Denne atferdsprofilen omfatter noen typer problematferd som er temmelig vanlige på et lavt nivå (Pedersen & Wichstrøm, 1995; Skogen & Wichstrøm, 1995), men kan bli alvorlige hvis omfanget øker: Drikke seg full, skulke og være borte om natta uten foreldrenes samtykke. Dermed ser omfattende deltakelse i aktiviteter innen Amosjon/estetisk opplevelse $\equiv$ ikke ut til å samsvare med utvikling av et problematisk nivå på atferdstyper innen drift-profilen. Selv om sammenhengen mellom Amosjon/estetisk opplevelse $\equiv$ og de to andre problematferdsfaktorene er svakere, kan vi konkludere med at deltakelse i aktiviteter innen denne friluftprofilen vanligvis er en del av livsstilspakker der problematferd generelt ikke er framtrædende. Det er imidlertid ikke mulig å fastslå noen årsakssammenheng på bakgrunn av tverrsnittsdata: Vi kan ikke predikere at økende nivå innen disse friluftaktivitetene ville redusere forekomsten av problematferd.

Den spenningsorienterte profilen oppviser noen trekk som forstyrrer forestillinger om en allmenn sammenheng mellom friluftaktiviteter og livsstiler som kjennetegnes av relativt fravær av problematferd. Det er mulig å fortolke dette langs to linjer: For det første bør vi ta i betraktning at aktiviteter som samles under samme betegnelse kan finne sted i et mangfold av sosiale og kulturelle kontekster. For eksempel kan båtturer i noen tilfeller inkludere både fyll og villmannskjøring, mens de i andre kan være innbegrepet av kontemplativ stillhet. For det andre bør vi ta hensyn til de spesielle egenskapene ved aktivitetene innen den spenningsorienterte profilen, slik vi har begynt å skissere disse ovenfor.

Mangfold innen friluftsliv

Funnene tyder på at en god del ungdommer som ikke uten videre tilpasser seg dominerende sosiale normer faktisk deltar i visse former for friluftsliv. Dette indikerer selvfølgelig ikke noen årsakssammenheng slik at disse friluftaktivitetene skulle føre til problematferd. For øvrig kan disse aktivitetene være deler av svært konforme så vel som mer rufsete former for friluftsliv. Tar vi teltturer som eksempel, kan vi se av tabell 2 at denne aktiviteten lader ganske høyt på begge faktorer, men klart høyest på den spenningsorienterte. Teltturer i utmark kan være ekspedisjoner til fjerne fjellområder så vel som fisketurer til en elv i nabolaget. Dette kan utgjøre totalt forskjellige sosiale og kulturelle kontekster. Å kjøre ned til elvebredden i en Opel Ascona med pelsterninger, medbringende tre kasser øl, en diger kassettpiller og telt er like mye telttur som en femdagers vandring i en vanskelig tilgjengelig nasjonalpark. Ikke-konformt friluftsliv er stort sett oversett i forskningen, men er trolig ganske vanlig. Mange sportsfiskere som har møtt berusede lokale ungdommer langs elva, vil når som helst bekrefte dette.

Parallellene mellom aktiviteter i den spenningsorienterte profilen og en god del av atferdsformene som kan defineres som problematferd er tydelige. Å søke spenning, teste grenser og utvise tøffhet og dristighet kan - i varierende grad - utgjøre vitale elementer i de spenningsorienterte friluftaktivitetene så vel som i flere typer av problematferd. Verken friluftaktivitetene eller alle problematferdstypene krever nødvendigvis særlig mye dristighet eller grensetesting, men de kan forstås som forankret i kulturmønstre der det å søke spenning og å klare påkjenninger er sentrale verdier.

Sammenhengen mellom spenningsorienterte friluftaktiviteter og problematferd er sterkere for gutter enn for jenter når det gjelder skoleopposisjon, og finnes bare for gutter når det gjelder kriminalitet. Disse to problematferdsmønstrene domineres også klart av gutter uavhengig av

sammenhenger med andre variable, akkurat som den spenningsorienterte friluftprofilen. Dette aksentuerer maskulin tøffhet som en kulturell fellesnevner, en akse som mye av aktiviteten dreier rundt.

ASensation seeking $\cong$ som personlighetstrekk kan forklare at noen ungdommer tiltrekkes både av spenningsorienterte friluftaktiviteter og noen atferdstyper som er eller kan bli problematiske eller kriminelle. Noen aktiviteter som kan omfattes av de brede kategoriene i vårt friluftslivsinstrument, kan være farlige under bestemte forhold, som seiling og elvepadling. På samme måten vil noen problematferdstyper, særlig innen profilen Akriminalitet $\cong$, virke tiltrekkende på ungdommer som søker opplevelse av risiko. Imidlertid vil de fleste atferdstyper som dekkes av de to instrumentene innebære liten eller ingen risiko under normale omstendigheter, selv om spenning er sentrale i mange av dem. Fisking kan for eksempel være intenst spennende, men er vanligvis fullstendig ufarlig. Selv om personlighetstrekk som Asensation seeking $\cong$ kan ha betydning for å lede ungdom inn i bestemte friluftaktiviteter og bestemte (potensielt) problematiske atferdstyper, synes kulturmønstre slik vi har skissert ovenfor å gi en mer fruktbar tolkningsramme for funnene som er presentert her.

LITTERATUR

- Ajzen, I. & Driver, B.L. (1992) Application of the theory of planned behavior to leisure choice. Journal of Leisure Research, 24, 207-224.
- Burch, W.R. (1986) The ties that bind B the social benefits of recreation provision. In: A literature review. The President's Commission on American Outdoors. Washington, DC.
- Burch, W.R. & Hamilton-Smith, E. (1991) Mapping a new frontier: Identifying, measuring, and valuing social cohesion benefits related to nonwork opportunities and activities. In: Driver, B.L., Brown, P.J. & Peterson, G.L. (eds.) The benefits of leisure. State College, Penn.: Venture Publishing.
- Castellano, T.C. & Soderstrom, I.R. (1992) Therapeutic wilderness programs and juvenile recidivism: A program evaluation. Journal of Offender Rehabilitation, 17, 19-46.
- Cernkovich, S.A., Giordano, P.C. & Pugh, M.D. (1985) the missing cases in self-report delinquency research. Journal of Criminal Law and Criminology, 76, 705-732.
- Clarke, J. (1976) The skinheads and the magical recovery of community. In: Hall, S. & Jefferson, T. (eds.) Resistance through rituals. Youth subcultures in post-war Britain. London: Hutchinson.
- Driver, B.L., Brown, P.J. & Peterson, G.L. (1991) Research on leisure benefits: An introduction to this volume. In: Driver, B.L., Brown, P.J. & Peterson, G.L. (eds.) The benefits of leisure, State College, Penn.: Venture Publishing.
- Driver, B.L., Tinsley, H.E.A. & Manfreda, M.J. (1991) The paragraphs about leisure and recreational experience preference scales: Results from two inventories designed to assess the breadth of the perceived psychological benefits of leisure. In: Driver, B.L., Brown, P.J. & Peterson, G.L. (eds.) The benefits of leisure. State College, Penn.: Venture Publishing.
- Dunning, E., Murphy, P. & Williams, J. (1984) The roots of football hooliganism. London: Routledge.
- Dunteman, G.H. (1994) Principal components analysis. London: Sage.
- Ewert, A. (1988) The identification and modification of situational fears associated with outdoor recreation. Journal of Leisure Research, 20, 106-117.
- Farrington, D.P. & West, D.J. (1990) The Cambridge study in delinquent development: A long-term follow-up of 411 London males. In: Kerner, H.J. & Kaiser, G. (eds.) Criminality: Personality, behaviour and life history. Berlin: Springer.
- Gottfredson, M. & Hirshi, T. (1990) A general theory of crime. Stanford: Stanford University Press.
- Haggard, L.M. & Williams, D.R. (1991) Self-identity benefits of leisure activities. In: Driver, B.L., Brown, P.J. & Peterson, G.L. (eds.) The benefits of leisure. State College, Penn.: Venture Publishing.

- Hammit, W.E. (1982) Cognitive dimensions of wilderness solitude. Environment and Behavior, 14, 478-493.
- Hartig, T., Mang, M. & Evans, G.W. (1991) Restorative effects of natural environment experiences. Environment and Behavior, 23, 3-26.
- Hazelworth, M.S. & Wilson, B.E. (1990) The effects of an outdoor adventure camp experience on self-concept. Journal of Environmental Education, 21, 33-37.
- Hoffmann, E. (1993) Kartverk for arbeidsmarkedet (Norwegian text, English abs.: Mapping the world of work). Tidsskrift for samfunnsforskning, 34, 77-88.
- Horvath, P. & Zuckerman, M. (1993) Sensation seeking, risk appraisal, and risky behavior. Personality and individual differences, 14, 41-52.
- Huizinga, D. & Elliot, D.S. (1986) Reassessing the reliability and validity of self-report measures. Journal of Quantitative Criminology, 2, 293-327.
- International Labour Office (1990). International standard of classification of occupations - ISCO 88. Geneva.
- Iso-Ahola, S.E., LaVerde, D. & Graefe, A.R. (1988) Perceived competence as a mediator of the relationship between high risk sports and self-esteem. Journal of Leisure Research, 21, 32B39.
- Kaplan, S. (1987) Aesthetics, affect and cognition: Environmental preference from an evolutionary perspective. Environment and Behavior, 19, 3-32.
- Kaplan, S. & Talbot, J. F. (1983) Psychological benefits of a wilderness experience. Human Behavior and Environment, 6, 163-203.
- LeBlanc, M. & Frechette, M. (1989) Male criminal activity from childhood through youth. New York: Springer.
- Lee, Y., Datillo, J. & Howard, D. (1994) The complex and dynamic nature of leisure experience. Journal of Leisure Research, 26, 195-211.
- Loeber, L. & Schmaleng, K.B. (1985) Empirical evidence for overt and covert patterns of antisocial conduct problems: A meta-analysis. Journal of Abnormal Child Psychology, 13, 337-352.
- Olweus, D. (1989) Prevalence and incidence in the study of antisocial behavior: Definitions and measurements. In Klein, M.W. (ed.): Cross-national research in self-reported crime and delinquency. Dordrecht(NL): Kluwer.
- Olweus, D. (1991) Bully/victim problems among school children: basic facts and effects of a school intervention program. In: Pepler, D. & Rubin, K. (eds.) The development and treatment of childhood aggression. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum.

Osborn, S.G. & West, D.J. (1978) The effectiveness of various predictors of criminal careers. Journal of Adolescence, 1, 101-117.

Pape, H. & Hammer, T. (in press) Sober adolescence - predictor of psychosocial maladjustment in young adulthood? Scandinavian Journal of Psychology.

Pedersen, W. (1991) Mental health, sensation seeking and drug use patterns. British Journal of Addiction, 86, 195-204.

Pedersen, W. (1994) Rites of passage in high modernity. YOUNG B Nordic Journal of Youth Research, 2(1), 21-32.

Pedersen, W., Clausen, S.-E. & Lavik, N.J. (1989) Patterns of drug use and sensation-seeking among adolescents in Norway. Acta Psychiatrica Scandinavica, 79, 386-390.

Pedersen, W. & Wichstrøm, L. (1995) Patterns of delinquency in Norwegian adolescents. British Journal of Criminology, 35, 543-562.

Robins, D. & Cohen, P. (1978) Knuckle sandwich. Growing up in the working class city, Hammondsworth: Penguin.

Robins, L.N. & Price, R.K. (1991) Adult disorders predicted by childhood conduct problems: Results from NIMH epidemiologic catchment area project. Psychiatry, 54, 116-132.

Ruddell, E.J., Gramann, J.H., Rudis, V.A. & Westphal, J.M. (1989) The psychological utility of visual penetration in near-view forest scenic-beauty models. Environment and behavior, 21, 393-412.

Rutter, M. & Giller, H. (1984) Juvenile delinquency, trends and perspectives. New York: The Guilford Press.

Sarnecki, J. (1985) Predicting social maladjustment. Stockholm: The National Council for Crime Prevention.

Skogen, K. & Wichstrøm, L. (1995) Kriminalitet og klasse. (Norwegian text). Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, 82(1), 32-49.

Stortingsmelding nr. 40 1986-87 (Report to the Storting no. 40 1986-87): Oslo.

Tellnes, A. (1992) Ungdommens deltaking i friluftsliv (Norwegian text). Bø: Telemarksforskning (Telemark research foundation).

Tinsley, H.E.A., Driver, B.L., Ray, S.A. & Manfredi, M.J. (1986) Stability of recreation experience preference (REP) ratings for samples and individuals across three measurement periods. Educational and Psychological Measurement, 46, 1105-1111.

West, P.C. (1986) Social benefits of outdoor recreation: Sociological perspectives and implications for planning and policy. In: A literature review. The President's Commission on American Outdoors. Washington, DC.

Wichstrøm, L., Skogen, K. and Øia, T. (1994) Social and cultural factors related to eating problems among adolescents in Norway. Journal of Adolescence, 17, 471-482.

Willis, P.E. (1977) Learning to labour. How working class kids get working class jobs. Aldershot (UK): Gower.

Windle, M. (1990) A longitudinal study of antisocial behavior in early adolescence as predictors of late adolescence substance abuse: Gender and ethnic group differences. Journal of Abnormal Psychology, 86-91.

Zuckerman, M. (1979) Sensation seeking. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Aas, Ø. (1993) Barns fritid, friluftsliv og fiskevaner (Norwegian text). Lillehammer: Norsk institutt for naturforskning (Norwegian institute for nature research).

TABELL 1
Deltekelse i friluftsaaktiviteter, prosent. G=Gutter, J=Jenter

	Aldri eller nesten aldri		Mindre enn en gang i måneden		Et par ganger i måneden		Omtrent en gang i uka		Mer enn en gang i uka	
	J	G	J	G	J	G	J	G	J	G
Alle										
Skitur i skog og mark	28.9	25.7	27.3	20.7	19.2	20.0	24.8	23.5	24.1	16.8
Fotitur i skog og mark	20.5	22.7	21.6	27.7	26.1	26.9	28.2	27.2	27.7	16.0
Bær- eller sopptur	52.9	62.8	57.8	26.2	22.5	24.4	14.2	9.6	12.0	4.2
Joggetur/løpetur	18.4	22.6	20.4	19.3	18.6	19.0	24.5	20.1	22.3	21.5
Seiltur eller motorbåttur	44.4	32.4	38.5	24.7	24.7	24.7	15.9	19.3	17.6	9.6
Fisketur	44.4	21.8	33.3	27.6	25.2	26.4	16.7	24.5	20.5	11.2
Canotur eller rotur	55.5	49.3	52.3	27.3	27.5	27.4	10.4	14.3	12.3	4.9
Overnatting i telt (ikke campingplass)	46.5	36.7	41.7	33.2	36.7	34.9	15.8	18.9	17.3	4.1
							3.0	5.1	4.1	1.5
										2.6
										2.0

TABELL 2

FAKTORSTRUKTUR: FRILUFTSAKTIVITETER

	Mosjon/ estetisk opplevelse	Spenningsorientert
Fottur i skog og mark	.80	.02
Skitur i skog og mark	.79	.0
Bær- eller sopptur	.63	.08
Løpetur/joggetur	.61	-.04
Seiltur eller motorbåttur	-.23	.89
Fisketur	.09	.75
Kanotur eller rotur	.24	.64
Overnatting i telt (ikke campingplass)	.27	.48
Eigenverdi	3,3	1,2
Forklart varians	40,6	14,3

TABELL 3
FACTORSTRUKTUR: PROBLEMATIFERD⁴

	<i>Skoleopposisjon</i>	<i>Kriminalitet</i>	<i>Drift</i>
Sendt ut av klassen	.80	-.03	-.07
Voldsom krangel med lærer	.78	.10	.02
Sendt til rektor	.73	-.17	-.14
Bannet til en lærer	.65	.10	.25
Slått eller truet med å slå	.53	-.10	.01
Kjørt uten førerkort	.36	-.02	.24
Stjålet for >1000 kr.	-.10	-.85	.06
Innbrudd	-.05	-.83	.02
Ødelagt noe verdt > 1000 kr.	.05	-.79	.01
Stjålet bil eller motorsykkel	-.10	-.73	-.01
Slåss med våpen	.12	-.63	-.10
Vært i kontakt med politiet ⁵	.14	-.47	.13
Stjålet for <500 kr.	.31	-.44	.08
Ødelagt busseter, vindusruter, etc.	.17	-.34	.27
Drukket deg tydelig beruset	-.07	.04	.83
Skulket skolen	-.02	.02	.78
Ute om natta uten lov	-.05	-.11	.71
Sneket på buss, trikk, kino	.10	-.05	.55
Stjålet fra noen i familien	.18	-.06	.30
Eigenverdi	6.1	1.9	1.4
Forklart varians	32.3	9.6	7.4

⁴Utsagnene i spørreskjemaet gjengis ikke i sin helhet

⁵på grunn av lovbrudd.

TABELL 4
FRILUFTSAKTIVITETER OG PROBLEMATFERD: REGRESJON

	Kriminalitet				Skoleopposisjon			
	Blokk 1		Blokk 2		Blokk 1		Blokk 2	
	B	SE B	Beta	Beta	B	SE B	Beta	Beta
Kjønn	.30	.03	.19 ****	.17 ****	.47	.03	.25 ****	.22 ****
Sosial klasse	-.01	.01	-.01 ns	-.01 ns	-.03	.01	-.04 ***	-.04 ***
Urbanisering	-.03	.01	-.04 *	-.03 *	.03	.02	.03 *	.05 **
R5			.04				.06	
Mosjon/estetisk			-.02	.03 ns			-.10	-.11 ****
Mosj./est.*kjønn			-.12	-.11 ****			-.12	-.09 ****
Spenningsorientert			-.01	-.01 ns			.08	.09 ***
Spennings*kjønn			.12	.11 ***			.10	.08 **
R5							.10	
Drift								
	Blokk 1		Blokk 2					
	B	SE B	Beta	Beta				
	B	SE B	Beta	Beta				
Kjønn	.13	.03	.07****	.08	**** P < .0001			
Sosial klasse	.01	.01	.02 ns	.02 ns	*** P < .001			
Urbanisering	-.02	.02	-.02 ns	.01 ns	** P < .01			
R5			.01		* P < .05			
Mosjon/estetisk			-.23	-.24 ****				
Mosj./est.*kjønn			-.08	-.06 *				
Spenningsorientert			.09	.09 ***				
Spennings*kjønn			.02	.01 ns				
R5								

Naturen - et sted for lek og læring

Motorisk mestring gjennom allsidig bevegelseslek i naturen

Ingunn Fjørtoft, Cand. real., Høgskolelektor

Høgskolen i Telemark

Avdeling for Lærerutdanning

Notodden

Barns fysiske oppvekstmiljø - Situasjonen i dag

Det er en generell økende uro omkring barns oppvekst og oppvekstmiljø som preges av mye stillesitting, overdreven mediebruk, overorganisering og bevegelsesfattige leikemiljø.

Flere studier har i den senere tid avslørt en økende tendens til at barn blir mer sedate gjennom oppveksten. De bruker mer tid ca. 3 timer pr. dag på TV, video og elektroniske media (Slatleim 1996). Bevegelsesmønstrene hos barn er merkbart forandret de siste 10-20 år. Den uorganiserte fritida har blitt overorganisert og voksenstyrt. En kartlegging av barns fysisk aktivitet viser at mer enn 25% av 4-12 åringer er ikke ute i fri fysisk aktivitet og lek, hele 40% av 1-3-åringer i undersøkelsen var ikke ute (Midjo og Wigen 1997). Den samme undersøkelsen viser at over 50% av 10-12 åringer bruker mer enn 2-3 dager i uka på organiserte fritidsaktiviteter. En studie av fritidsvaner hos barn i 3-7-års alderen dokumenterer at bare 3 av 4 barn tilbringer tid til fri lek utendørs. De som var ute brukte utemiljøet aktivt til ski, turer i skog og mark, klatre i trær, vannaktiviteter og fotball på løkka. Fire av ti barn uttrykte ønske om mer tid til fritid og fysisk aktivitet (MMI 1997). De uorganiserte tradisjonelle lekene som innebar fri fysisk aktivitet og lek er nå blitt erstattet av organiserte

fritidsaktiviteter og inneaktiviteter. Denne utviklingen har også ført til en økende tendens til helseproblemer blant barn og unge. Det er registrert at muskel- og skjelettplager øker hos ungdom. Undersøkelser viser at muskelspenninger i nakke og skuldre i oppveksten resulterer i økende risiko for slike problemer i voksen alder (Due, Holstein, Marklund 1991). Barn helt ned til 11-års alderen kan utvikle økt risiko for hjerte- og karsykdommer på grunn av sedat livsstil (Strømme 1997). Andre studier har avslørt at skolebarn er svake i grovmotoriske og finmotoriske ferdigheter (By 1992). Studier i Skandinavia indikerer at 10-15% av 5-7-åringene har sansemotoriske problemer (Gilberg og Rasmussen 1982, Michelsen 1984, Kjos 1992). Barna har svake kompetanser i balanse og koordinasjon og dette kan føre til dårlige ferdigheter i sykling, svømming, skigåing, ballspill m.m. (Støkken Ankarstrand 1992). Barn som har dårlige motoriske ferdigheter faller ofte utenfor den fysiske leken sammen med jevnaldrende (Handlingsplan for forebygging av belastningslidelser 1994-1998). En dansk helseundersøkelse viste at 75% av 10 år gamle gutter og 35% av jentene hadde for korte muskler på baksiden av lår og legg. Undersøkelsen påpeker at barn ikke beveger seg nok. De blir transportert overalt; til og fra skole og fritidsaktiviteter, de sitter mye inne og ser på TV og video istedenfor å være ute i lek og fysisk aktivitet. Også de fleste barnehageaktivitetene forgår innendørs og er dominert av finmotoriske ferdigheter, mens de grovmotoriske ferdighetene er forsømt. Den samme undersøkelsen ble foretatt i såkalte friluftsbarnehager (Skovbørnehaver) hvor barna leker utendørs fortrinnsvis i naturen hele dagen. Resultatene fra disse barnehagene viser langt mer positive resultater i forhold til stramme hasemusklene. Undersøkelsen konkluderer med at mer fri lek og fysisk aktivitet i barnehagene vil forebygge slike vekstproblemer hos barn (Ropeid 1997). Studier viser også at barn i Ur och Skur barnehager i Sverige, der barna er ute det meste av dagen, hadde lavere sykefravær enn barn i tradisjonelle barnehager (Grahm m.fl. 1997, Söderstöm 1998).

Lekeplass-studier beskriver hvordan barn bruker ulike lekemiljø og det er kjent at et mangfoldig og spennende lekemiljø stimulerer til lek (Hart 1979, Frost and Campbell 1985, Moore 1986, Frost 1992). Allikevel er de fleste av dagens lekeplasser kjedelige og lite utfordrende. Jensen (1995, s. 43) gir denne beskrivelsen av den tradisjonelle lekeplassen: *"A-4 lekeplassen kjennetegnes ved at den er liten, flat, uten eller med lite vegetasjon, inngjerdet med barnesikkert gjerde og barnesikker port. Den er planert, gruset og har de fem "obligatoriske" lekeapparater: huske, vippe, sandkasse, klatrehus og sklie. Den er planlagt*

og bygget fiks ferdig av voksne, og forsøk på endring kalles hærverk. Sett med voksnes øyne er plassen pen og ryddig; den inneholder ingen løse deler til å leke eller bygge med. For barn over tre- fire år har den derimot minimale utfordringer og er ferdig utforsket på noen timer”

→
Fig 1
innher
(Fig. 1). En studie av Titman (1994) viser hvordan barn opplever de tradisjonelle lekeplassene; de er kjedelige og det er ingenting å gjøre på de store asfalterte flatene. Barna ønsker seg trær å klatre i, busker å gjemme seg i og gress til å tumle på. Flere studier viser at det er noen viktige elementer som bør være til stede på lekeplassene: *grøntområder og natur* har høy prioritet (Hart 1979, Moore 1986, Titman 1994). *Variasjon og mangfold* er andre viktige stikkord og *det ustrukturerte og manipulative miljø med mange løse deler* er viktige ingredienser i barns fysiske lekemiljø (Nicholson 1971, Rivkin 1995, Moore and Wong 1997).

Naturen - et sted med muligheter og utfordringer

I Norge har naturen vært en del av kulturen (Tiller 1993). Naturen har vært en kilde for kultivering, friluftsliv og fritidsaktiviteter (Kaltenborn og Vorkinn 1993, FRIFO 1992).

Tradisjonelt har naturen vært en del av folks nærmiljø og de fleste norske barn har vokst opp med naturen som en del av leke og fritidsmiljøet. Naturen representerer en dynamisk og røff lekeplass som kan stimulere barns sansemotoriske utvikling. Landskapets form med bakker og skrenter representerer utfordringer som barna må forsere, vegetasjonen gir ly og skjul og trær til å klatre i. Engene er der til å løpe og tumle på. Denne funksjonelle tilnærmingen til miljøet passer for barns tolkning av landskap. Intuitivt bruker barna landskapet til fysisk utfordring og lek. Hovedkonseptet for barns utforskning og vurdering av miljøet er *muligheter*. Muligheter til å søke utfordringer i form av den funksjon de ulike elementene i naturen kan ha (Gibson 1979). Muligheter til å gripe og kaste, et tre med hensiktsmessig greinsetting vil bli vurdert som mulig å klatre i, andre ting gir muligheter for å klatre opp på og hoppe ned fra, krabbe over og krype under og muligheter til å gjemme seg bort. Materialer og elementer i naturen representerer byggematerialer. Naturen representerer et dynamisk miljø med mange muligheter og utfordringer. Barn ser slike muligheter og utfordringer - og tar dem i bruk. Slike muligheter er ensbetydende med det faktum at barna erfarer virkeligheten gjennom det å lære i og med naturen og gjennom det å lære noen svært grunnleggende ferdigheter og mestringer (Grahn 1992). Med referanse til barns preferanser for lekemiljø er det å - klatre i

trær, hyttebygging, bygge med sand og leire, skli, kaste og løpe - noen av de aktiviteter som barn prioriterer høyt (Hart 1982, Heft 1988).

I friluftsbarnehager er barna ute det meste av barnehagetida. Slike barnehager har gode erfaring med å bruke naturen som leik og læringsarena og det er etterhvert en del felles erfaringer og læringseffekter som synes å være framtreddende i slike læringsmiljø. Det synes som om at barna blir mer kreative i leken og der frileken får råde er barna merkbart mer aktive enn under voksenstyrte aktiviteter (Barn i bevegelse 1997). Det observeres også at det blir færre konflikter mellom barna når de leker ute i naturen. Dette kan komme av at det er lekemateriale nok til alle - og ikke minst er det nok plass. Det finnes både store rom og små rom; under busker og graner kan leiken kan gå uforstyrret, men allikevel med kontakt med det som foregår utenfor. Det erfarer også at barnas ordforråd og begrepsbruk blir bedre. Dette kan kanskje forklares med at når barn oppdager noe og opplever noe får de noe å snakke om. Observasjoner av planter og dyr eller spor etter dyr gir konkret grunnlag for samtaler både barna imellom og i dialog med de voksne. Ikke minst er det tydelig at barnas motoriske mestring blir bedre. De tar seg trygt og sikkert fram i ulendt terreng, hopper på steiner, klatrer i trær og på bergskrenten ; de trener opp kroppens beredskap til å vurdere, tolke og mestre ulike situasjoner (Fjørtoft 1993, 1995). Slike erfaringer indikerer at naturen er en stimulerende arena for motorisk mestring og trening av grunnleggende motoriske ferdigheter. Men slike erfaringene er enda ikke godt nok vitenskapelig undersøkt og dokumentert. Dette danner bakrunnen for den undersøkelsen som skal presenteres i det følgende.

Allsidig bevegelseslek i naturen har innvirkning på barns motoriske mestring

En undersøkelse ble gjennomført med 5-6- og 7-åringene i tre barnehager Midt-Telemark. Hovedmålet for undersøkelsen var å undersøke hvordan allsidig bevegelseslek i naturen påvirker barns motoriske mestring og grunnleggende motoriske ferdigheter. Undersøkelsen ble gjennomført som en kvasi-eksperimentell studie (Thomas and Nelson 1985, Befring 1992, Robson 1993), der gruppene bevisst ble valgt ut, på bakgrunn av alder, kjønn, og barnehagenes praksis og bruk av uteområdene. Forsøksgruppa (N=46) fikk leke i skogen utenfor barnehagen. Naturen, det fysiske landskapet, var arenaen for motorisk mestring og trening av grunnleggende motoriske ferdigheter. Forsøksgruppa brukte naturområdet hver dag

når de var i barnehagen, ca 1-2 t hver dag hele året. Som kontrollgruppe (N=29) ble det valgt barn fra to barnehager i nabokommunen. Referansegruppa var antatt å være lik forsøksgruppa i alder, kjønnsfordeling og levekår. Referansegruppa deltok i vanlige barnehageaktiviteter og besøkte naturområder bare sporadisk. Alle barnehager hadde nokså sammenlignbart uteområde innenfor barnehagenes gjerde med standard leke- og klatreapparater.

Undersøkelsen varte i 9 måneder med en før-test i september og en etter-test i juni neste år og med påvirkningsperioden for forsøksgruppa mellom testene.

Begge barnehagegrupper ble testet før og etter gjennomføringen av undersøkelsen. Som testmetode ble EUROFIT MOTOR FITNESS TEST (Council of Europe 1988) brukt. Testen inneholder følgende testøvelser: 1) Flamingo balansetest som måler statisk balanse. 2) Tallerken klapptest som måler koordinasjon og hastighet på armbevegelse. 3) Sitt og nå som måler bevegelighet i hofte-, kne- og ankelledd. 4) Stille lengde som måler eksplosiv styrke i beina. 5) Sit-ups som måler kroppsstyrke og utholdene muskelstyrke i magemusklene. 6) Armheving som måler statisk utholdende styrke i skulder og arm. 7) Pendelløp (10 x 5 m) som måler hurtighet og beredthet (rom- retnings-orientering). I tillegg ble to testøvelser tilføyet testen: 8) Balanse på benk som måler dynamisk balanse og 9) "Indianerhopp" som måler krysskoordinasjon.

Arenaen for motorisk mestring som var friområdet og naturterrenget rundt forsøksbarnehagen ble kartlagt ved hjelp av Geografisk Informasjonssystem (GIS) og beskrevet i forhold til tematiske forhold som landskap, topografi, vegetasjon og muligheter for aktivitet (Fjørtoft og Sageie in prep.)

Data analysene ble utført ved hjelp av statistikkprogrammet SPSS/PC+, PC-versjonen av The Statistical Programme for the Social Sciences (Norusis 1993, Frude 1993). Frekvensanalyser, gjennomsnittsverdier og T-test for to uavhengige grupper for å sammenligne middelerverdiene mellom gruppene i før-test og ettertest, T-test for gjentatt testing innen samme gruppe ble anvendt for å sammenligne middelerverdiene i innen samme gruppe for å se endring i prestasjoner fra før test til ettertest.

Resultater

Arenaen

Forsøksområdet var en liten skog ved siden av forsøksbarnehagen i Bø i Telemark. Skogen er 6,8 ha stor og domineres av løvskog med noe innslag av gran og furu og har en variert topografi. Vegetasjonen danner en mosaikk av i alt seks skogstyper noen åpne områder med bart fjell og åpne enger inn i mellom. Landskapsøkologiske analyser av området viser stor variasjon i vegetasjonstyper, fysiognomi og topografi. Skogen ligger i utkanten av barnehagens utelekeplass, utenfor gjerdet. (Fig. 2).

→ Fig. 2 i inn hen

Lekeplassene i skogen var lokalisert nært forsøksbarnehagen. Barna lekte alene i de nærmeste delene av skogen, men steder lenger unna ble brukt i følge med voksne. Lekeområdenes utforming i topografi og vegetasjon ga muligheter for spesifikke funksjoner for sommer og vinter aktiviteter (Fig. 3). Området rett ovenfor barnehagen ble brukt til alle årstider, men mest på bar mark. Dette området omfatter fire ulike skogstyper med lågurtskogen som den dominerende vegetasjonstypen. Blandingen av skogstyper gir en stor variasjon i vegetasjonen i lekeområdet. Ulike treslag og strukturen på trær og busker gir inntrykk av et variert og mangfoldig skoglandskap. Av finnes det bartrær som gran, furu og noe einer, mens løvtrær som bjørk, osp, rogn, selje, ask, or og lønn dominerer i landskapet. Variasjon i terrengform og vegetasjon gir rom for mange slags typer lek. Busksjiktet er glissent og gir muligheter for skjul og gjemsel, rollelek og konstruksjonslek som hyttebygging (Fig. 3). Helt spesiell var einerbusken til funksjonslek og sosial lek. Det var populært å forsøke å få plass til en hel gruppe på tolv barn inne i en stor einerbusk. Like spennende var det å leke hus og hjem leken, der einerbusken kunne tilby mange forskjellige rom og funksjoner. Om trærne var egnet for klatring avhang av stammens diameter, greinsetting og treets fleksibilitet. Unge løvtrær var populære klatretrær (Fig. 4). Med hjelp av litt tauverk ble furuene flotte klatreapparater, mens den lave greinsettingen på grana ga fine hytter og gjemmesteder. Åpne områder i furuskogen ga muligheter for løpeleker og fangeleker. Løse deler som kongler og pinner ble brukt til konstruksjonslek (hyttebygging), sosial lek (bondegård og hus og hjem lek) og funksjonslek (pirater). Topografien ga muligheter sklibakker (vinterstid) og berg og steiner for klatring (Fig. 5). Barnas favorittområder var "Konglekrigen", "Romskipet" og "Stupet". Navnene i seg selv illustrerer de aktivitetene som foregikk der. Fri lek skapte kreativitet og landskapet ga muligheter for en allsidig og variert lek.

Fig 4 i inn hen

Vinterlandskapet ga nye muligheter for variert lek. Snøen ga mulighet for akrobatikk ; engler i snø, rulle kråke og andre rundkast. Skrentene og bakkene ble fine sklier. Den helt spesielle arenaen for vinteraktiviteter var slettene og jordene ved siden av barnehagen (Fig. 3). Disse områdene ble brukt av barnehagen utelukkende til ski-aktiviteter. Sletta og de laveste partiene av bakkene ble brukt til skileik (Fig.6).

Fig 6 i m. her

Motorisk mestring

Gruppene i undersøkelsen besto av en forsøksgruppe (N=46) og en referansegruppe (N=29). Sammenligning av gruppene viste at forsøksgruppe og kontrollgruppe var nokså like i alder, med gjennomsnitt på 6,1 år i begge grupper. Det var ikke signifikante forskjeller i alderen på gruppene. 6-åringene dominerte aldersfordelingen i begge grupper.

Representasjonen av gutter og jenter i utvalgene noe skjev med flere gutter (27) enn jenter (19) i forsøksgruppa, mens referansegruppa hadde en overvekt av jenter (18) og færre gutter (11). Antropometriske mål som høyde og vekt viste ingen signifikante forskjeller mellom gruppene. Gjennomsnittshøyden var 121 cm i forsøksgruppa og 122 cm i referansegruppe. Gjennomsnittsvekten var henholdsvis 23 og 25 kilo.

Ved å sammenligne gruppenes resultater i før-test og ettertest ble T-test for uavhengige grupper benyttet. Med unntak av øvelsen dynamisk balanse presterte gruppene likt på før-testen (ikke signifikante forskjeller). Ettertesten viste signifikante forskjeller mellom gruppene i tre av testøvelsene. Forsøksbarnehagen presterte best i øvelsene statisk balanse ($p < .001$), og indianerhopp ($p < .05$), mens referansegruppa hadde best prestasjon i øvelsen sit-ups ($p < .1$). I alle de andre øvelsene i ettertesten, med unntak av øvelsen for bevegelse, viste forsøksgruppa bedre resultater enn referansegruppa, men her var forskjellene ikke statistisk signifikante. Det ble registrert signifikante forskjeller ($p < .1$) mellom prestasjonene til gutter og jenter i øvelsene stille lengde (eksplosiv styrke), der guttene skåret best. Jentene skåret best i Indianerhopp (koordinasjon).

Når en ser på endring i motorisk mestring over prosjektperioden innenfor hver gruppe har forsøksgruppa en merkbart større forbedring i resultatene på alle testøvingene med unntak av "Sitt og nå" (bevegelse), der resultatene viste en negativ framgang. Forskjellene i prestasjon fra før-test til etter-test er signifikante Referansegruppa hadde ikke tilsvarende framgang som

forsøksgruppa. Referansegruppa hadde signifikante forskjeller i resultatene fra før- og etter-testen i øvelsene stille lengde (eksplosiv styrke), sit-ups (kroppsstyrke) kroppsheving (armstyrke) og "Indianerhopp" (koordinasjon). I de andre testøvingene har referansegruppa en svak framgang, men forskjellene i resultatene er ikke signifikante.

Hele utvalget viste en tendens til aldersrelaterte resultater, med en positiv utvikling av prestasjoner i forhold til alder. Et unntak er resultatene for fleksibilitet som viste en negativ utvikling i forhold til alder mellom før- og etter-test. Resultatene for begge gruppene er ikke signifikante i denne øvelsen.

Diskusjon og konklusjon

Det er en gjennomgående tendens til at forsøksgruppa presterte bedre i ettertestene enn referansegruppa. Statistisk signifikante forskjeller finner en i øvelsene for statisk balanse og kryss-koordinasjon.

Resultatene fra før-test og ettertest innenfor hver gruppe viste en tydeligere framgang hos forsøksgruppa enn hos referansegruppa. Det er bare i testøvelsen for bevegelighet at forskjellene mellom før- og ettertest ikke er signifikante hos forsøksgruppa . Her var det faktisk negative forskjeller. Hos referansegruppa er det en minimal framgang i denne øvelsen. Dette resultatet kan ha sammenheng med at 6- og 7-åringene har hatt en lengdevekst under forsøksperioden og at musklene er blitt korter som følge av lengdeveksten. Ser en på testresultatene for bevegelighet i hele utvalget varierer disse med alder slik at 5-åringene er den gruppen som har størst bevegelighet 6-åringene mindre og 7-åringene minst bedring av bevegeligheten i hofte- kne- og ankel-ledd. Dette bekrefter bildet av vekstmønsteret hos barn der musklene ofte blir litt korte under faser med lengdevekst i knoklene. Dette understøtter også betydningen av aktivitet i viktige vekstperioder som den danske undersøkelsen rapporterer om (Ropeid 1997).

Forsøksgruppa har tydelig framgang i alle de andre testøvelsene . Hos referansegruppa er det framgang i øvelsene stille lengde, sit-ups, kroppsheving og "indianerhopp".

Det at forsøksgruppa har klar framgang i de fleste testøvingene i motsetning til referansegruppe kan tolkes i retning av at påvirkningen av motorisk mestring gjennom allsidig

leik i naturen har hatt en effekt. I motsetning til referansegruppen har forsøksgruppa merkbar framgang i kompetansene balanse, koordinasjon og hurtighet/beredthet/rom-retningsorientering. Dette vurderes som læringspåvirkelige kompetanser og er i dette prosjektet påvirket av allsidig aktivitet i et variert naturterreng. Begge gruppene har framgang i de mer alders- og modningsbestemte kompetansene som styrke og bevegelighet og her har altså påvirkningen av terrenget hatt mindre betydning. Det ble påvist en svak kjønnsrelatert forskjeller i testresultatene for eksplosiv styrke og koordinasjon. Ellers var det ikke forskjeller mellom jentenes og guttenes prestasjoner i testene. Det er antatt at kjønnsrelaterte forskjeller er minimale før puberteten (Gabbard 1996).

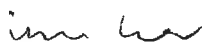
Når eksperimentelle studier utføres utenfor laboratoriet, er det rimelig å stille spørsmål om validiteten. Modellen i dette studiet omfattet en før-test og en ettertest med ikke ekvivalente grupper. I følge Robson (1993) er det en vanlig ved en kvasi-eksperimentell studie ikke bare å ta hensyn til designet, men også vurdere den sammenhengen studiet foregår i. I denne undersøkelsen var begge gruppene like ved før-testen. Forsøksgruppa hadde en bedre utvikling av motorisk mestring gjennom forsøksperioden enn referansegruppa. Effektene kan forklares ut i fra modning og vekst i begge grupper og det er mulig at denne effekten har vært større i forsøksgruppa. De antropometriske målingene viste ingen signifikante forskjeller mellom gruppene og de var også like med hensyn til gjennomsnittsalder. Gutter og jenter presterte også likt med unntak av to øvelser (eksplosiv styrke og ko-ordinasjon). I de testene der det var signifikante forskjeller mellom gruppene og der forsøksgruppa viste klarere framgang enn referansegruppa, er det rimelig å anta at den påvirkningen forsøksgruppa har hatt gjennom allsidig lek i naturen har hatt en effekt på barnas motoriske mestring. EUROFIT testen er prøvet ut på et stort og landsomfattende utvalg av skolelever fra 12 – 16 år i Nederland. I den undersøkelsen ble reliabiliteten av testen funnet tilfredsstillende (van Mechelen m.fl.1993).

En studie gjennomført av Grahm m. fl. (1997) viste en tilsvarende sammenheng mellom det fysiske miljøet og motoriske ferdigheter. Modellen for Grahns undersøkelse var mer likt et case study med sammenligning av to forskjellige barnehagekulturer, der den ene barnehagen hadde natur i sitt utelekemiljø, mens den andre var en populær bybarnehage. Som testmetode ble EUROFIT Motor Fitness Test brukt. Resultatene viste en klar signifikant forskjell mellom gruppene, der ”naturbarnehagen” presterte best i alle testene. Grahns studie støtter resultatene

i denne undersøkelsen og indikerer den positive effekten som et naturmiljø kan ha på barns motoriske utvikling.

Et allsidig og variert lekemiljø synes å ha en god innvirkning på barns utvikling, og mangfoldet i det fysiske miljøet øker mulighetene for lek og læring (Frost/Sunderlin 1985, Hart 1993, Moore 1986, Moore and Wong 1997). Et naturmiljø representerer et slikt rikt lekemiljø med mangfold i terreng og vegetasjon, vekslende klima, variasjon i årstider og det økologiske samspillet mellom enkeltdelene som utgjør helheten i et naturmiljø. Dette studiet viser at det er en sammenheng mellom variasjonen i landskapet og mulighetene for lek. I følge Gibson (1979) er landskapets muligheter det som kan tilbys barnet. Barnet oppfatter funksjonene i landskapet og bruker dem til lek. På denne måten har landskapet en direkte funksjonell virkning på barnets adferd og lek.. I denne undersøkelsen er det spesielt lagt vekt på å dokumentere effekten på barnas motoriske mestring. Barns lek er dominert av bevegelse og lek i et variert terreng stimulerer barnas motoriske ferdigheter. Undersøkelsen har påvist en sammenheng mellom allsidig lek i et naturmiljø og bedring av motoriske ferdigheter, særlig balanse og koordinasjon. Dette er kompetanser som er av stor betydning for barnets totale motoriske mestring og mestring av egen kropp i forhold til terrenget og i ulike situasjoner (Gallahue 1987). En slik læring foregår best i lek, helst frilek der barna er i stor fysisk aktivitet . Flere barnehager og skoler er blitt bevisst på betydningen av lek i naturmiljø. De danske Skovbørnehaver de svenske Ur och Skur Dagis og de norske Natur-og friluftsbørnehager er eksempler på god "utepedagogikk". Dette studiet viser at slik virksomhet har en positiv effekt på barns læring av grunnleggende motoriske ferdigheter og mestring av kroppen. Naturen i seg selv representerer et læringsmiljø som stimulerer barns motoriske utvikling og fysiske fostring. Bjerke (1994) hevder at det er gjort lite forskning på barns fysiske utemiljø og særlig på naturmiljøets betydning for barns utvikling. Lek i naturen har en innvirkning på hele barnet og det skulle være mulig å dokumentere læringseffekter av et slikt miljø på flere områder (Fjørtoft 1993, 1995, Grimeland 1995). At dette er et forsømt område i forskningen om barn bør inspirere til en innsats på dette feltet.

Figur 7.

REFERANSER:

- Barn i bevegelse 1997. Informasjonskampanje. Helse- og sosialdepartementet, Oslo.
- Bjerke, T. 1994. BARN- NATUR- FRILUFTSLIV. A/S Landbruksforlaget.
- By, I-Å. 1992. Kroppsøving som sentralt fag på barnetrinnet.
Notater og rapporter fra Norges idrettshøgskole nr.100.
- Council of Europe 1988. EUROFIT. European Test of Physical Fitness.
Handbook. Committee for the Development of Sport.
Committee of Experts on Sports Research. Rome
- Due, P., Holstein, B., Marklund, U. 1990. Selvrapportert helbred blant skoleelever i Norden.
Nordisk Medisin, 1452-60.
- Fjærtøft, I. 1993. "Hundremeterskogen" - et sted for lek og læring
Prosjektarbeid i barnehager i Bø. BARN. Nytt fra forskning om barn i Norge.
Nr. 3 s.71-93.
- Fjærtøft, I. 1995. Fysisk miljø og sansemotorisk stimulering. Forsknings- og utviklingsarbeid med barn i naturen.
Kroppsøving nr 1, s.2-5.
- Fjærtøft, I. 1995. Hundremeterskogen - vår barndoms skog.
I: Grimeland (red.): Under bladet ligger det en liten larve...
Om opplevelse, utvikling og læring gjennom utelek. Artikkelsamling for planleggere av barns utemiljø. Barne- og familiedepartementet . Oslo.
- FROFO 1992. Undersøkelse av nordmenns friluftsliv, deres naturverdier, holdninger og adferd. MMI rapport.
- Frost, J.L. and Sunderlin, S. (ed.) 1985. When Children Play. Proceedings of the International Conference on Play and Play Environments. Association for Childhood Education International
- Frost, J.L. and Campbell, S.D. 1985. Equipment choices of primary-Age Children on Conventional and Creative playgrounds. In: Frost J.L and Sunderlin, S. (ed.): When Children Play. Proceedings of the International Conference on Play and Play Environments. Association for Childhood Education International.
- Frost, J.L. 1992. Play and Playscapes. Delmar Publishers inc. New York.
- Frude, N. 1993. A Guide to SPSS/PC+. Second Edition. MacMillan Press ltd. London.
- Gabbard, C.P. 1996. Lifelong Motor Development. Second Edition. Brown & Benchmark Publishers
- Gallahue, D., J. 1987. Developmental Physical Education for Today's Elementary School Children. MacMillan Publishing Company new York, Collier Macmillan Publishers, London.
- Gibson, J. 1979. The Ecological Approach to Visual Perception. Houghton Mifflin Company, Boston.
- Gillberg, C. Rasmussen, P. (1982): Perceptual, motor and attentional deficits in six-year-old children.
Act. Paed. Scand. 1982; 71: 121-9.
- Grahn, P. 1992. Människors behov av parker – amerikansk forskning i dag. Stad & Land nr. 107. Movium/Inst. För landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniversitet, Alnarp.
- Grahn, P., Mårtensson, F., Lindblad, B., Nilsson, P., Ekman, A. 1997. UTE PÅ DAGIS. Stad & Land nr 45.
Movium, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.

- Grimeland, G. 1995. Det står ei bjørk i bratte kvitveisbakken... I: Grimeland (red.): Under bladet ligger det en liten larve... Om opplevelser, utvikling og læring gjennom utelek. Artikkelsamling for planleggere av barns utemiljø. Barne- og familiedepartementet.
- Hart, C.H.(ed.) 1993. Children on Playgrounds. Research Perspectives and Applications
State University of New York Press. Albany,
- Hart, R. 1979. Children's Experience of Place. Irvington Publishers, Inc. New York
- Hart, R.: 1982. Wildlands for children: Consideration of the value of natural environments in landscape planning. Landshaft + Stadt 14, (1), 34-39, Eugen Ulmer GmbH & Co., Stuttgart
- Heft, H.:1988. Affordances of Children's Environments: A functional approach to Environmental Description. Children's Environments Quarterly, vol. 5, No. 3.
- Jensen, H. 1995. Trenger vi natyr, da? I: Grimeland (red.): Under bladet ligger det en liten larve... Om opplevelser, utvikling og læring gjennom utelek. Artikkelsamling for planleggere av barns utemiljø. Barne- og familiedepartementet.
- Kaltenborn, B. P. Og Vorkinn, M. 1993. Vårt Friluftsliv. Aktiviteter, miljøkrav og forvaltningsbehov. Temahefte 3. Norsk Institutt for Naturforskning, Lillehammer.
- Kjos, R. 1992. Motorisk test av 5-åringer. Fysioterapeuten 1992, 8;15-17.
- Michelsen, N. et al. 1984. Skolebørns motoriske utvikling. Ugeskrift for Læger 146: 1507-10
- Midjo, T. og Wigen, K. 1997. Barn, fysisk aktivitet og fysiske omgivelser.
Norsk Senter for Barneforskning. Rapport nr.46. Trondheim
- MMI 1997. MMI's landsrepresentative undersøkelse blant barn 3-7 år. Oppdrag fra Norges idrettsforbund og Norges Olympiske Komite.
- Moore, R.C. 1986. Childhood's domain: play and space in child development. Croom Helm, London
- Moore, R. C. And Wong, H.H.1997. Natural Learning. Creating Environments for Rediscovering Nature's Way of Learning. The Life History of an Environmental Schoolyard. MIG Communications. Berkley, California.
- Norusus, M.J. 1993. SPSS for Windows. Base System User's Guide. Release 6.0.
- Rivkin, M.1995. The Great Outdoors. Restoring Children's Right to Play Outside. National Association for the Education of Young Children. Washington, D.C.
- Robson, C. 1993. Real Worl Research. A resource for Social Scientists and Practitioner-Researchers. Blackwell.
- Ropeid, K. 1997. Småbarnskroppene ødelagt av stillesitting. Norsk førskolelærerblad nr. 2- 1997, p.6-7. Oslo.
- Slatleim, M. 1996. MMIs Barn og ungdomsundersøkelser. Kopi av foredrag .
Markeds og Mediainstituttet a.s. Oslo
- Strømme, S. 1997. 11-åringer utvikler livsstil-sykdommer. Reportasje i Tønsberg Blad 18.09.
- Støkken Ankarstrand, R. 1992. Mange barn fungerer dårlig motorisk. Norsk skoleblad nr. 13.
- Söderström, M. 1998. Ger friluftsliv friskare barn? Nordisk konferens: Barn och Friluftsliv.
Konferensrapport. Friluftsfämjandet.
- Tiller, P. O. 1993. Barnbom og natur. Barn i Natur. Konferanserapport. Telemarksforskning, Notodden.
- Titman, W. 1994. Speciel Places , Special People. The hidden curriculum of school grounds. WWF UK. World Wide Fund for nature/Learning through landscapes.

Figur 1. A-4 Lekeplassen.

Figur 2. Forsøkbarnehagen og Skogen

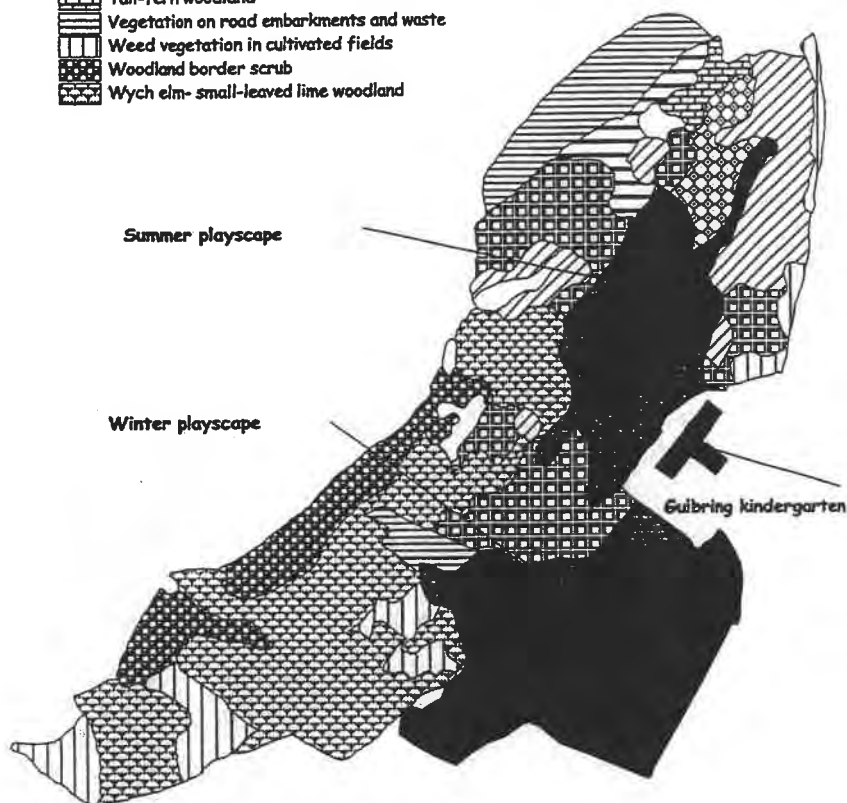
Figur 4. Klatre i
trær

Figur 6. Skihopper

Vegetation types

- Alder-ash woodland
- Bilberry woodland
- Low-herb woodland
- Pine woodland
- Rocks
- Tall-fern woodland
- Vegetation on road embankments and waste
- Weed vegetation in cultivated fields
- Woodland border scrub
- Wych elm- small-leaved lime woodland

Figur 3. Vegetasjonskart over Skogen med lekeområder.

Figur 5. Klåtreberg

Figur 7. Gjemsel og rollelek

Friluftsliv - hverdagsliv og helse,

et prosjekt for utvikling av grøntområder i Levanger.

Paper for forskningskonferanse om friluftsliv 18.-19. november 1998 på Hell.

Karsten Jørgensen, Professor, dr.scient. ved Institutt for landskapsplanlegging, Norges Landbrukskole.

Tel. 64948410 Fax: 64948390 E-post: karsten.jorgensen@ilp.nlh.no

Institutt for landskapsplanlegging samler kompetanse innenfor landskapsarkitektur, arealplanlegging, rettslære og eiendomsfag. I forhold til friluftslivet har dette miljøet gjennom mange år bidratt innenfor felt som eiendomsspørsmål, allemannsrett, miljø- og reguleringsrett, offentlig arealplanlegging, estetikk og opplevelse, samt utforming av planer og anlegg, f.eks. innen idretts- og friluftsanlegg. Instituttet har også nære kontakt med NLH's øvrige kompetanse innenfor jord- og skogbruk, økonomi og samfunnsfag samt biologiske fag.

I invitasjonen til denne konferansen om friluftsliv ble vi presentert for to bilder: en leirplass med kaffekjele over et bål, og en familie på tur over vidda med store ryggsekker. Dette dekker nok svært godt den forestillingen de aller fleste har om hva friluftsliv er for noe: tur i skog og mark. Friluftsliv defineres gjerne som fritidsaktivitet utendørs som gir natur/miljøopplevelser. Definisjonen sier ikke noe om hvor langt borte fra byen, eller nærmiljøet aktiviteten må foregå for at det skal godkjennes som friluftsliv. Natur- og miljøopplevelser kan man like gjerne få midt i byen eller rett utenfor stuedøra. Dette innlegget handler om dette friluftslivet, det som finner sted i nærmiljøet. Selv om det nå snart er 10 år siden Nordisk Ministerråd publiserte heftet «Friluftsliv i nærmiljøet»¹ med oppfordringer til kommunene om å satse på forbedre mulighetene for friluftsliv og naturopplevelse i nærmiljøet, har det, såvidt jeg kan se, bare i liten grad resultert i en integrasjon av planlegging for friluftsliv og grønnstruktur i byer og tettsteder². Det har imidlertid vært en fokusering og satsning på utvikling av sentrums kvaliteter for å utvikle tettstedenes funksjon som møtested.³

Et viktig argument for myndighetenes hovedmålsettingen i det offentlige friluftslivsarbeidet, «friluftsliv for alle», er at det har positive effekter på helse og livskvalitet. Disse effektene er påvist i mange sammenhenger, f.eks. av ekteparet Kaplan i USA.⁴ Mye av denne forskningen er knyttet til erfaringer med hvordan villmarksopplevelser reduserer det som gjerne kalles «mental tretthet» osv. Forsøkspersoner reagerer mer adekvat, har bedre oversikt og tar bedre avgjørelser i omgivelser med naturpreg enn i miljøer uten innslag av natur. Det viser seg også at naturopplevelser i hverdagen har stor betydning for barns evne til å lære bl.a. motoriske ferdigheter. I artikkelen «City kids in the absence of legitimate adventure» peker Florence C Ladd på en sammenheng mellom manglende naturopplevelser og gatevold blant barn.⁵

Senere arbeider viser at det ikke er nødvendig å reise langt ut i ødemarken for å oppnå de ønskede virkningene, man kan like godt drive friluftsliv rett utenfor stuedøra. På bakgrunn av at de fleste oppholder seg i nærmiljøet mesteparten av tiden, og at enkelte grupper av befolkningen, som f.eks. barn, eldre og uføre, for en stor del er bundet til å være der, er det grunn til å spørre om man ikke burde rette mye mer av oppmerksomheten innen friluftslivsarbeidet og -forskningen mot friluftslivet i nærmiljøet. En liten innsats på dette området vil kunne ha betydning for friluftslivet for store grupper, f.eks. i forbindelse med arbeidet med bedre bomiljø i bykjernen. Dette perspektivet er utviklet i en artikkel av Clare Cooper Marcus «Nature as Healer: Therapeutic Benefits in Outdoor Places». Her går hun inn på kvaliteten på utforming av parker og byrom, og de psykologiske og helsemessige aspekter av denne.⁶

Forskning på effektene av nærmiljøforbedringer på friluftslivet, innebærer at man må ta stilling til vanskelig målbare faktorer som kvalitet på uteområder, og man må gå inn i situasjoner som er langt fra så oversiktlige som man har når man intervjuer en ryggsekk-familie på Hardangervidda. Antall løpemeter gang- og sykkelvei og antall kvadratmeter grøntområde i et tettsted sier lite i seg selv, det er kvaliteten på disse områdene og hvordan de er integrert i grønnstrukturen på stedet som i stor grad vil avgjøre om og hvordan de blir brukt.

Kvalitet innen grønnstruktur og grøntområder ligger innenfor landskapsarkitektens fagområde. Ved Institutt for landskapsplanlegging ved NLH produseres årlig 30 - 40 hovedoppgaver innen dette emnet, i tillegg til annen forskning og utvikling. Vi vet forholdsvis mye om planlegging og utforming av hverdagsomgivelser, og hvilken betydning dette har for folk, behovet for og mulighetene til orientering, identifisering, gjenkjennelse, variasjon osv osv. Men bare i liten grad blir kvaliteten på utformingen av uteområdene sett i sammenheng med friluftsliv og helse- og livskvalitetseffekter av dette. Her ligger et potensiale som kan utnyttes og gi gevinster både for friluftsliv og for landskapsarkitektur, i form av legitimering av en større innsats for bedre utforming av våre tettsteder.

På denne bakgrunnen har instituttet sammen med Kroppsøvingsseksjonen ved HINT og Levanger kommune gått inn i et forprosjekt for å se på mulighetene for å legge til rette for bedre bruk av arealer i kommunen for å fremme friluftslivet, vel å merke i betydningen «hverdags-friluftsliv». Vi ser et klart behov for mer kunnskap om hvordan ulike kvaliteter i utformingen av grøntområder påvirker bruken av områdene. Hvilke tiltak kan stimulere til f.eks. flere går til barnehage, skole, jobb og service- eller fritidsaktiviteter istedenfor å kjøre? Kan ulike grupper påvirkes til å tilbringe større del av dagen utendørs, f.eks. i parker eller byrom i Levanger sentrum, gjennom å opparbeide utearealene til en bedre standard eller å lette tilgjengeligheten til dem? Levanger er spesielt interessant i denne forbindelse også på bakgrunn av «Kultur/helse»-prosjektet, hvor disse problemstillingene undersøkes for en gruppe personer med psykiske problemer. Samlet vil denne kunnskapen vil så kunne danne bakgrunn for planer om fysisk utforming av nærmiljø og sentrum i byen.

Prosjektet startet 20 august i år. De 20 studentene på hovedkurset i landskapsforming brukte først en uke på å sette seg inn i kommuneplanen og andre bakgrunnsdokumenter. Deretter var de på stedet en uke og registrerte, og valgte seg ut områder for detaljprosjekter i samarbeid med kommunen. Senere ble det laget en såkalt «Grønn plakat», en grønnstrukturanalyse, med forslag til retningslinjer for forvaltningen av grønnstrukturen, spesielt i de sentrumsnære områdene. De siste 2 månedene har studentene jobbet med sine detaljprosjekter.

Eksempler på prosjekter:

- Levangerelva/lokstallen: Midt i Levanger sentrum ligger et stort ubenyttet grøntområde mellom jernbanestasjonen og Levangerelva. Området, som har et stort potensiale som friområde og del av grønnstrukturen, skal frigjøres av NSB i forbindelse med omlegging av sporområdene. En gangsti/joggeløype langs elva som stopper her, kan nå videreføres, det kan lages en gangforbindelse over elva og sporområdene som vil redusere avstanden til sentrum for store boligområder, området kan få en parkmessig opparbeidelse og det kan legges til rette for ulike kulturaktiviteter knyttet til den verneverdige lokstallen som står på området.
- Torgaksen: Utvikling av en grønnere og mer parkpreget forbindelse fra det nye grøntområdet ved Levangerelva til sentrum og Sundet. Området er idag preget av mye parkering som skiller isolerte parkrester.

- Håkon den Godes Gate: Her kan det bli en mer fotgjengervennlig forbindelse fra Torgaksen mot grønnområdet ved Levanger Stadion.
- Levanger Stadion: Et område som er et friområde i dag, men har svært begrenset bruksverdi (banesykling og fotball) foreslås utviklet til en liten bypark
- Sjøgata: utvikling av en gang-/sykkel-forbindelse mellom friområder i sør og nord, mellom studentboliger og høgskoleområde, mellom sentrum og kjøpesenter.
- Moanfjæra boligområde og park
- Alstadhaug kirke som kunstsenter og utfartsmål i passe avstand fra sentrum

Videreføring av prosjektet vil bli i form av en undersøkelse av mulige endringer i friluftslivet i nærmiljøet som følge av evt gjennomføring av noen av disse planene. I

Miljøverndepartementets «Handlingsplan for formidling av grønnstrukturpolitikken i byer og tettsteder» (1998), legges det opp til et samarbeid med høgskoler og universitet, spesielt i form av studentoppgaver, for eksempel til å «Gjennomføre kvalitativ evaluering av grønnstrukturplanleggingen, planleggingen for idretts- og friluftsliv, og samordningen mellom disse plantypene - for å kartlegge hvordan kommunene dokumenterer, verdivurderer og planlegger for grønnstruktur. Vi ser fram til videre samarbeid med HiNT og kommunen om dette.

¹ Nordisk Ministerråd 1990: *Friluftsliv i nærmiljøet*. Hovedbudskapet er at målsetningen om at «alle skal ha gode muligheter til å drive friluftsliv i hverdagen» krever planlegging for friluftsliv og grønnstruktur ses i sammenheng.

² Det «hverdagslivsperspektivet» på friluftslivet som presenteres her, er stadig framhevet som myndighetenes syn: F.eks. i St.mld. nr. 58 (96/97) («Dugnad for framtida») legges det avgjørende vekt på friluftsliv i nærmiljøet. Under avsnittet om utviklingstrekk og utfordringer framover, heter det bl.a: «Fravær av naturpregede, trygge arealer i nærmiljøet kan virke negativt inn på barns utvikling og evne til mestring både fysisk, mentalt og sosialt. Når oppvekstmiljøet blir fattigere på opplevelser og aktivitetsmuligheter, reduseres også mulighetene for på egen hånd å bygge opp helsefremmende vaner gjennom utelek. Dette vil også redusere de mulighetene familier, barnehager og skoler har til å formidle verdier og skape varige holdninger basert på naturglede og respekt for naturens mangfold.» Det pekes her på hvordan bedre forhold for friluftsliv i nærmiljøet vil fungere som en innfallsport til annet friluftsliv. Det slås også fast i meldingen at «Det faglige grunnlaget for å ivareta friluftslivsinteresser gjennom planlegging er styrket». Dette er også fulgt opp i St.mld. nr 29 (96/97) («Om regional planlegging og arealpolitikk») Her legges det hovedvekt på at kommunene satser på å sikre mulighetene for friluftsliv i nærmiljøet: «Rammer for gode levekår, helse og trivsel må sikres for byens befolkning. Dette betyr å sikre grønne områder til rekreasjon og friluftsliv...» Dette presiseres nærmere under et avsnitt om grønnstruktur: «Grønnstrukturen i en by omfatter alle grønne arealer fra de store sjø- og markaområdene og jordbruks- og skogbruksområdene i og rundt byen, til parkene, lekeplassene og de private hagene inne i byen. Grønnstrukturen gir mulighet til friluftsliv og rekreasjon, den utgjør et viktig landskaps- og byplanelement, har betydning for lokalklima og luftkvalitet og gir rike opplevelser med et mangfoldig plante- og dyreliv. Det er viktig å ivareta grønnstrukturen særlig av hensyn til beboernes helse og trivsel, og det grunnlaget den gir for gode oppvekstvilkår og gode lekeområder (....)Det er et mål å sikre en mest mulig sammenhengende grønnstruktur i byer og tettsteder. Dersom grønne arealer skal bebygges, må man være spesielt varsom mot "punktering" av grønnstrukturen. Sammenhengende grøntdrag fungerer også som årer for gang- og sykkeltransport og som korridorer til viktige og større natur- og strandområder. Slike sammenhenger må bevares og reetableres der dette er nødvendig. Kvalitetene og betydningen av grøntområdene må analyseres nøye, slik at framtidige inngrep og forbedringstiltak kan vurderes i en helhetlig plan.»

³ Se f.eks. *Gode byrom - verktøykasse for møtesteder i byer og tettsteder* av Ola Bettum og Peter Butenschøn Norsk Form 1997. Her pekes på en rekke viktige argumenter for å etablere gode uterom i byer og tettsteder, bl.a. at det er viktig for folk å møtes for å diskutere - møterommet trengs for å bevare et levende demokrati(!), men det ses ikke i sammenheng med friluftsliv.

-
- ⁴ Se f.eks. *The experience of nature : a psychological perspective* / Rachel Kaplan and Stephen Kaplan. Cambridge : Cambridge University Press, 1989. og *Humanscape : environments for people* / edited by Stephen Kaplan and Rachel Kaplan. (Ann Arbor, Mich. : Ulrich's Books, c1982). Det er også gjort flere studier ved Institutionen för landskapsplanering ved SLU i Alnarp v/ Gunnar Sorte og Patrick Grahn vedrørende parkenes betydning i byen. Ved Institutt for plantefag, NLH, har Tove Fjeld gjort en rekke studier av innendørsmiljø som bekrefter funnene til Kaplans, Sorte og Grahn mfl, og som understreker at det viktigste er tilstedeværelsen av natur i form av planter el.l. i miljøet. F.eks. resulterte et par planter som ble hengt opp på veggen inne i et undervisningsrom, målbare resultater på studenters konsentrasjonsevne, etc. Se f.eks. Fjeld, T: *Prosjektrapport: Planter, lys, innemiljø og helse* Avdeling Røntgen, Det Norske Radiumhospital 1998
- ⁵ Se Florence C. Ladd: *City Kids in the Absence of Legitimate Adventure* i *Humanscape : environments for people* / edited by Stephen Kaplan and Rachel Kaplan. (Ann Arbor, Mich. : Ulrich's Books, c1982) s.443 - 447
- ⁶ Se Clare Cooper Marcus: *Nature as Healer: Therapeutic Benefits in Outdoor Places* i Nordisk Arkitekturforskning 1/97

SJØGATA LEVANGER

Gate med grønne lommer av ulik størrelse og til
skjellig bruk. Tilgjengelig for alle

Trafikk sikker gang- og sykkel sti med opplevelser
variasjon.

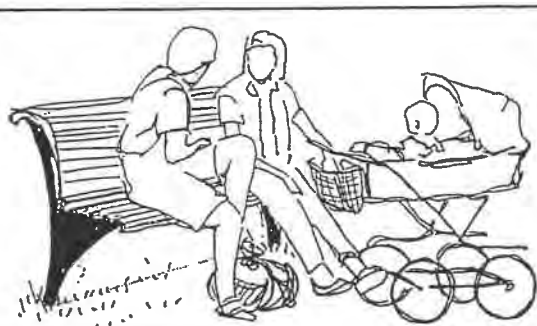
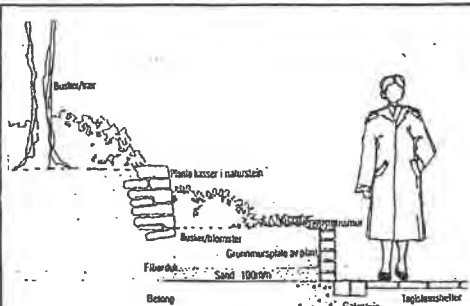
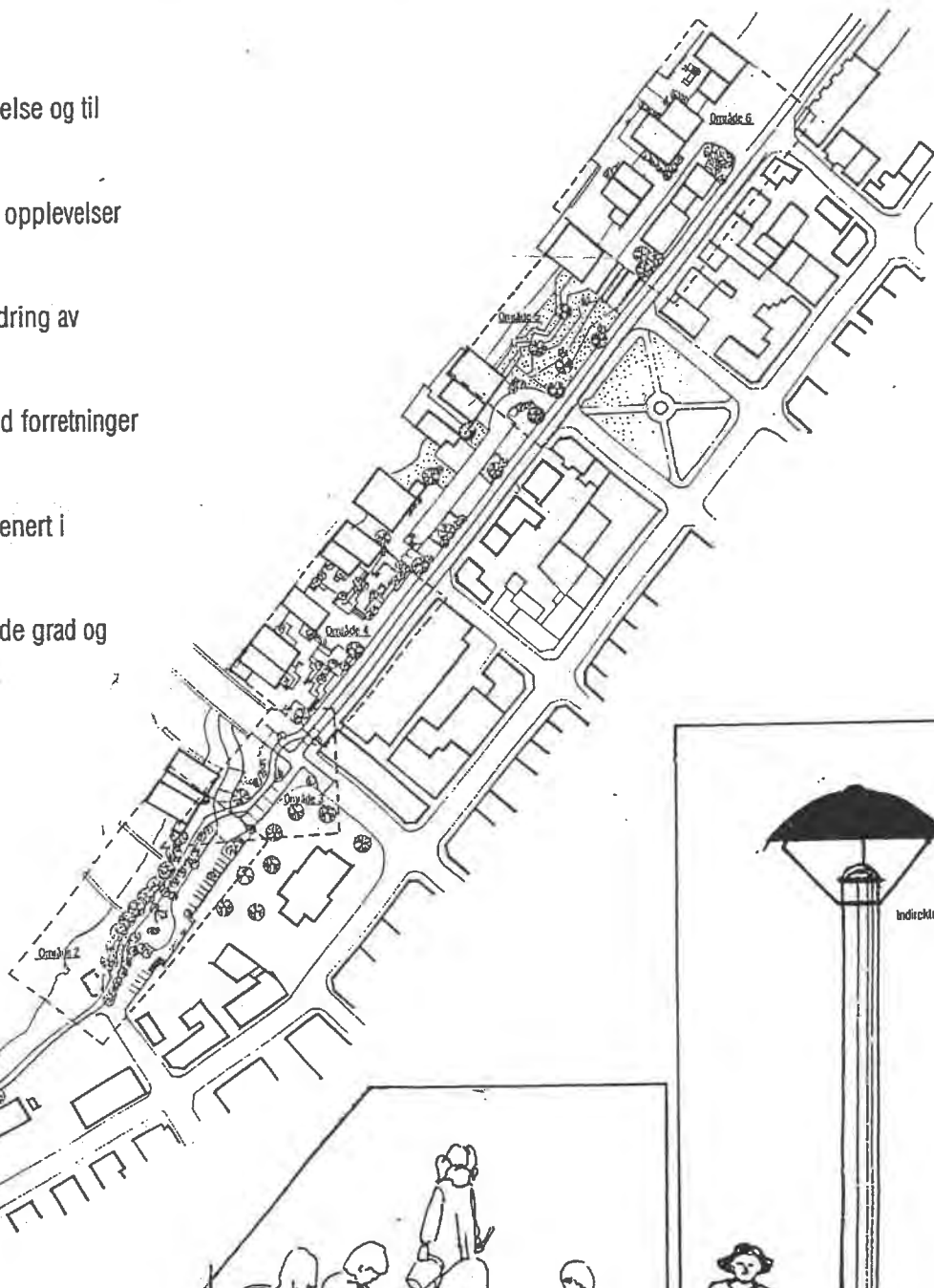
Prioritering av myke trafikanter og hindring av
ødvendig gjennomkjøring

Nye boligkompleks i kombinasjon med forretninger
offentlig bruk.

Parkeringsplasser med grønt preg usjenert i
hold til aktivitets områdene.

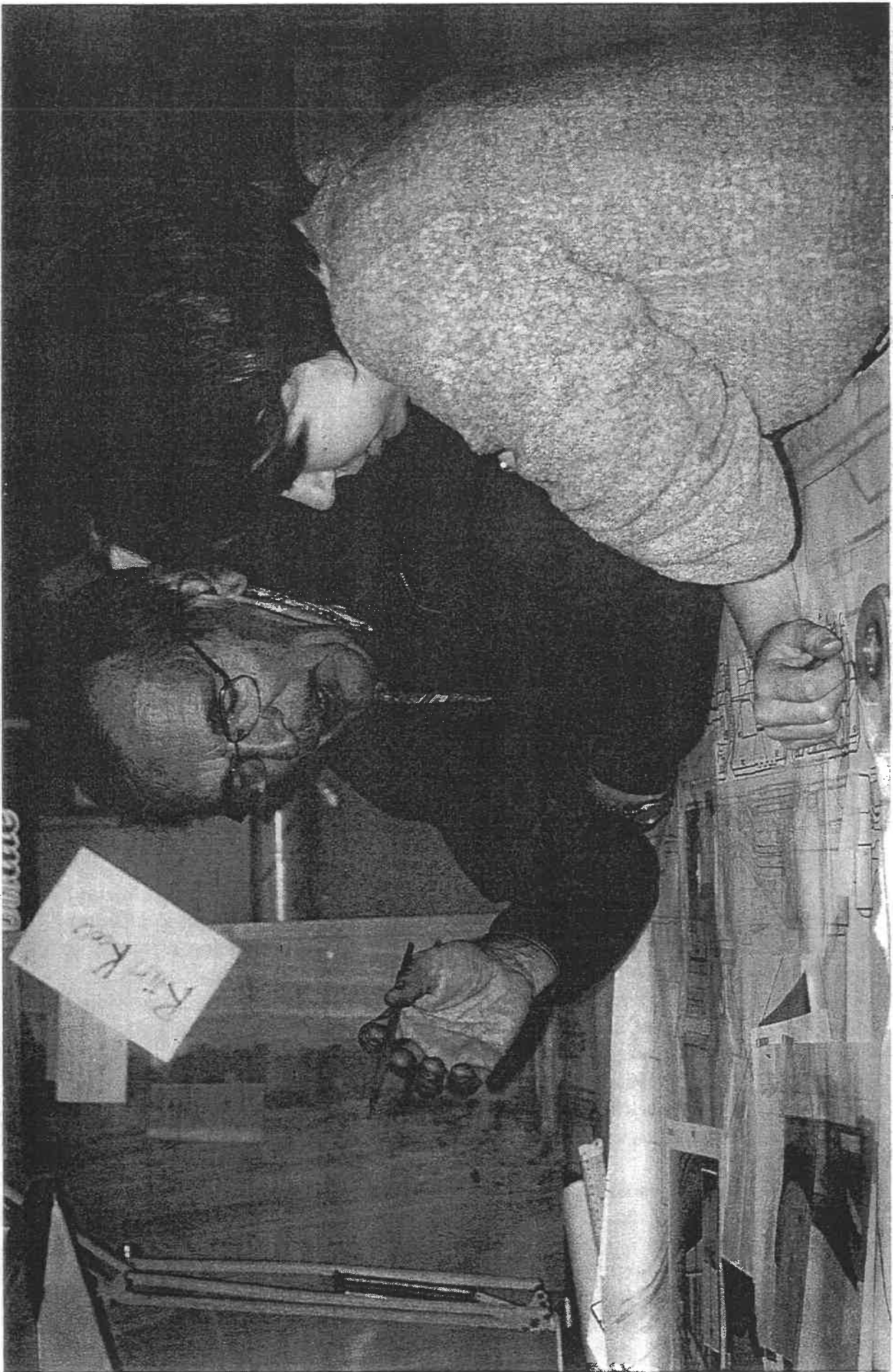
Åpen kontakt ned til Sundet i varierende grad og
styrrelse.

Institutt for Landskapsplanlegging,
Norges Landbrukshøgskole,
Postboks 5029, 1432 Ås
Telefon 64948410, Fax 64948390

2

Miljørevisjon av DNTs egen virksomhet i Rondane

Av prosjektkoordinator Torfinn Evensen, Den Norske Turistforening

Bakgrunn og forankring

DNT er Norges største friluftslivsorganisasjon med 175.000 medlemmer. Vi er således et talerør for natur- og friluftslivsinteresserte mennesker. DNT er en frivillig organisasjon med ideelle mål, og ikke et offentlig forvaltningsorgan. DNTs hovedmål er at flest mulig skal kunne drive et enkelt, aktivt, sikkert og miljøvennlig friluftsliv med vekt på vern av urørt natur. DNT blir følgelig stilt overfor det dilemma det er å være en bruksorganisasjon samtidig som man ønsker å bevare de naturkvalitetene naturarven representerer. På bakgrunn av dette ble det besluttet å gjennomføre en miljørevisjon av egen virksomhet. Målsettingen med prosjektet i Rondane har vært todelt, først skaffe til veie og sammenstille grunnlagsdata for å kunne vurdere DNTs virksomhet i forhold til naturens tålegrenser for Rondane spesielt, og derigjennom finne fram til en egnet metodikk for å vurdere sårbarheten i ulike fjellområder. Det er videre et mål å styre utviklingen av ferdselen i fjellet etter føre var-prinsippet.

DNT har nærmere 50 medlemsforeninger over hele landet, og aktiviteten vår er fordelt over et stort geografisk område. Dette resulterer i at vi har virksomhet i mange ulike naturtyper med varierende tåleevne i forhold til menneskelig aktivitet. Derfor blir DNT stilt overfor store krav til hvordan vi tilrettelegger for gode naturopplevelser. Det er svært avgjørende at vi har en systematisk analyse av vår egen virksomhet i lys av naturens tålegrenser. DNT vil legge stor vekt på at en kunnskapsbasert forvaltning av vår naturarv skal gjøre oss i stand til å videreføre denne arven til våre etterkommere i en minst like god forfatning som da vi overtok den. Her blir det vesentlig å samarbeide på tvers av eiendomsgrenser, kommune- og fylkesgrenser samt profesjongrenser. Klarer vi ikke i fellesskap å demme opp for det stadig økende sivilisasjonspresset mot norsk natur vil naturen stå igjen som den store taperen. Det vil ingen av oss være tjent med. Vi er alle avhengig av en natur som er i økologisk balanse, og i Rondane har også mennesket sin naturlige plass og rolle å fylle – innenfor visse grenser.

Metodevalg

Det har vært lagt stor vekt på å innhente data og kunnskap om Rondane på en strukturert og systematisk måte. Dette har vært gjort gjennom en litteraturstudie av allerede publiserte utredninger og forskningsresultater innen ulike fagområder samt innhenting av kunnskap fra kommunale og lokale kilder. Norsk institutt for naturforskning, Østlandsforskning, Universitetene i Oslo og Bergen og Norges Landbrukshøgskole har vært sentrale kilder. Lokalt har vi fått nyttig og viktig informasjon fra villreinutvalget, fjellstyrene og kommunene. Regionalt har vi hatt kontakt med Statskog og Fylkesmennene i Oppland og Hedmark. Dette har gitt DNT et godt grunnlag for å kunne forstå hvordan egen virksomhet påvirker naturmiljøet. Vi ønsker hermed å signalisere at vi er bevisst vårt sektoransvar slik at friluftslivsutøvelsen ikke skal ødelegge de kvalitetene vi ønsker å oppleve i Rondane.

For å kunne evaluere egen virksomhet har vi valgt ut et knippe med indikatorarter. Dette er arter som stiller spesielle krav til leveområdet. Indikatorartene vi valgte ut for Rondane var rødlistearter som kongeørn, jaktfalk og myrhauk. I tillegg ble villrein valgt ut fordi den har strenge krav til leveområdet. Filosofien er at dersom vi klarer å vise hensyn til disse indikatorartene vil vi samtidig sikre livsgrunnlaget for en rekke andre hensynskrevende arter.

En slik "forenkling" vil også gjøre det lettere for folk flest å forstå hvorfor naturen i Rondane er sårbar, og at ulike tiltak er nødvendige for å sikre naturarven.

Eksisterende kunnskap

I vårt arbeid med å samle inn kunnskap om Rondane har vi dokumentert kildebruken svært nøye. Dette er en forutsetning for at både vi og andre kan sjekke sannhetsgehalten i arbeidet, men like viktig er det å få en oversikt over hvem som sitter inne med viktig informasjon slik at vi i framtida kan oppdatere kunnskapsbasen vår.

Først har vi orientert oss i landskapet av lokale, regionale og sentrale planer. For DNT er det viktig å ha en oversikt over hva som foreligger av føringer for ulike arealtyper. Det finnes naturreservat med spesielle restriksjoner for ferdsel, og det kan være andre retningslinjer som er gitt gjennom kommunale arealplaner. Videre planlegges det en utvidelse av Rondane nasjonalpark som også vil medføre endrede rammebetingelser for vårt arbeid med å tilrettelegge for friluftsliv.

Deretter har vi gjennomgått naturgrunnlaget mht. geologi, vegetasjon og dyreliv. Den økologiske helhetstenkningen står svært sentralt, og er grunnlaget for at avgrensningen av planområdet følger økologiske barrierer som veger og jernbaner og ikke administrative grenser. Området som her omtales som Rondane avgrenses av E6/Dovrebanen i vest, Rv. 29 i nord og Rv. 27 i øst og sør over Ringebu fjellet. Vi fanger her opp både gradienten fra høgfjell og ned mot dalen og aktiviteter i randsonen som påvirker de sentrale delene av fjellområdet.

Rondanereinen tilhører siste rest av den ville fjellreinen i Barentsregionen. Av totalt ca. 1 mill. rein i denne regionen utgjør bestanden av vill fjellrein under 1 %! Av denne resten utgjør Rondanereinen 20 %. Vi har således både et nasjonalt og et internasjonalt ansvar for å ta vare på denne villreinbestanden for framtida. Det at Rondanereinen er den mest sky av alle villreinstammer i Norge stiller også store krav til vårt arbeid med å tilrettelegge for friluftsliv. Videre har Rondane lite nedbør og næringsfattig berggrunn, som gir dårlige sommerbeiter. Disse naturgitte forholdene er hovedårsaken til den dårlige kondisjonen til simlene i området. God kondisjon er en forutsetning for høy kalveproduksjon, og kommer simlevekta under en terskelverdi synker kalveproduksjonen dramatisk. For Rondane er vi mye nærmere denne terskelverdien enn i andre villreinområder. Derfor skal det lite til av ytterligere forstyrrelser eller inngrep i beiteområdet før det gir dramatisk reduksjon av villreinens vitalitet i Rondane.

Rovfugler er territoriale, og kongeørn og jaktfalk fordeler jaktmarkene mellom seg i og rundt Rondane. I forhold til menneskelig forstyrrelse er de mest sårbare ved starten av hekkeperioden. For kongeørn gjelder det fra mars av, mens jaktfalken starter hekkingen i april. Myrhauken som kommer trekkende sørfra starter ikke hekkingen før i mai. Forstyrrelse før og under egglegging kan føre til at hekkingen blir avbrutt, og enkelte reir kan falle ut av bruk. Her er det viktig for DNT å få tilgang til kunnskap om viktige reirlokalteter slik at vi kan ta hensyn til disse. Etter at fuglene har begynt å ruge og særlig etter at ungene er klekt synker sårbarheten for forstyrrelse. Dette er fakta vi må ta med oss i vårt tilretteleggingsarbeid.

For å forstå effekten av den menneskelige aktiviteten i Rondane må vi skaffe oss et totalbilde av det mangfoldet av virksomheter som foregår innenfor planområdet. Dette gjelder både landbruk, jakt, fiske og andre former for friluftsliv. En grundig oversikt over "infrastruktur" som bilveger, landbruksveger, oppkjørte skiløyper, kvista vinterløyper og fotturruter er viktig for å forstå ferdselsmønsteret i Rondane. Videre spiller lokaliseringen av hoteller, fjellstuer,

turisthytter (både betjente og selvbetjente) samt private hytter en avgjørende rolle for fordelingen av ferdselen.

Ferdselsregistrering

For å sette i verk treffsikre forvaltningstiltak i forhold til friluftslivet må man vite når på året ferdselen skjer, hvor den utøves og av hvem. Først når man har denne oversikten kan man sette i verk en kunnskapsbasert forvaltning. For Rondane var eksisterende kunnskapsnivå mangelfullt, og på bakgrunn av denne erkjennelsen ble det gjennomført en omfattende friluftslivsundersøkelse. I august 1994 og '95 ble det utført direkte intervjuundersøkelser ved 11 sentrale innfallsporter, og det ble sendt ut spørreskjema til hytteeierne rundt Vulufjellområdet. Denne undersøkelsen er utført i samarbeid med flere av kommunene og fjellstyrene, samt Fylkesmannens miljøvernavdeling og Statskog Oppland. Ved valg av registreringsmetode har vi hatt et nært samarbeid med Østlandsforskning på Lillehammer, som har landets fremste eksperter innen friluftslivsforskning.

På bakgrunn av resultatene fra hytteundersøkelsen samt overnattingsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå og turisthyttene ble antall overnattinger estimert til over 700.000 innenfor planområdet i 1994. Her utgjorde overnattingene ved de private hyttene over 70 %, mens fjellstuer og hoteller sto for ca. 25 %. Vinterstid utgjorde overnattingene ved DNTs hytter litt over 1%, mens de sommerstid utgjorde litt under 4 %.

Denne oversikten over antall overnattinger kan ikke overføres direkte til den faktiske friluftslivsaktiviteten i Rondane, men gir et bilde av aktivitetspotensialet i området. For å få mer eksakt kunnskap om den aktuelle bruken av de sentrale delene av Rondane ble intervjuundersøkelsene i felt gjennomført. Disse ga et estimat på ca. 60.000 brukerdøgn sommerstid. I overkant av 40 % av denne aktiviteten er knyttet til DNTs og private turisthytter, mens teltning, private hytter og fjellstuer/hoteller står for ca. 15 % hver. I tillegg kommer de som overnatter i bobil ol. samt de som er på gjennomreise eller bor i bygdene rundt og som ikke overnatter (ca. 15 %).

En av hovedkonklusjonene fra ferdselsregistreringen er at hovedtyngden av ferdselen var konsentrert til hovedløypenettet i sentrale deler av fjellområdet. Ferdselen ved turisthyttene foregår hovedsakelig to-tre uker vinterstid (påske og vinterferie) samt to-tre måneder sommerstid. Følgelig har naturen i Rondane "fri" fra DNTs virksomhet $\frac{3}{4}$ av året!

Sårbarhetsanalyse

Hovedintensjonen med sårbarhetsanalysen er å finne fram til tider på året hvor det er overlapp mellom DNTs virksomhet og indikatorartenes leveområder. For eksempel vil vår aktivitet i påska falle sammen med den mest sårbare perioden for kongeørn, og vår sommeraktivitet faller sammen med kritiske tider for ulike vadere. Vi har derfor sammen med Norsk ornitologisk forening avd. Hedmark og Oppland gjennomgått vinterløypene og sommerrutene og vurdert hver enkelt løype og sti i forhold til hvilke fuglearter som hekker i området. Avgjørende i sårbarhetsanalysen har vært i) artens status i forhold til rødlista over trua og sårbare arter (viktigere å ta hensyn til trua arter enn vanlige), ii) reirets nærhet til løype/sti og iii) når på året arten er sårbar for forstyrrelse. Når det gjelder kongeørn har vi derfor et effektivt virkemiddel gjennom kvistingen av vinterløypene. Det er lettere å endre kvistingen av hensyn til kongeørn enn å legge om ei T-merka rute som er mer permanent pga. den etablerte stien. Her er det viktig å ha en løpende dialog med viltmyndighetene og fjelloppsynet for å gjøre de nødvendige justeringene før forberedelsene til påska.

Når det gjelder villrein er det viktig å ta utgangspunkt i hvilke beitekrav den har sommer og vinter. Slik ferdselen fordeler seg i Rondane er det størst aktivitet knyttet til de sentrale delene av Rondane som omfatter de høgalpine områdene med mange topper. Dette er arealer som har begrenset verdi for villreinen fordi beitene er dårlige. De mest verdifulle områdene ligger nord/sør for Grimsdalen og i Vulufjellområdet. Dette er områder med relativt liten ferdsel i dag, og som det er viktig å sikre som framtidig leveområde for villreinen. Dette er et godt eksempel på hvordan man kan få til en fornuftig flerbruk, der det er liten overlapp mellom de beste områdene for reinen og de beste områdene for friluftsliv.

Sårbarhetsanalysen indikerer at det er en terskelverdi for hvor mye ferdsel villreinen tåler før et område faller ut av bruk. Den omfattende ferdselen på Høvringen fortrenger villreinen fra frodige sommerbeiter, mens ferdselen i Vulufjellområdet ikke har fragmentert villreinområdet sommerstid. Friluftslivsundersøkelsen gir et bilde av bruksfrekvensen langs rutene i høysesongen sommerstid, og villreinens arealbruk indikerer at denne terskelverdien kan ligge i overkant av 25 personer pr. dag. Det er den bruksfrekvensen som i dag er gjeldende i Vulufjell, og noe under bruksfrekvensen langs stien fra Hjerkinntil Grimsdalen som tilsynelatende fragmenterer villreinens arealbruk i dette området. Dette er relativt små ferdselsvolum i forhold til bruken av de mest populære rutene fra Dørålseter til Bjørnholia og Rondvassbu.

Det er selvfølgelig mange usikkerhetsmomenter som spiller inn. Her kan nevnes at simler er mer sårbare for ferdsel enn bukk, og atferden til brukerne spiller også en avgjørende rolle. Villreinen har dessuten ulike terskel mht. forstyrrelse avhengig av årstid. Kalvingsperioden i mai er svært kritisk. Men prinsippet er klart; det er bedre å kanalisere ferdselen til et hovedløypenett for å sikre villreinen fred og ro til beiting enn å spre ferdselen jevnt utover. Videre er det viktig at dyra får mulighet til å trekke mellom beiteområdene. Det må derfor være perioder på døgnet der dyra kan trekke uforstyrret.

Anbefalte tiltak

På bakgrunn av en systematisk innhenting av data og forskningsresultater har vi gått inn for en rekke tiltak DNT bør gjennomføre for at naturens tålegrenser ikke skal overskrides. DNT bruker føre var-prinsippet som rettesnor. En av hovedstrategiene er å holde hyttene stengt i kalvingsperioden fra 1. mai til 10. juni når villreinen er mest sårbar for menneskelig forstyrrelse. Sommerstid ønsker vi å kanalisere ferdselen til et begrenset hovedløypenett slik at villreinens beiteområder nord for Grimsdalen og i Vulufjellområdet blir mest mulig skjermet. Nord for Grimsdalen ønsker vi å kanalisere ferdselen til løypa Hjerkinntil Hageseter-Grimsdalshytta. Vi vil overvåke bruken av løypene fra Fokstua, Vålåsøy/Furuhaugli og Sletten til Grimsdalshytta. Dersom denne bruken øker vesentlig må vi vurdere om merkingen bør fjernes.

Når det gjelder tilretteleggingen i Vulufjell ønsker vi å legge ned ruta fra Mysusetertil Bjørnholia gjennom Musvoldalen. I tillegg har vi lagt om løypa fra Rondvassbu til Eldåbu gjennom Steinbudalen. Ny rute går nå lenger vest utenom sommerbeitet for villreinen, med nydelig utsikt over Furusjøen. Løypa fra Rondvassbu til Dørålseter over Langholet skal også legges ned. Videre ønsker vi å tilrettelegge for telting ved de betjente hyttene. Dette er et ledd i en strategi for å minimere forstyrrelsen av viktige beiteområder slik at villreinen skal få anledning til å beite uforstyrret morgen og kveld. Ferdsel og aktivitet på dagtid er ikke like kritisk fordi reinen sommerstid forstyrres av insekter som brems og mygg.

Skal disse tiltakene gi ønsket effekt er det svært viktig at det blir utarbeidet en informasjonsstrategi slik at brukerne blir orientert om endringene i løypenettet og om hvorfor tiltakene blir gjennomført. DNT vil derfor bruke medlemsbladet Fjell og Vidde aktivt for å formidle kunnskap og holdninger. Videre blir det utarbeidet nye utgaver av planleggingskartene og ruteboka Til fots der rutenettet blir revidert. I tillegg vil det bli informert på hyttene, og våre turledere vil bli oppdatert.

For å hindre at naturens tålegrenser overskrides i Rondane må alle bruksinteressene trekke i samme retning. Det har derfor vært naturlig å vurdere den totale aktiviteten i området for å få et helhetlig bilde av den menneskelige påvirkningen. På bakgrunn av denne vurderingen har vi listet opp en rekke hovedutfordringer vi samlet står overfor. Denne lista er ikke fullstendig, og er kun ment som en overføring av stafettpinnen til andre aktører for å redusere det samlede presset på Rondane.

Konklusjon

Rondane er ikke nedslitt; tvert om er dette et av de fjellområdene der vegetasjonen tåler et høyt ferdselsnivå. Når det gjelder dyrelivet er området atskillig mer sårbart. Her må alle aktørene ta et felles ansvar for å sikre villreinens leveområder og gi den ro til beiting. Her kan DNT bidra med sin tilrettelegging for å lede ferdselen utenom sårbare og viktige viltbiotoper. DNTs tilbud er mao. en forutsetning for å oppnå målet med Rondane nasjonalpark; både bruk og vern!

Det er ikke antall friluftsutøvere som er avgjørende for forstyrrelse av dyrelivet, men når og hvor ferdselen foregår. DNT samler nå sitt friluftslivstilbud til årstider og langs løyper som er til minimal sjenanse for dyrelivet. Dersom vi lykkes i en slik kunnskapsbasert forvaltning vil Rondane godt kunne tåle flere besøkende!

DNTs VIRKSOMHET I FORHOLD TIL NATURENS TÅLEGRENSER

GIS som hjelpemiddel for å kartlegge og redusere konflikter mellom DNT og villrein

Av Torfinn Evensen, Den Norske Turistforening

1 Innledning

Den Norske Turistforening (DNT) er en ideell landsomfattende organisasjon med ca. 180.000 medlemmer, 60 medlemsforeninger og lokallag, ca. 340 hytter og 18.500 km sommerløyper. Vi har fram til nå registrert en økende interesse for fotturer i fjellet, og ser vi på utviklingen de siste årene har antall overnattinger ved de betjente hyttene økt fra ca. 175.000 i 1983 til 300.000 i 1995.

Bakgrunnen for Tålegrenseprosjektet er en erkjennelse av at DNTs aktivitet kan komme i konflikt med den naturen foreningen ønsker å verne om. Det er derfor viktig for DNT å få klarlagt hvilke konsekvenser friluftslivet kan ha for naturen. Denne problemstillingen kommer klart til uttrykk i foreningens strategiplan «Friluftsliv og glede» der et av hovedmålene er å *få flest mulig til å drive et aktivt og miljøvennlig friluftsliv uten at naturens tålegrenser overskrides*. Det er derfor viktig å klargjøre begrepet *tålegrenser* i lys av dagens og framtidige friluftslivsaktiviteter i norsk natur.

DNT ønsker med prosjektet å være **føre var** slik at foreningen kan avverge problemene man bare ser konturene av her i landet, men som er reelle problemer i utlandet. Ved å få oversikt over egen virksomhet kan DNT unngå påbud og forbud fra myndighetene, og i stedet være premissleverandør for forvaltningen av norsk natur. Tålegrenseprosjektet har også hatt til hensikt å se DNTs virksomhet i sammenheng med andre aktører i fjellet.

Videre er det utviklet en metodikk for vurdering av hvordan friluftsliv og annen menneskelig aktivitet påvirker et fjelløkosystem. Hensikten har vært å finne fram til en bruk der friluftslivets effekt på naturen er akseptabel.

2 Innsamling av data

I forbindelse med innsamlingen av data ble det utarbeidet en **registreringsmal**. Hensikten var å lette arbeidet med innsamlingen av data og å etablere en standard for innsamling av data slik at prosjektet kan ha verdi for andre fjellområder. Villreinutvalgene, fjellstyrene, de kommunale landbrukskontorene, Fylkesmannens miljøvernavdeling i Oppland, Norsk Ornitologisk Forening avd. Oppland og Norsk institutt for naturforskning (NINA) har vært primærkilder for det omfattende datagrunnlaget. Videre er det også gjennomført et omfattende litteraturstudium for å skaffe tilveie relevant kunnskap.

Det har også vært foretatt omfattende ferdselsregistreringer i Rondane somrene 1994 og 1995 i forbindelse med Tålegrenseprosjektet. Dette arbeidet er publisert i en egen delrapport (Evensen 1996).

3 Valg av indikatorer

Hensikten med å ta i bruk indikatorer er å registrere eventuelle miljøforandringer før arter dør ut fra et område eller økosystemet skades alvorlig. Dersom en endring skal fanges opp må det foretas minst to tilstandsmålinger (Vistad et al. 1996). I motsetning til arbeidet med å redusere sur nedbør, er det ikke utarbeidet kritiske verdier for ferdsel eller indikatorer for å måle effekten av friluftsliv. Miljøpåvirkningene fra friluftslivet er relativt små og av lokal karakter, men aktiviteten skjer ofte i områder med en spesiell vernestatus som har til hensikt å sikre naturkvaliteter for framtiden.

Jerv, kongeørn, jaktfalk og myrhauk er alle på toppen av næringskjeden i fjellet, og har relativt store arealkrav. Videre er artene følsomme for menneskelige inngrep og forstyrrelser. Den norske villreinen er ikke truet som art, men de enkelte stammene er utsatt for en rekke uheldige påvirkninger. Villreinen har dessuten en livsform som er svært arealkrevende. For å vurdere menneskelig påvirkning av økologiske prosesser har valget av indikatorarter falt på rovfugl, rovdyr og villrein.

Jeg har valgt å konsentrere foredraget om villreinen i Rondane, og hvilke forhold som påvirker områdebruken og hvilke tiltak DNT kan settes i verk for å bedre livsvilkårene for villreinen.

Antall vinterdyr, kjønnsfordeling, aldersstruktur, kalveproduksjon, slaktevekter, kalvetidspunkt og kalvevekt gir viktig informasjon om villreinstammens vitalitet. Videre kan endret arealbruk over tid indikere menneskelig forstyrrelse. I 1985 ble det utarbeidet temakart over villreinens områdebruk i Rondane (Bråtå 1985). Ny kunnskap fra NINAs overvåkningsprogram i løpet av den siste 10-årsperioden viser at områdebruken har endret seg. Derfor ble det i samarbeid med enkelte nøkkelpersoner i villreinforvaltningen utarbeidet nye kart over villreinens områdebruk i Rondane. Siden villreinen har sesongvise endringer i områdebruken ble det utarbeidet fire sesongkart i forhold til friluftslivsbruken. Perioden etter villreinjakta men før vinterferien (oktober-januar) med liten eller ingen ferdsel, vinterferien til etter påskeferien (februar-april) med høyt ferdselsnivå, perioden fra påske til og med juni (mai-juni) med lavt ferdselsnivå og hovedsesongen sommerstid (juli-september) med høyt ferdselsnivå. For å nyansere villreinens områdebruk ble den sesongvise bruken delt inn i kalvingsområde, kjerneområde, fastområde og trekkveger. Kjerneområdene er de mest brukte arealene, deretter kommer fastområdene og til slutt trekkvegene.

Ved bruk av digitale temakart kan man hente ut informasjon om hvor mange kilometer av de ulike løypene som krysser villreinens fastområder og kjerneområder. Villreinens fryktavstand er en indikator på dyras toleranse overfor menneskelig ferdsel. Ved å regne ut en forstyrrelsessone langs løypenettet innenfor villreinens leveområde kan en kvantifisere det arealet friluftslivsbruken beslaglegger. En slik sone kan tallfestes arealmessig ved å multiplisere antall km løyper med det dobbelte av fryktavstanden. En annen metode for å indikere menneskelig forstyrrelse er å måle forskjellen mellom villreinens arealbruk i perioder med og uten friluftslivsaktivitet. Med bakgrunn i disse nøkkeltallene ble konfliktgraden for hver løype i Rondane vurdert. Sesongvise endringer i beitetilgjengelighet og menneskelige forstyrrelser over flere år er usikkerhetsfaktorer ved denne metoden.

4 Villreinens områdebruk i Rondane

Vårt beste historiske dokument om villreinens utbredelse i Norge er registreringene av dyregraver og fangstanlegg fra steinalderen og fram til for ca. 500 år siden. I Rondane finnes det mange slike anlegg, og de bekrefter at hele fjellområdet har lange tradisjoner som villreinareal (Mikkelsen 1994).

Opprinnelig var Rondane og Snøhetta et felles villreinområde, der Rondane utgjorde vinterbeitet og Snøhetta sommerbeitet (Skogland 1991). E6 og Dovrebanen ble anlagt tidlig i dette århundret, og ble en effektiv barriere som stengte trekket mellom de to områdene. Rondanestammene ble dermed isolert på det tidligere vinterbeitet.

Avhengig av beitetilgjengeligheten og -kvaliteten vil reinen bruke ulike områder til forskjellige tider av året. Videre påvirker også menneskelige inngrep og aktiviteter villreinens atferd og områdebruk.

Sommerstid er ferdselen i de sentrale delene av Rondanemassivet så stor at villreinen skyr området. Ferdselsregistreringene fra sommeren 1994 og 1995 gir klare indikasjoner på at villreinen skyr områder med flere enn 25 personer langs løypene pr. dag (Evensen 1996). Dersom antall fotturister øker ytterligere i Rondane kan ferdselen langs flere av løypene presse villreinen inn på et enda mindre leveområde. Sommerstid har villreinen kjerneområde nord for Grimsdalen og i Vulufjell.

I perioden fra villreinjakta er over og fram til vinterferien er det svært liten friluftslivsaktivitet i Rondane. Villreinen har dermed mulighet til å beite uforstyrret. Dette gir seg utslag i en utvidelse av villreinens områdebruk fra i underkant av 500 km² sommerstid til i overkant av 750 km², dvs. en økning på over 50 %. Deler av denne økningen kan forklares med endring i kostholdet, men reduksjon i menneskelig forstyrrelse er trolig hovedårsaken til utvidelsen av områdebruken.

5 Arealinngrep i forhold til friluftsliv og villrein

5.1 Urørt natur

Områder med urørt natur i Norge er blitt redusert fra over 45 % til 12 % fra 1900 og fram til 1995 (DN 1995). I samme periode har områder med urørt natur i Sør-Norge blitt redusert fra 27 % til 5 %. I dag ligger de aller fleste områdene med urørt natur i fjellet, men små inngrep over tid fører til at disse arealene også skrumper inn i Rondane (FMA Oppland 1989).

For å få en oversikt over gjenværende urørt natur i Norge har DN utarbeidet en standard for innhenting og registrering av inngrepsdata på fylkesnivå. Registreringsarbeidet ble avsluttet i november 1995, og omfatter områder uten tyngre tekniske inngrep pr. 1. januar 1994. I Rondane ligger 1.300 km² av planområdet 1 km fra tekniske inngrep, 600 km² er 3 km fra og 240 km² er 5 km fra tyngre teknisk inngrep (DN 1995).

5.2 Økt tilgjengelighet fører til økt ferdsel

Innenfor planområdet Rondane er det stor tetthet av veger, og i randsonen av nasjonalparken er det svært mange hytter. I tillegg til å legge beslag på beitearealer og trekkveger, øker disse anleggene også folks tilgjengelighet til området. Omfattende veg- og hyttebygging i dette århundret har bidratt til en økning av ferdselen. Dette har igjen ført til at forstyrrelsen av dyrelivet i Rondane har økt. Det er ikke anleggene i seg selv som er hovedproblemet, men den menneskelige aktiviteten knyttet til anleggene (Reimers 1995). I tillegg til de mange åpne bomvegene inn i planområdet er også transporten av faste gjester inn til DNTs betjente hytter med på å senke terskelen for bruken av de sentrale delene av Rondane.

5.3 Påvirkning av villreinens områdebruk

For å imøtekomme villreinens sesongmessige trekk mellom de ulike beiteområdene må trekkvegene sikres mot nye tekniske inngrep og økt ferdsel. I dag har simlene sitt kjerneområde nord for Grimsdalen, men dersom man tar i betraktning en rullerer mellom beiteområdene med et omløpsintervall på ca. tjue år, vil det eneste alternative kjerneområde i Rondane være Vulufjell (Bråtå 1986). Det er derfor svært viktig at de sju kommunene i sin arealplanlegging tar hensyn til villreinens nomadiske atferd, og at det blir politisk aksept for å sikre områder som er egnet for villrein selv om dyra for øyeblikket har tilhold i andre deler av fjellområdet. Dette kan gjøres ved å legge «føre var-prinsippet» til grunn for arealplanleggingen. Dette kommer klart til uttrykk i forslaget til utvidelse av Rondane nasjonalpark der villreinens arealkrav danner yttergrensene for utvidelsen. Dette er et resultat av erkjennelsen om at dersom man sikrer en nøkkelart i fjellets økosystem vil man også sikre det biologiske mangfoldet.

Både vinter- og sommerstid er villreinens arealbruk i Rondane svært sammenfallende med områdene med urørt natur nord for Grimsdalen og i Vulufjell (kart 1). Tilsvarende sammenfall finnes i Setesdal-Ryfylkeheiene (Bay 1995). Undersøkelser foretatt i Alaska (Nellemann & Thomsen 1994) viser at reinen skyr områder med menneskelige inngrep pga. forstyrrelser. Veier, rørledninger og andre installasjoner påvirker reinens valg av beiteområder. I en avstand av 4 km fra inngrepet var tettheten av rein signifikant lavere enn beitetilgjengeligheten skulle tilsi. Dette er resultater som stemmer godt overens med temakartene fra Rondane, og understreker viktigheten av å bevare de siste rester av urørt natur i Rondane. Urørt natur kan derfor betraktes som en forutsetning for framtidig eksistens av den siste rest av Europas ville fjellrein. Det er derfor svært viktig at kommunene og miljøvernmyndighetene er restriktive til tiltak som kan medføre varige inngrep. Det er viktig at tvilen kommer naturen til gode, og at «føre var-prinsippet» får praktiske konsekvenser for lokal arealforvaltning. Dersom ytterligere inngrep tillates vil ikke intensjonene med det utvidede vernet av Rondane bli oppfylt. Både plan- og bygningsloven, som danner rammen for den kommunale arealforvaltningen av randområdene, og naturvernloven har lovhjemler som kan demme opp for en slik trinnvis utbygging. Det er derfor et spørsmål om politisk mot og vilje til å ta i bruk disse paragrafene.

6 Ferdsel og villrein

For å kunne vurdere friluftslivets påvirkning av villreinens områdebruk må kunnskap om de to «brukerne» kombineres. Fram til i dag har kunnskapen om ferdsele i Rondane vært begrenset, og myndighetenes forvaltning har vært basert på totaltallene fra DNTs årbøker (FMA Oppland 1989). Derfor var en av målsettingene med Tålegrenseprosjektet å kartlegge den totale friluftslivsbruken i Rondane, for så å kombinere denne kunnskapen med eksisterende viten om villreinens biologi og områdebruk.

Siden nasjonalparken ble opprettet i Rondane har både antall villrein og fotturister økt i området (Platou 1994). En rekke nye arealinngrep og aktiviteter i randsonen av Rondane (f.eks. vinteråpning av Rv. 27 over Ringebufjellet og hyttebygging) har økt presset på de gjenværende urørte områdene, og har innskrenket villreinens leveområde. Dette fører til økt konflikt mellom friluftsliv og villrein (konkurranse om arealer mellom vandrere/skiløpere og villrein).

Undersøkelsene viser at den ville fjellreinen i Rondane er betydelig mer følsom for menneskelige forstyrrelser enn den forvillede tamreinen i Ottadalen og på Norefjell (Reimers et al. 1994). Videre er reinen mer var vinterstid enn sommerstid. Undersøkelser utført av Skogland og Baskin i Rondane Nord og andre områder både i Norge og Russland viser tilsvarende resultater. Både høyt jakttrykk og genetiske forhold er trolig årsaker til at den ville fjellreinen i Rondane ikke på langt nær har den samme toleransen overfor menneskelig ferdsel som «tamreinen». Gjennom læring resulterer dette i en negativ tilvenning, og dyra unnviker områder på grunn av menneskelig forstyrrelse (Reimers 1985).

Gjennom løypenettet i Rondane er DNT med på å regulere størrelsen på «friområdene» til villreinen. I dag går 65 km av DNTs sommerløyper gjennom fast- og kjerneområdene til villreinen; dette utgjør 18 % av DNTs løypenett i Rondane. Tilsvarende tall vinterstid er 32 km og 26 %. Ved å multiplisere antall km løyper med villreinens fryktavstand (pluss et standardavvik) blir forstyrrelsesarealet ca. 50 km² sommerstid, dvs. 10 % av villreinens områdebruk (kart 2). Vinterstid blir forstyrrelsesarealet ca. 45 km², dvs. 8 % av villreinens områdebruk.

Ferdselsregistreringene fra Rondane indikerte at villreinens kjerneområder fragmenteres dersom antallet fotturister langs løypene overstiger 25 personer pr. dag (Evensen 1996). Denne grenseverdien må betraktes som veiledende siden den også avhenger av tursitenes atferd, terrengformasjon og områdets beiteverdi. Dersom løypenettet er tett og ferdsele er tilstrekkelig stor kan viktige leveområder falle ut av bruk. Dermed blir områdets bæreevne redusert, og antall villrein i bestanden kan komme ned på et nivå der innavl og redusert overlevelse inntreffer.

7 Forvaltningstiltak som kan dempe konflikten mellom friluftsliv og villrein

Siden DNT har ansvaret for store deler av hytte- og løypenettet i Rondane og organiserer mange av gruppeturene i området, vil det være naturlig å ta utgangspunkt i hvilke indirekte virkemidler DNT råder over. Intervjuundersøkelsene i felt viste dessuten at over halvparten av respondentene er tilsluttet DNT (Evensen 1996). Dette understreker DNTs viktige rolle i arbeidet med å minimere konflikten mellom fotturistene og dyrelivet.

I Rondane hvor det allerede er stor ferdsel, vil DNTs **informasjons- og tilretteleggingsarbeid** være et sentralt virkemiddel for å styre ferdselen utenom sårbare naturområder. Dermed kan man unngå en uheldig spredning av turgåere som kan forstyrre dyrelivet.

7.1 Informasjon

Medlemsbladet **Fjell og Vidde** med et opplag på 143.000 eksemplarer er en viktig kommunikasjonskanal overfor DNTs medlemsmasse. For å unngå økt press på de sårbare områdene i Rondane kan **Fjell og Vidde** brukes bevisst til å kanalisere ferdsel bort fra Rondane, og over til andre mer «robuste» fjellområder. Et eksempel på et område som tåler mer er Gausdal Vestfjell sørøst for Jøtunheimen. Dette er et område DNT har satset mye ressurser på i de siste årene både i form av nye hytter, brosjyrer, pristilbud på overnatting mm.

Et annet aktuelt tiltak er å utarbeide en **informasjonsfolder** om naturvennlig ferdsel, der man anbefaler ulike «atferdsregler» som vil redusere konflikten i forhold til villreinen i Rondane. Eksempler på slike regler kan være (Cole 1989, Skogland 1984):

- *Unngå ferdsel i området i perioder når dyra er spesielt sårbare. For villrein gjelder dette spesielt i forbindelse med kalvingen (mai/juni).*
- *Unngå ferdsel utenom de merkede løypene på nærmere angitte strekninger og i bestemte tidsrom. Man begrenser forstyrrelsen av villreinen ved å følge merkede løyper.*
- *Holde hund i bånd, eller la den være hjemme.*
- *Unngå fotografering av villreinen på nært hold, og følg i alle fall ikke etter flokken.*

Det er lettest å påvirke folks område- og løypevalg tidlig i planleggingsfasen (Hendee et al. 1990). Det er derfor viktig å nå fotturistene med riktig informasjonsmateriell i denne fasen. Eksempler på slik informasjon er de områdevise **planleggingskartene** og bøkene «Til fots i fjellet» og «Til fjells med Turistforeningen» (Helberg 1993, Lauritzen 1995).

Turveiledningen fotturistene får ved DNTs mange informasjonskontor er svært viktig for å lede turistene til områder med liten konfliktgrad, eller veilede dem om ønsket adferd i Rondane. Dette underbygges bl.a. av forskning fra USA som dokumenterer at personlig kontakt som regel er mer effektivt enn trykksaker i arbeidet med å endre friluftslivsatferd (Hendee et al. 1990).

Av de som reiser til Rondane for å gå på tur vil det høyst sannsynlig være flere som ikke har fått informasjon om området på forhånd. For å informere denne gruppen om villreinen er det et mulig tiltak å sette opp egne **informasjonstavler** ved parkeringsplasser og andre sentrale innfallsporter til Rondane. For å nå flest mulig brukere bør informasjonen derfor foreligge på flere språk, i alle fall på norsk, tysk og engelsk.

Med over 20.000 overnattinger på DNTs hytter i Rondane er disse viktige informasjonspunkter. Hyttene kan i større utstrekning brukes til å formidle informasjon om villreinstammen i Rondane og hvordan man bør oppføre seg som fotturist for å forstyrre dyra minst mulig. For å motivere turistene til å endre atferd er det viktig at **hytteinformasjonen** omfatter hva som er konflikten, hvorfor det er en konflikt og hvordan man kan bidra til å redusere konflikten. Som et ledd i dette kan informasjonsplakaten «Forstyr ikke villreinen» slås opp på alle hyttene i Rondane samt ved de mest brukte innfallsportene.

7.2 Løypenettet

En viktig forutsetning for at konflikten mellom fotturister og villrein ikke skal øke i framtida må være at DNT **ikke anlegger nye løyper innenfor reinens kjerneområder** i Rondane. Dette gjelder spesielt kjerneområdene nord for Grimsdalen, vest for Haverdalen og i Vulufjell.

Ferdselen gjennom u-dalene i Rondanemassivet fortrenger villreinen fra tradisjonelle beiteområder (Platou 1994, Reimers 1995, Skogland 1984, 1991). Dette skyldes stor ferdsel, villreinens lange fryktavstand og de trange dalene. Denne kombinasjonen gir ikke rom for både villrein og fotturister. Siden det skal svært få personer til for å fortrenge villreinen fra u-dalene, har disse beiteområdene liten verdi for reinen når det først er folk i området. Med utgangspunkt i dagens situasjon med høye overnattingstall ved de betjente hyttene og stor trafikk langs løypenettet er det urealistisk å redusere ferdselen til et nivå der villreinen tar i bruk u-dalene i høysesongen. Rondane sett under ett vil det derfor være riktig å kanalisere flest mulig av fjellvandrerne til u-dalene, slik at reinen får mest mulig ro i sine alternative beiteområder. Dette vil øke villreinens «friområde» samtidig som dagens overnattingstall kan opprettholdes på turisthyttene.

«Friområdet» kan også økes ved å **legge ned løyper som går gjennom villreinens kjerneområder**. I forslag til forvaltningsplan for Rondane nasjonalpark er det foreslått å legge ned tre løyper (FMA Oppland 1989). Dette er løypene Rondvassbu-Eldåbu, Bjørnhollia-Mysuset og Rondvassbu-Dørålseter over Langholet (kart 3). For å opprettholde forbindelsen mellom Rondvassbu og Eldåbu ble en ny løypetrase tatt i bruk sommeren 1996. Denne har til formål å lede ferdselen rundt Vulufjell på vestsiden (kart 4). Dersom de to førstnevnte løypene fjernes vil det kunne etableres et stort «friområde» for villreinen i Vulufjell med gode helårsbeiter. I dag er det hovedsakelig bukk som oppholder seg i området, men antallet simler er økende. Tendensen til økningen av antall simler i Vulufjell kan forklares ut fra villreinens sykliske områdebruk (Skogland 1994). Det er derfor viktig å legge til rette for at simlene kan etablere seg i Vulufjellområdet, og ved å redusere den menneskelige forstyrrelsen kan reetableringen av Vulufjell som kalvingsområde framskyndes. Vulufjell vil dermed kunne få en nøkkelfunksjon som et alternativt kjerneområde for simler, og et viktig bindeledd i utvekslingen av dyr mellom villreinstammene i Rondane Nord og Sør.

Løypa over Langholet er tenkt nedlagt for å sikre et høyereliggende område med lite menneskelig forstyrrelse. Slike områder har en viktig funksjon sommerstid fordi villreinen trekker opp i høyden mot botner og snøfonner for å unngå insektplager. En slik omlegging bør ikke skape problemer for ferdselen mellom Rondvassbu og Dørålseter da det finnes andre og enklere løypealternativer over Rondhalsen eller med båt over Rondvatnet. Videre er ferdselen langs denne løypa mindre enn for de to andre alternativene.

Områdene nord for Grimsdalen og vest for Haverdalen er også viktige kjerneområder for villrein. I dag er det svært liten ferdsel i området nord for Grimsdalen med unntak av ruta Hjerkinns-Grimsdalshytta (Evensen 1996). Dersom denne ferdselen øker vil villreinområdet lett kunne fragmenteres. Av samme grunn som i Vulufjell er det derfor ikke ønskelig å øke trafikken i området. Området nord for Grimsdalen er dessuten foreslått som nasjonalpark, og oppmerksomhet rundt verneverdiene i området vil kunne føre til økt ferdsel. Med utgangspunkt i «føre var-prinsippet» er det derfor aktuelt å legge ned to av løypene av hensyn til villreinen. Siden ferdselen her er svært liten vil få brukere bli rammet av tiltaket, og ferdselen vil kanaliseres til hovedløypa Hjerkinns-Grimsdalshytta.

En stor andel av telterne i Rondane benytter seg av **de opparbeidede teltplassene ved hyttene** (Evensen 1996). Denne ordningen har en positiv funksjon ved at den kanaliserer teltvandrerne på samme måte som hytte til hytte-vandrerne. Telterne vil dermed passere beiteområdene midt på dagen da villreinen søker ly for insekter i høyden. Sommerstid beiter villreinen hovedsakelig morgen og kveld, og teltere som slår leir mellom hyttene kan derfor forstyrre villreinen på tider av døgnet hvor den trenger ro til å beite. Denne konflikten kan bl.a. reduseres ved at DNT i større grad tilrettelegger for telting ved hyttene, og informerer telterne om den forstyrrelsen telting i visse områder kan medføre.

7.3 Hyttedriften

Ferdsel er en viktig årsak til konflikten mellom turgåere og villrein, og DNT er en av flere aktører som genererer ferdsel ved å tilby overnatting i Rondane. Ved å begrense overnattingstilbudet kan DNT redusere foreningens bidrag til konflikten. Dette kan oppnås ved f.eks. å redusere sesonglengden, hyttekapasiteten eller hyttestandarden.

Dersom **sesonglengden** skal reduseres, er det viktig å se på når på året hyttene bør stenges. For å redusere konflikten mellom villrein og DNTs virksomhet kan de betjente hyttene holdes stengt utenom påsken, og selvbetjeningskvarterene holdes stengt fram til 1. mars i likhet med DNTs hytter på Hardangervidda.

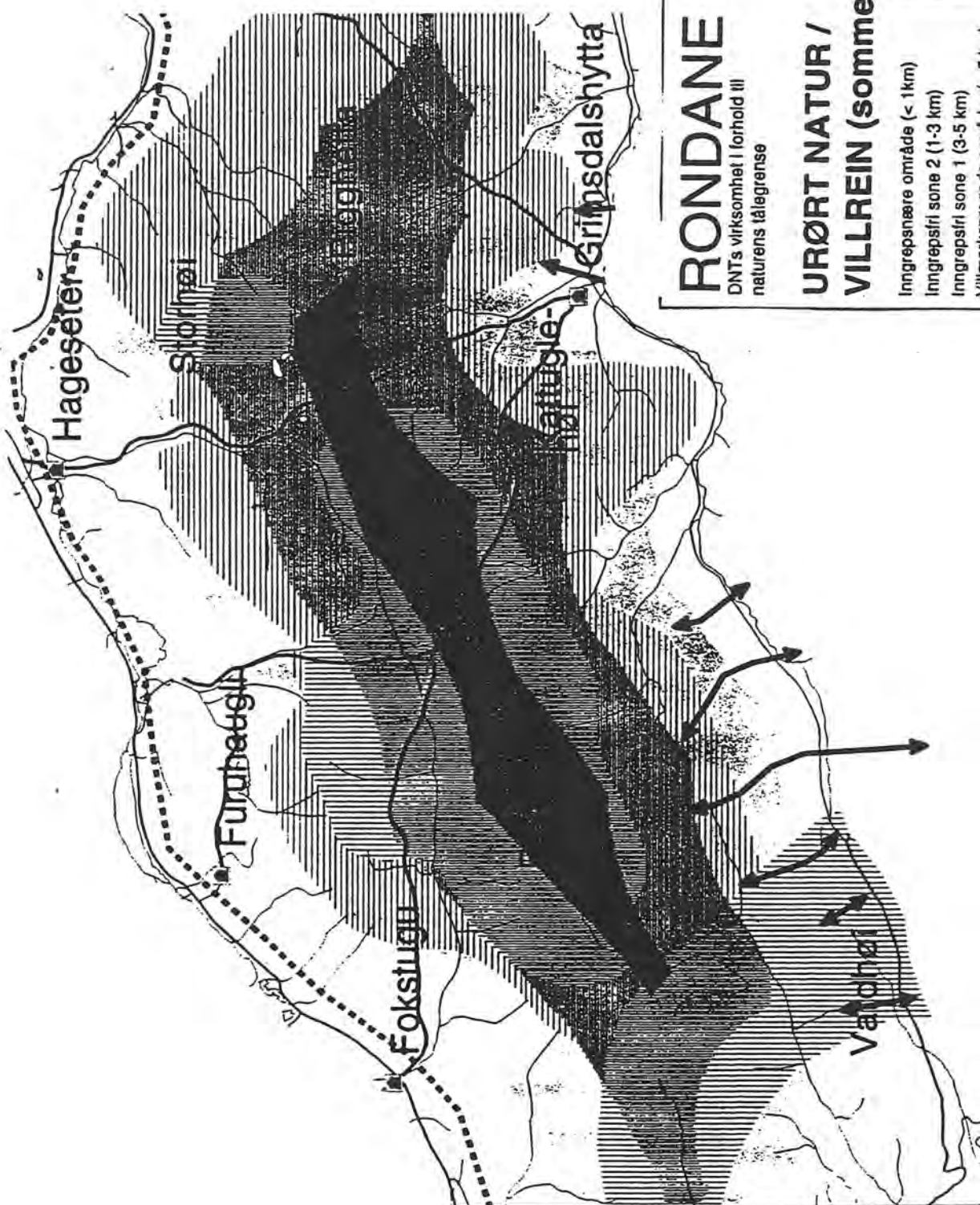
Under kalvingen er villreinen svært følsom for menneskelige forstyrrelser, og **stenging av alle hyttene i kalvingsperioden** vil være et svært viktig bidrag til å dempe konflikten. I dag er alle DNTs hytter i Rondane stengt i perioden 1. mai til 10. juni.

DNT kan også redusere antallet overnattinger ved å benytte **hyttestandarden** som et indirekte virkemiddel. Ved å gjøre om betjente hytter til selvbetjente eller selvbetjente hytter til ubetjente vil tilbudet bli mindre attraktivt for mange fotturister, og overnattingstallene vil gå ned. Dette medfører redusert ferdsel og forstyrrelse. Dersom konflikten mellom villrein og friluftsliv tilspisses i framtida, og andre indirekte tiltak ikke gir ønskelige resultater, kan Eldåbu gjøres om til ubetjent hytte for å minske presset på villreinen i Vulufjell.

DNT kan også **flytte eller rive hytter** for å redusere konflikten med villrein. Breitjønnebu på Ringebufjellet ble erstattet med ei ny hytte i 1996 for å unngå framtidige konflikter med villreinen i Rondane Sør (Lauritzen 1995). Den gamle hytta lå midt i kjerneområdet for villreinen vinterstid, mens den nye hytta er bygd ca. 4 km lenger vest ned mot Gudbrandsdalen.

8 Litteratur

- Bay, L. A. 1995. Vegar/kraftutbyggjinger med spesiell fokus på villreinområdet Setesdal/Ryfylkeheiane. I: Konsekvenser av inngrep og forstyrrelser i villreinens leveområder. Referat fra villreinseminar. Finse 9.-10. mai 1995. Den Norske Turistforening, Oslo, s. 40-46.
- Bråtå, H. O. 1985. Villrein og inngrep i Rondane. Fylkesmannen i Oppland, miljøvernavdelingen, Lillehammer.
- Bråtå, H. O. 1986. Villrein og ferdsel i Rondane - En studie av forholdet mellom villreinens arealbruk og menneskelig ferdsel. Med forslag til arealdisponering. Bind 1 og 2. Hovedfagsoppgave i ressursgeografi. Geografisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Cole, D. N. 1989. Low-Impact Recreational Practices for Wilderness and Backcountry. USDA Forest Service, General Technical Report INT-265. Intermountain Research Station, Ogden, Utha.
- Evensen, T. 1996. Friluftsliv i Rondane. Ferdselsregistrering og metodeutvikling. Den Norske Turistforening, Oslo.
- Fylkesmannen i Oppland, miljøvernavdelingen 1989a. Forslag til forvaltningsplan for Rondane nasjonalpark, rapport nr. 14/89. Lillehammer.
- Helberg, C. 1993. Til fots i fjellet. Den Norske Turistforening, Oslo.
- Hendee, J. C., Stanky, G. H. & Lucas, R. C. 1990. Wilderness Management. Second edition. North American Press. Fulcrum publishing, Colorado.
- Lauritzen, P. R. 1995. Til fjells med Turistforeningen. Den Norske Turistforening, Oslo.
- Mikkelsen, E. 1994. Fangstprodukter i vikingtidens og middelalderens økonomi. Organiseringen av massefangst av villrein i Dovre. Universitetets Oldsaksamlings Skrifter Ny rekke nr. 18. Oslo.
- Nellemann, C. & Thomsen, M. G. 1994. Terrain ruggedness and caribou forage availability during snowmelt on the arctic coastal plain, Alaska. Arctic 47 (4):361-367.
- Platou, F. 1994. Forstyrrelse av villrein i Dovrefjell og Rondane - Noen erfaringer og tanker bygget på rapporter fra fjelloppsyn og nasjonalparktjenesten i Rondane og Dovrefjell nasjonalparker. I: Effekter og gleder. Referat fra forskningskonferanse. DN-notat 1994-7. Direktoratet for naturforvaltning, Trondheim, s. 286-291.
- Reimers, E. 1985. Rein og menneskelig aktivitet. Kraft og miljø nr. 12. Norges vassdrags- og energiverk, Oslo.
- Reimers, E. 1995. Biologiske konsekvenser av inngrep og forstyrrelser. I: Konsekvenser av inngrep og forstyrrelser i villreinens leveområder. Referat fra villreinseminar. Finse 9.-10. mai 1995. Den Norske Turistforening, Oslo, s. 7-27.
- Reimers, E., Dervo, L., Muniz, A., Kind, J. C. & Colman, J. E. 1994. Frykt og fluktatferd hos villreinen i Sør-Norge. Villreinen 1994:54-57.
- Skogland, T. 1984. Villreinstammene på Dovrefjell. I: Andresen, H (red). Rondane/Lillehammer. Årbok. Den Norske Turistforening, Oslo, s. 107-121.
- Skogland, T. 1991. Bestandsfragmentering av villreinen i Rondane pga. naturinngrep og turisme. Villreinen 1991:66-72.
- Skogland, T. 1994. Villrein - fra urinnvåner til miljøbarometer. Teknologisk forlag.

RONDANE

DNT's virksomhet i forhold til
naturens tålegrense

URØRT NATUR / VILLREIN (sommer)

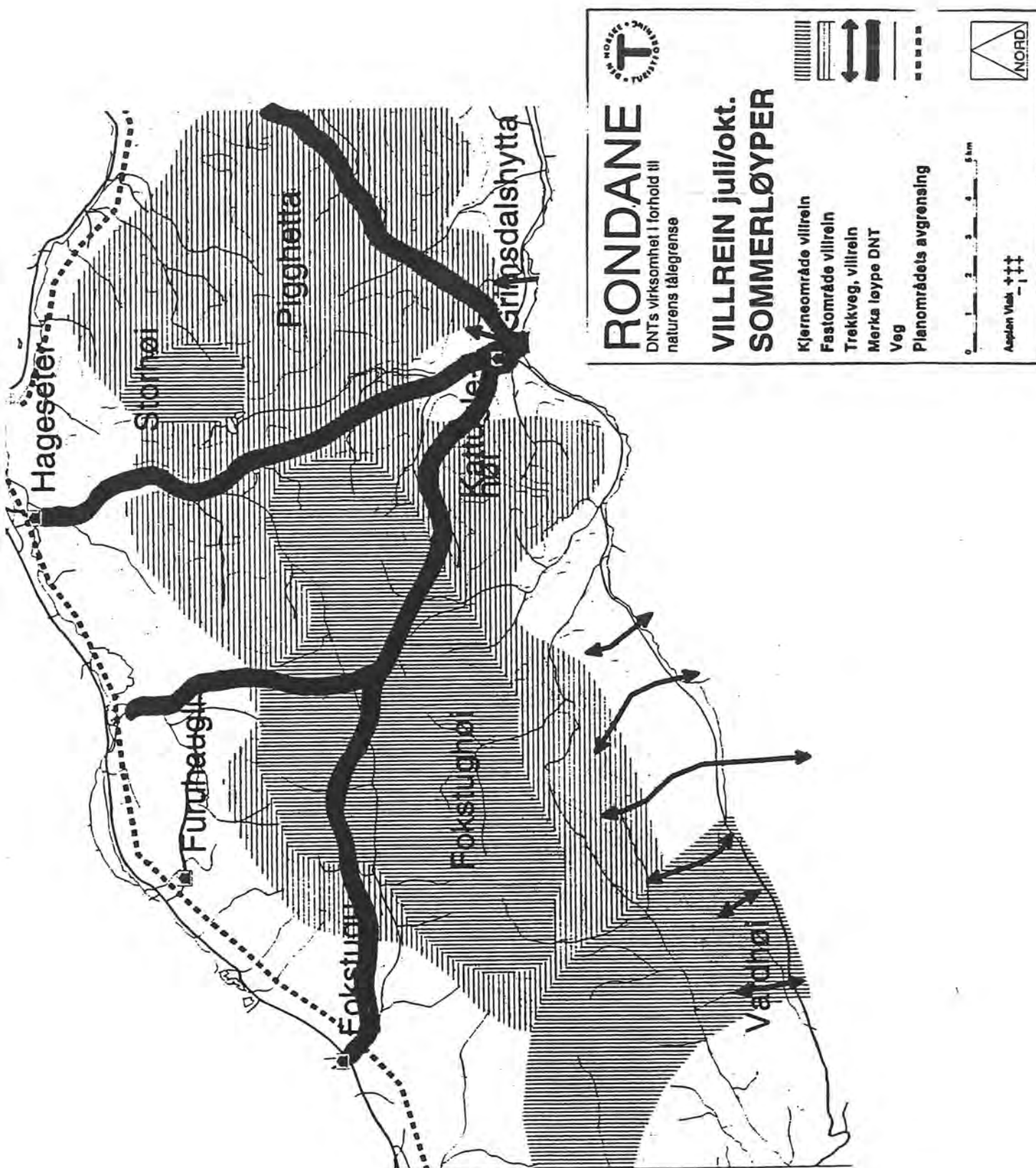

Inngrepsnære område (< 1 km)
Inngrepsfri sone 2 (1-3 km)
Inngrepsfri sone 1 (3-5 km)
Villmarkspregede områder (> 5 km)
Kjerneområde villrein
Fastområde villrein

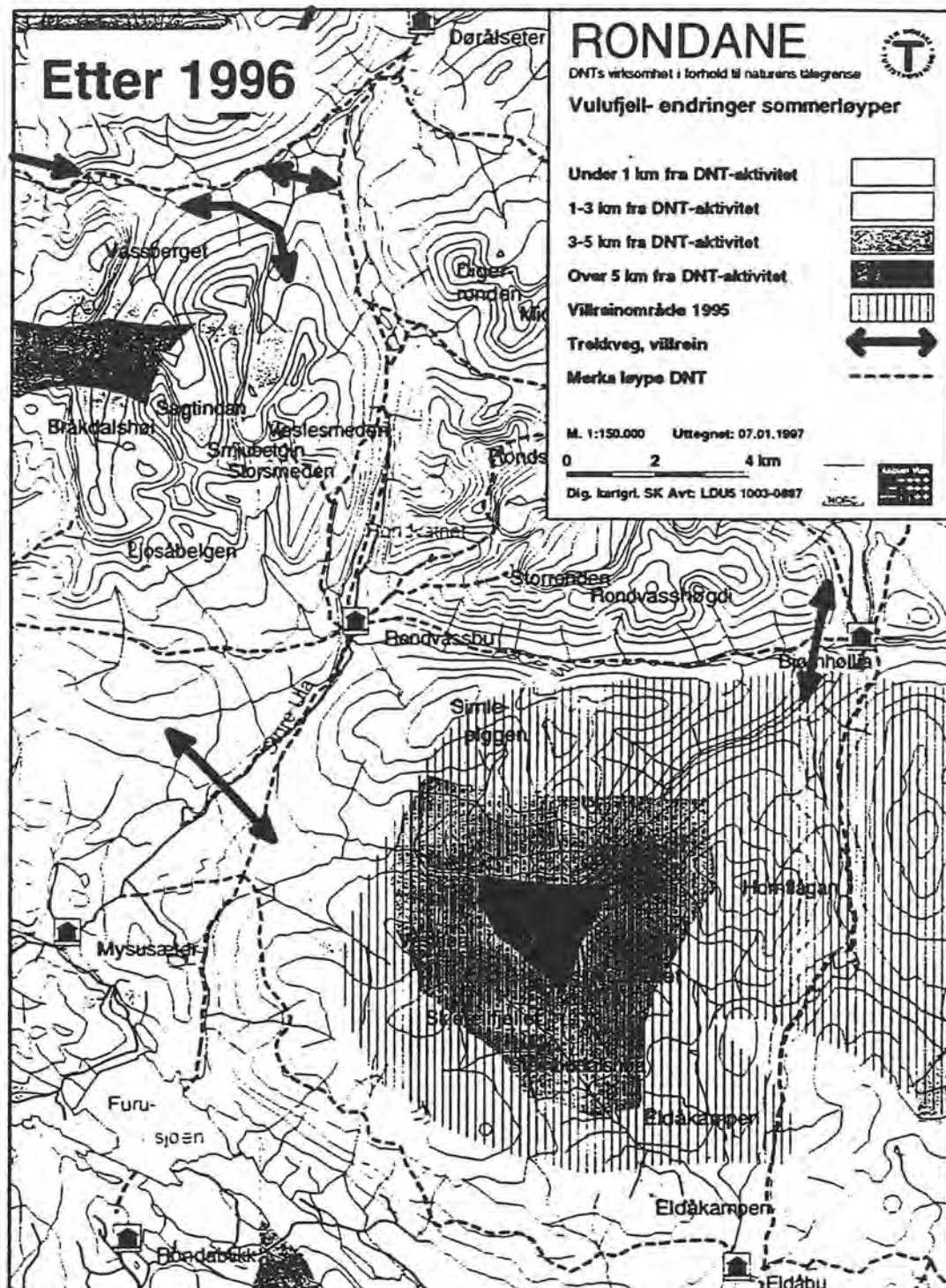
0 1 2 3 4 5 km

Asfalten Vakk +++

Slitasje som problem – slitasje som kvalitet

Av Odd Inge Vistad, Østlandsforskning

Foredrag på FRIFOs forskingskonferanse "Forskning i friluft",
Stjørdal 18-19 november 1998

Først litt om tittelen på foredraget og det tvetydige ordet 'kvalitet':

- i daglegtale er det oftast nytta om noko positivt – og såleis som ei motvekt til 'problem'
- det kjem av det latinske *qualitas*, som tyder 'eigenskap': "det at noko er slik eller slik" (for å sitere nynorskordboka) – altså eit nøytralt beskrivande ord.

Foredraget kunne difor godt ha heitt berre: "Slitasje som kvalitet" – og det ville femne både det negative og positive. For det er nemleg poenget her.

Innleiing

Dei siste åra har både miljøforvaltninga og ymse media fokusert mykje på miljøkonsekvensar knytt til friluftsliv og naturbasert turisme. Synspunkta svingar frå "... ingen problem" til at "... naturen er i ferd med å bli øydelagt". Øystein Dahle var i innleiingsforedraget i går inne på slitasje i høve til friluftsliv: Han meinte at gjengroing av stiar er eit større problem enn stislitasje – gjengroinga er eit symptom på at færre brukar skog og mark og difor negativt, slitasje er eit teikn på aktivt friluftsliv og difor positivt. Frå naturvernssida får derimot slitasje og annan miljøpåverknad oftast eit negativt stempel. Slitasje er ikkje eit enkelt tema med enkle svar. Slitasje bør ikkje utløyse forvaltningsinnsats med éi standardløyising!

Eg skal ta utgangspunkt i det nøytrale og beskrivande ved å slå fast at: All bruk av naturen set spor. Men det er ikkje alle spor som er like tydelege. Eit fotspor i tinande tundra kan stå like klart i mange tiår, eit fotspor på svaberg kan knapt registrerast med dei finaste instrument. Likevel kan trakksslitasje vere ein trussel mot bergkunst (helleristningar). Det er ei forskingsoppgåve å studere ulike typar bruk i ulike miljø for å finne samanhengar mellom bruk og tilhøyrande effektar på natur- eller kulturmiljøet. Vistad et al. (1996) summerer noko av kunnskapen på det feltet. Slik kunnskap er viktig i forvaltninga av bruk, slitasje og miljø – for før eller seinare kjem det gjerne spørsmål som: Kva slag bruk er akseptabel? Kor mykje og kva slag påverknad vil vi akseptere? Kva er tolegrensa, i ei samla vurdering av ulike verne- eller forvaltningsmål for eit visst område?

For å takle slike problemstillingar må ein ha kunnskap om effektar av ulike tiltak. Men slike spørsmål går dessutan over i det politiske og verdilada; det blir ofte snakk om å prioritere mellom ulike interesser.

Nasjonalparkane våre har eit såkalla dobbelt vernemål. Dei er primært oppretta for å verne natur, men dei skal og gje høve til friluftsliv og naturoppleving i tråd med

allmannsrettane og friluftsløva (Odelstingsproposisjon nr. 65 (1968-69)). Dvs. at parkforvaltninga er i eit kronisk (men sjeldan akutt) dilemma, i balanseringa av bruk og vern.

Men vi kan like gjerne sjå utover nasjonalparkane, på friluftsområde meir generelt. Friluftsliv er eit prioritert samfunnsfelt (Stortingsmelding nr 58 (1996-97)), og natur- og kulturopplevinga står sentralt i friluftslivet. Dersom det er slik at desse opplevingskvalitetane kan bli nedslitne eller påverka av friluftslivet eller anna naturbruk, så er alle friluftsområde i det same konstante dilemma som nasjonalparkane. Jfr. det førre innlegget til Torfinn Evensen og det arbeidet som DNT (1998) no har gjort i Rondane: Sikring av miljøkvalitetar står sentralt – både i høve til opplevingsbehov i friluftslivet og i høve til naturverninteresser. Eit slikt arbeid kunne ha vore gjort i kva naturområde som helst, der det er friluftaktivitet.

Men er det slik at slitasje er berre negativt?

Eg har nemnt argumentet med slitasje som ein indikator på eit aktivt friluftsliv: Så lenge friluftsliv er bra, så er slitasje bra. Men poenget her blir vel helst at slitasje er eit "nødvendig og uunngåeleg onde". Men det finst også meir udiskutable positive sider ved slitasje. Stiar og leirplassar er synlege uttrykk for ei brukshistorie. Det kan vere eit prioritert mål å taka vare på og vidareføre delar av brukshistoria, der også fysiske kjenneteikn skal hegnast om – som eit tiltak i kulturminnevernet. Slitasje kan vere eit slikt positivt kjenneteikn. Vi hugsar alle det sterke og positive fokuset på Pilegrimsleden i Kulturminnevernåret. Kanskje kan den synlege stien eller leirplassen også vere positive landskapselement i friluftslivet.

Poenget er dette:

Spørsmål kring miljøpåverknad og tolegrense kan ikkje svarast ved berre å stille spørsmål til naturvitarar eller ved å auke mengda naturfaglege registreringar for å finne dei såkalla "naturens tolegrenser". Det finst også andre former for tolegrenser – kanskje til og med preferansar – knytt til slitasje.

Eit forskingsprosjekt på slitasje

Østlandsforskning har i eit par år arbeidd med eit forskingsprosjektet i Femundsmarka og i kanopadlingsområdet Fjorda. Det er Noregs Forskingsråd (Utmarksprogrammet) som finansierer prosjektet, og fokus er på leirplassar – i form av både slitasje, oppleving og trivsel.

Kunnskap om korleis ulike brukargrupper reagerer på terrengslitasje er viktig for forvaltninga. Den vil gje eit betre vurderingsgrunnlag for å bestemme kva slag og kva omfang av påverknad som er problematisk. I visse område vil forvaltninga etterkvart gå inn og reparere slitasjeskadar og fastsetje grenser for såkalla "akseptabel påverknad" – utifrå faglege, opplevingsmessige og verdimesige prioriteringar. Dette er på sett og vis ein "unorsk" forvaltningspraksis, men det finst alt døme på at slikt er gjort – t.d. i Fjorda.

Studieområde og studieopplegg

Studieområda er Femundsmarka nasjonalpark (Sør-Trøndelag og Hedmark) og kanopadlingsområdet Fjorda i Oppland. Dette er to område som er nokså like naturgeografisk (vatn og furuskog) og i visse bruksformer (padling og fiske). Men dei er ulike når det gjeld andre sider ved bruken (tilgang, storleik og brukartettleik) og ikkje minst så har dei ulik forvaltning. Femundsmarka er verna etter naturvernlova (statleg ansvar), medan Fjorda blir forvalta etter plan- og bygningslova (kommunalt ansvar).

For å få tak i brukarane av dei to områda gjorde vi intervju i Femundsmarka sommaren 1997 og i Fjorda sommaren 1998 (vel 300 intervju på kvar plass, i løpet av juli og august). Hovudmålet med prosjektet er å byggje opp kunnskap for betre å handtere bereevne-problemet i forvaltninga av verne- og friluftslivsområde. Prosjektet vil bli dokumentert i Vistad og Kaltenborn (in prep.).

Bilet-analyse – leirplassoppleving

For å få ei betre forståing av toleransen – og kanskje til og med preferansen – for terrengslitasje knytt til leirplassar, nytta vi fotos i kombinasjon med spørjeundersøkinga.

På bakgrunn av tidlegare undersøkingar (m.a. Vistad 1995) visste vi at personlege interesser og haldningar verkar sterkt inn på opplevinga av slitasje. Her ville vi prøve å gripe sterkare tak i terrengslitasje som eit relativt fenomen. Korleis verkar "mental tilstand" inn på opplevinga av eit visuelt bilete?

Kva legg vi så i "mental tilstand"? Svært mange situasjonar eller objekt kan ha ulik meining – for ein og same person – avhengig av variasjonar i både ytre og indre omstende. Eit måltid kan ein t.d. sjå på som kaloriar og næring, men ein og sjå på det som ei smaks- og synsoppleving. Klede har ein verne- og varmfunksjon, men dei har og ei estetisk side. Og det same kan gjelde for leirplassar: Ein leirplass er ei slette i naturen som er meir eller mindre påverka og nedsliten, men det er også ei slette der ein skal plassere telt, hygge seg, lage mat og sove godt. Spelar slitasje den same "opplevingsrolla" i høve til desse to ulike "mentale tilstandane"?

Vi dela difor utvalet i kvart studieområde i to. Halve utvalet svara på korleis dei opplevde lokaliteten på kvart bilete utifrå graden av terrengslitasje. Den andre halvparten skulle markere korleis dei opplevde lokaliteten på kvart bilete utifrå om dei såg ein triveleg leirplass eller ikkje. For bae underutvala nytta vi den same 7-delte svarskaalen for å rangere korleis dei opplevde kvart bilete. Skåreverdiene gjekk frå *svært negativt* (= 1), via '*nøytralt*' (= 4) og til *svært positivt* (= 7) – jfr. **figurane 1 og 2**. Vi har nytta i alt 16 bilete (i A4-format) av faktiske eller moglege leirplassar. Undersøkinga i Femundsmarka framstilte bileta som om dei synta lokalitetar i ein nasjonalpark. I Fjorda vart dei same bileta framstilt som om dei kom frå i eit friluftsområde.

Foreløpige funn

Eg kan ikkje gå i detalj her, men syner til hovudrapporten for prosjektet som er under utarbeiding (Vistad & Kaltenborn in prep.). Der blir også dei aktuelle bileta presenterte.

Om innleiingsteksten til bileta fokuserer på triveleg leirplass eller på påverka/nedsliten natur gjev stort utslag på opplevinga av bileta. For 10 av i dei 16 bileta i Femundsmarka-materialet (**figur 1**), og 9 av 16 i Fjordamaterialet (**figur 2**) var det signifikant skilnad i korleis dei to underutvala rangerte bileta. Om ein fokuserer på nasjonalpark eller på friluftsområde i introduksjonsteksten til bileta gjev mindre utslag på opplevinga – signifikant skilnad mellom områda for 4 av dei 16 bileta.

Vi nytta faktoranalyse for å avdekkje eventuelle skjulte dimensjonar i måten brukarane vurderte fotomaterialet. Det er denne faktoranalysen som har gjeve rekkefølgja på bileta i **figurane 1 og 2**. Analysen avdekte fire dimensjonar (faktorar) som kjem fram gjennom dei fire "klyngene" av bilete i dei to figurane (faktorane 1 til 4 frå venstre mot høgre).

Dei avdekte dimensjonane kan karakteriserast som følgjer:

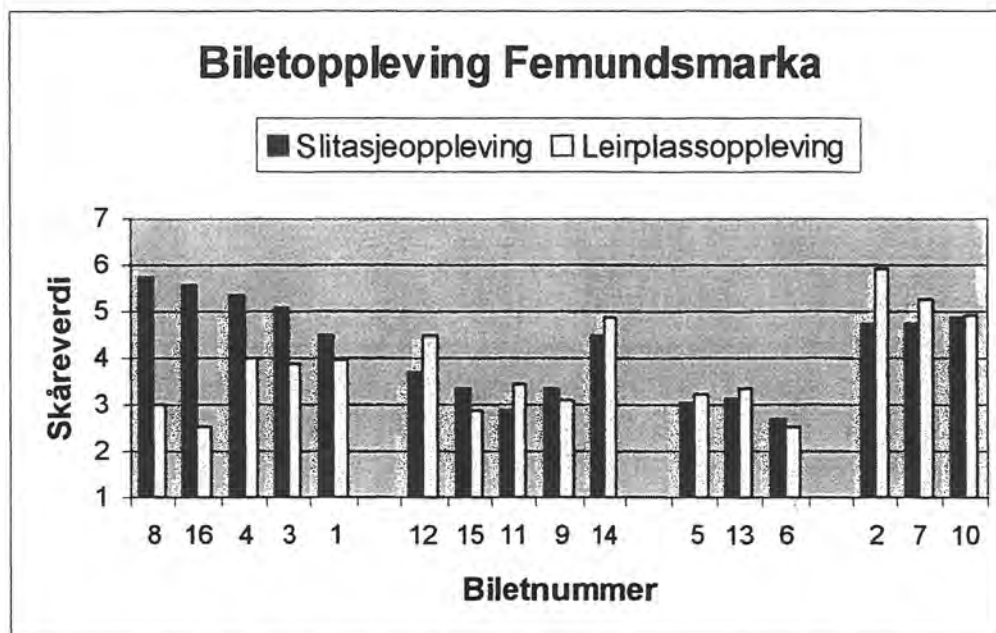
- 1) Naturpreg (bileta 8, 16, 4, 3 og 1). Bileta som ladar høgt på denne faktoren syner liten eller ingen slitasjepåverknad. Dei syner skogdominerte miljø, og med lite eller ingenting av teknisk innretingar.
- 2) Store flater med omfattande slitasje (bileta 12, 15, 11, 9 og 14).
- 3) Lokalitetar med byggverk / fysiske konstruksjonar (store bål plassar, sitjestokkar, gapahukar) – bileta 5, 13 og 6.
- 4) Innslag av vatn, strandliner og moderat slitne sletter (bileta 2, 7 og 10).

Det er faktorane 1 og 4 som syner den klaraste skilnaden mellom dei to utvala. Dei som skulle velje seg ein leirplass, rangerte lokalitetar (bilete) utan spor etter tidlegare leirslaging (dimensjon 1) negativt, medan dei som skulle vurdere utifrå slitasjepåverknad (rimelegvis) rangerte desse lokalitetane positivt.

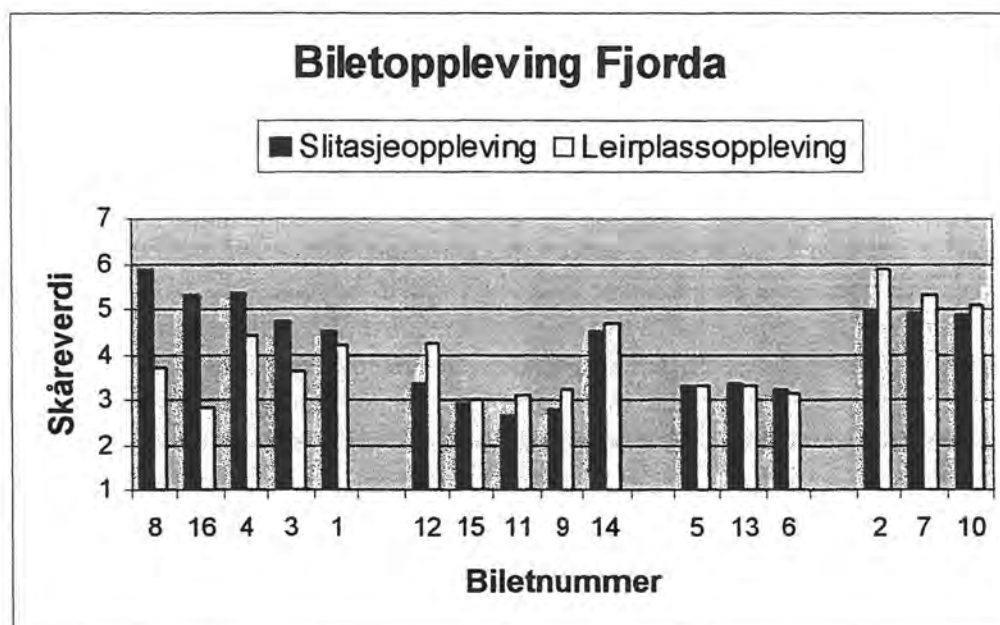
Lokalitetane med markant innslag av vatn, strandline og moderat slitne sletter (dimensjon 4) vart høgt verdsett av både gruppene, men høgast blant dei som skulle velje seg leirplass.

Leirplassane med fysiske konstruksjonar (bål, stokkar, skjul) - dimensjon 3 - vart lågt verdsett av både gruppene, og det var ingen skilnad i måten dei to utvala vurderte bileta.

Dei 5 bileta som synte dei mest omfattande påverknadane (dimensjon 2) fekk svært variable vurderingar (særleg i Femundsmarka) – sannsynlegvis sterkt påverka av andre element i biletet enn slitasjen. Det ser t.d. ut til at innslag av vatn og strandliner har ein tendens til å "overkøyre" slitasjeinnslaget – også for dei var bedne om å vurdere slitasjen - slik at lokaliteten får ei relativt positiv rangering.

Figur 1 Biletoppleving i Femundsmarka. Bileta 8, 16, 4, 3, 1, 12, 15, 11, 2 og 7 syner signifikant skilnad mellom dei to underutvala.

Figur 2 Biletoppleving i Fjorda. . Bileta 8, 16, 4, 3, 12, 11, 9, 2 og 7 syner signifikant skilnad mellom dei to underutvala.

Foreløpig oppsummering

- Moderat slitasje blir positivt vurdert av alle brukarane
- For dei som skal velje seg leirplass ser det ut til at visse synlege spor etter tidlegare bruk er ein føresetnad for ei positiv vurdering.
- Omfattande slitasje gjev gjennomgåande negativ vurdering.
- Vatn og strandliner ser ut til å "overkøyre" til og med omfattande slitasje, altså at sterk slitasje ser ut til å bli "oversett" når det er særleg attraktive landskapselement til stades på leirplassen.
- Fysiske konstruksjonar (benkar, gapahuk, store bålringar) på leirplassen skal ein vere forsiktig med: Dei gjev fort negative vurderingar.

Dette er funn og vurderingar som er knytte til dei to aktuelle geografiske områda og dei kategoriar brukarar som søker til slike område. Resultata kan ikkje utan vidare overførast til t.d. bynære strøk eller til kyststrøk, men det er verdt å merke seg dei likearta mønstra i resultata frå dei to områda.

Litteratur

Den Norske Turistforening (DNT) 1998. *DNTs virksomhet i forhold til naturens tålegrenser*. Oslo

Odelstingsproposisjon nr. 65 (1968-69). *Om lov om naturvern*. Oslo: Kommunal- og arbeidsdepartementet.

Stortingsmelding nr 58 (1996-97) *Miljøvernpolitikk for en bærekraftig utvikling. Dugnad for framtida*. Oslo: Miljøverndepartementet

Vistad, Odd Inge 1995. *I skogen og i skolten. Ein analyse av friluftsliv, miljøoppleving, påverknad og forvaltning i Femundsmarka, med jamføringar til Rogen og Långfjället*. Dr. polit avhandling. Trondheim: Geografisk Institutt

Vistad, O. I. & Kaltenborn, B. P. in prep. *Slitasje i verne – og friluftsområde. Om indikatorar og overvaking, trivsel og tolegrenser*. ØF- Rapport, Lillehammer: Østlandsforskning.

Vistad, Odd Inge, Bjørn P. Kaltenborn og Øystein Aas 1996. *Miljøkonsekvensar av friluftsliv*. Rapport nr. 02. Lillehammer: Østlandsforskning

Anvendt fotogrammetri i overvåking av friluftsliv og terrengslitasje i naturområder

Jens Kværner og William S. Warner
JORDFORSK 1432 Ås

Bærekraftig forvaltning / styring av friluftsb Bruken av våre naturområder forutsetter metoder for overvåking av effektene av bruken og kunnskap om områdenes sårbarhet. I dag finnes minimalt med overvåking av bruk og slitasje i våre naturområder. Det finnes i dag heller ikke gode metoder for bedømming av ulike stier og naturområders sårbarhet og bæreevne for ferdsel. I et pilotprosjekt gjennomført i 1997 er ulike fotogrammetribaserte metoder utprøvd for kostnadseffektiv overvåking av naturbruk og terrengslitasje og erosjon i nasjonalparker og andre naturområder.

Historiske flyfoto er utprøvd for rekonstruksjon av utviklingen i to rekreasjonsområder, Danebu-området i Nord-Aurdal (lokalitet med helårs turistdrift) og Gjendesheimområdet (DNT-fotturruta mot Besseggen). For begge områdene ble historiske flyfoto tatt med ca 5-10 års mellomrom scannet og forstørret digitalt til felles målestokk. Vegetasjonsdata, hytter, veier og stier ble lagt inn i GIS for kvantifisering av menneskelig påvirkning. Utprøvingen av historiske flyfoto for rekonstruksjon av utviklingen i området ved Danebu og Gjendesheim illustrerte at slike flyfoto, alene eller sammen med enkle PC-baserte GIS-systemer er velegnet både for å få oversikt over den historiske utviklingen i natur / rekreasjonsområder, og for å analysere sammenhenger mellom arealutvikling, trafikk-kapasitet og naturfragmentering.

Undersøkelsen fra Gjendesheim avdekket utviklingen av stimønster og hovedtrekk i stisitasje i området. Stiutviklingen de siste 30 år avspeiler utviklingen i bruksfrekvens, parkeringslokaliteter og avbøtende forvaltningstiltak. Forstørrede flybilder i målestokk 1:1500 forstørret fra flyfoto i målestokk 1:15000 og 1:6000 var egnede verktøy for identifisering og overvåking av stimønster og stiutvikling.

Selv stor-skala flyfoto vil ikke gi tilstrekkelig nøyaktige data for kvantifisering av erosjon på de enkelte stiavsnitt. Selv med bilder i stor målestokk (1:6000) kan terrengdetaljer bare måles med en nøyaktighet på noen cm, og kostnadene for å oppnå en slik nøyaktighet er høy.

Dersom en ønsker overvåking på et slikt detaljnivå kan flyfoto-overvåking suppleres med overvåking av permanente overvåkingsflater langs stiene. En ny metode for overvåking av stisitasje og erosjon på mindre prøveflater basert på terrestrisk stereofotografering med 35 mm kamera og digitale terrengmodeller ble utviklet og utprøvet på en lokalitet. En bærbar sammenleggbær plattform ble nytta for stereofotografering. Nøyaktigheten av metoden ble undersøkt i en skrånende sti, hvor erosjon ble simulert ved fjerning av kjente massevolum.

Terrestrisk stereofotografering av 2*2 m prøveflater med 35 mm kamera fra 2.4 meters høyde kombinert med digital fotogrammetri ga høydedata med en nøyaktighet på 3 mm.

Volumestimater av simulert erosjon beregnet ved hjelp av digitale terrengmodeller hadde et avvik fra virkelig volum på 1 %.

Resultatene så langt viser at naturbruk og terrengslitasje og erosjon i fjellet kan overvåkes på en kostnadseffektiv måte ved bruk av historiske flyfoto og terrestrisk stereofotografering av faste prøveflater kombinert med PC-basert digital fotogrammetri. Slik overvåking kan utføres av lokale oppsynsmenn uten kostbart spesialutstyr. Følsomhetsmål for ulike naturområder og stier kan utvikles ved å kombinere overvåkingsdata samlet inn ved flyfotografering og terrestrisk stereofotografering med andre tilgjengelige data som besøkstatistikk og parkeringsareal, og naturinformasjon fra vegetasjonskart og geologiske kart.

Program landskonferansen "Forskning i friluft"

Onsdag 18. november

Møteleder: Anne Mari Aamelfot Hjelle, DNT

09.00 Registrering og kaffe

10.00 Velkommen

Motivasjon for friluftsliv - verdigrunnlag

10.05 Øystein Dahle, styreleder Den Norske Turistforening: - *Friluftsliv er naturliv*

10.30 Allan Sande, Høgskolen i Bodø, Avdeling for samfunnsfag: *Er friluftsliv moderne religionsutøvelse? Eller urbanlivsstilskonkurranse i naturen.*

10.50 Børge Dale, Norges Idrettshøgskole: *Et levende og folkelig friluftsliv - norsk friluftsliv i internasjonalt perspektiv*

11.10 Pause

11.40 Bjørn Tordson, Norges Idrettshøgskole: *Kulturelle konstruksjoner og meningen i og med friluftsliv*

12.00 Odd Gåsdaal, Universitetet i Bergen, Sosiologisk Institutt: *Hvorfor er vi så interessert i friluftsliv? Om forholdet mellom friluftsliv og sosialt liv*

12.20 Spørsmål/debatt til innleggene så langt

12.50 Lunsj

Møteleder: Siri Parmann, Norges Jeger og Fiskerforbund (NJFF)

14.30 Gunnar Breivik, Norges Idrettshøgskole: *Utviklingstrekk i norsk friluftsliv*

14.50 Nils Faarlund, Norges Høgskole i Ålesund: *Norsk friluftslivs verdigrunnlag og forskningsmessige forsøk på bestemmelse og bidrag til levendegjøring*

15.10 Spørsmål/debatt

15.30 Pause

16.00 Joar Vittersø, Østlandsforskning: *Motivasjon, mening og friluftsliv. En langtidsstudiestudie av forholdet mellom personlig målsetninger og naturopplevelser*

16.20 Kristin Magnussen, Østfoldforskning: *Verdier knyttet til friluftsliv i bynær utmark*

16.40 Spørsmål/debatt

17.00 Pause

18.00 Middag

20.00 Elisabeth Sæthre: Lysbildekåseri. *"Den lange heimvegen - Norge Rundt"*
Et år på tur med årer, seil og treski langs strekningen Halden- Grense Jakobselv t/r

Torsdag 19. november

Møteleder: Odd Inge Vistad, Østlandsforskning

Friluftsliv - oppvekst

- 09.00 Innledning: Harald Tronvik, FRIFO
- 09.10 Annette Bischoff, Høgskolen i Telemark: *Ungdom og friluftsliv - endring fra tradisjonsoverføring til valg og personlig utvikling*
- 09.30 Ketil Skogen, NOVA: *Problematferd i villmarka: Sammenhenger mellom friluftsliv og problematferd blant ungdom*
- 09.50 Spørsmål/debatt
- 10.10 Pause
- 10.30 Ingunn Fjørtoft, Høgskolen i Telemark: *Naturen som lekeplass*
- 10.50 Karsten Jørgensen, , Norges Landbruksskole, Inst. for landskapsplanlegging: *Friluftsliv - hverdagsliv og helse. Prosjekteksempel fra Levanger kommune.*
- 11.10 Spørsmål/ debatt
- 11.30 Lunsj

Møteleder: Sølve Sondbø, FRIFO

Friluftslivets påvirkning på naturgrunnlaget:

- 12.45 Torfinn Evensen, DNT: *Sårbarhetsanalyseprosjektet i Rondane og på Hardangervidda*
- 13.05 Odd Inge Vistad, Østlandsforskning: *Slitasje som problem - slitasje som kvalitet*
- 13.25 Jens Kværner, JORDFORSK: *Anvendt fotogrammetri i overvåking av friluftsliv og terrengslitasje i naturområder*
- 13.45 Spørsmål/debatt
- 14.05 Pause
- 14.20 Paneldebatt: *Hvordan bedre kvaliteten på friluftslivsforskningen i Norge?*

Debattleder: Morten Dåsnes, daglig leder Friluftsrådenes landsforbund
I panelet:

- forsker Bjørn Kaltenborn, Østlandsforskning
- rådgiver Eli Ragna Tærum, Norges forskningsråd
- Ivar Hjermundrud, Miljøverndepartementet
- gen.sekr Harald Tronvik, FRIFO
- ass. gen. sekr. John Petter Løvstad, Norsk Bonde og Småbrukarlag

- 15.50 Avslutning v/Inger Lise Skarstein, styreleder i FRIFO
- 16.00 Hjemreise

Deltakerliste landskonferansen "Forskning i friluft", 18-19. november 1998, Stjørdal

Navn	Org/etat	Adresse	Poststed	Tlf.
Innledere:				
Bishoff, Annette	Høgskolen i Telemark	Avd. for friluftsliv, kultur og naturveiledning	3800 BØ i Telemark	
Breivik, Gunnar	Norges Idrettshøgskole	Boks 40 Kringsjå	0807 OSLO	
Dahle, Børge	Norges Idrettshøgskole	Boks 40 Kringsjå	0807 OSLO	74 42 55 25
Dahle, Øystein	Den Norske Turistforening	PB 7 Sentrum	0101 OSLO	22 82 28 00
Evensen, Torfinn	Den Norske Turistforening	PB 7 - Sentrum	0101 OSLO	22 82 28 00
Fjertoft, Ingunn	Høgskolen i Telemark, avd for lærerutdanning		3670 NOTODDEN	
Faarlund, Nils	Norges Høgskole		3560 HEMSEDAL	32 06 03 06 32 06 05 66 (fax)
Gåsdal, Odd	Universitet i Bergen Sosiologisk Institutt	Fosswincelsgate 6	5007 BERGEN	55 58 91 56 55 58 9 1 99 fax odd.gasdal@sos.uib.no
Jørgensen, Karsten	NLH, Institutt for landskapsplanlegging		1432 ÅS	64 94 84 10 64 94 83 90 jorgensen@ilp.nlh.no
Kaltenborn, Bjørn	Østlandsforskning	PB 1066 Skurva	2601 LILLEHAMMER	61 26 57 00 61 25 41 65 fax oef@ostforsk.no
Kværner, Jens	JORDFORSK		1432 ÅS	64 94 81 00 jens.kvarner@jordforsk.nlh.no
Løvstad, John Petter	Norsk Bonde og Småbrukarlag	Øvre Vollgt. 9	0158 OSLO	22424600 22424601 fax
Magnussen, Kristin	Østfoldforskning	Pb 267	1601 FREDRIKSTAD	69 35 11 00 69 34 24 94 fax km@stoe.no
Sande, Allan	Høgskolen i Bodø		8002 BODØ	75 51 72 00 75 51 74 57 fax
Skogen, Ketil	NOVA	Munthesgt. 29	0260 OSLO	22 54 12 00 22 54 12 01
Sætre, Elisabeth		Auste Slettåsvn. 12B	8690 Hattfjelldal	75 18 45 27
Tordsson, Bjørn	Norges Idrettshøgskole	Boks 40 Kringsjå	0807 OSLO	74 42 55 25
Vistad, Odd Inge	Østlandsforskning	PB 1066 Skurva	2601 LILLEHAMMER	61 26 57 00 61 25 41 65 fax oef@ostforsk.no
Vittersø, Joar	Østlandsforskning	PB 1066 Skurva	2601 LILLEHAMMER	61 26 57 00 61 25 41 65 fax oef@ostforsk.no
Arrang:				
Hjelle, Anne Mari Aamelfot	DNT	PB 7 - Sentrum	0101 OSLO	22 82 28 00
Parmann, Siri	Norges Jeger og Fiskerforbund	Boks 94	1360 NESBRU	66 79 22 00
Sondbo, Sølve	FRIFO	Vakåsvn. 16	1364 Hvalstad	66 90 01 46 66 90 15 14 frifo@ah.telia.no
Thorsen, Tove	FRIFO	Vakåsvn 16	1364 Hvalstad	66 90 01 46 66 90 15 14 frifo@ah.telia.no

Deltakere:				
Andersen, Oddgeir	Østlandsforskning	PB 1066 Skurva	2600 LILLEHAMMER	
Andersen, Anita	Høgskulen i N-Trøndelag	Eidsbotnvn. 11	7600 LEVANGER	95211412
Andresen, Helle	Den Norske Turistforening	Boks 7 Sentrum	0101 OSLO	22822800
Aunet, Per	Statens naturforvaltningsråd	Verdanes veg 13	7600 LEVANGER	74012620 74012620 (fax) per.aunet@hint.no
Austmo, Livard	Høgskulen i N-Trøndelag	Vinne	VERDAL	74079436
Bade, Tor-Arne	Steinkjer kommune	Rådhuset	7700 Steinkjer	74169057
Bagoien, Tor Egil	Høgskolen i Nord-Trøndelag		7600 LEVANGER	74012766
Bergman, Harald	Stjørdal kommune		7501 STJØRDAL	
Bjømå, Thomas	Høgskulen i N-Trøndelag	Kirkegt. 62	7600 LEVANGER	92634242
Boe, Randi	Direktoratet for naturforvaltning	Tungesletta 2	7005 TRONDHEIM	
Bolstad, Magne	Levanger kommune miljøavd	Pb. 130	7601 LEVANGER	74084600 74083540 (fax)
Brattberg, Ståle	Høgskulen i N-Trøndelag	Nordsiveien 61	7600 LEVANGER	
Bredholt, Marianne	Friluftsrådet, Danmark	Scandiagade 13	DK-2450 København SV	45 33 79 00 79 fr@friluftsradet.dk
Buvik, Jan Gaute	Nordland orienteringskrets		8646 KØRGEN	75191337 75191494
Byberg, Harald	Malvik kommune	kulturavd.	7550 HUMMELVIK	739720 41
Bø, Runa	Fylkesmannen i Oppland, miljøvernavdelingen	Storgt. 170	2600 LILLEHAMMER	
Christiansen, Frank	Nord-Trøndelagsforskning	Bomvn. 3	7700 Steinkjer	74134660 74134661 fax
Danielsen, Tor	Norske 4H	PB- 113	2013 SKJETTEN	63 84 50 00
Dragland, Tone	Direktoratet for naturforvaltning	Tungesletta 2	7005 TRONDHEIM	73580500
Dybvad, Tom	Fylkesmannen i Sogn og Fjordane, miljøvernavd.		5840 HERMANSVERK	57 65 5150
Dåsnes, Morten	Friluftsrådenes landsforbund	Gml. Drammensv. 203	1300 SANDVIKA	67804791 67804792 (fax)
Eggen, Solbjørg	Levanger kommune	Pb. 130	7601 LEVANGER	74084600 74083540 (fax)
Eikeland, Astrid Seim	Trondheim kommune, miljøavd	Prinsensgt. 61	7005 TRONDHEIM	72547439 72546167
Ericsson, Gunilla	Friluftsrådet	Åsmyren	S-66440 Slottsbron, Sverige	46 555 308 408 p), 46 54 83 84 12 (a)
Evenseth, Maria	Direktoratet for naturforvaltning	Tungesletta 2	7005 TRONDHEIM	73580500
Festø, Knut	Møre folkehøyskole		6150 ØRSTA	700 41989 700 41998 (fax)
Flataker, Knut Erling	Trondheimregionens Friluftsråd	Holtermannsv. 1	7005 TRONDHEIM	72546579 72547018
Floa, Kristin	Leka kommune	miljøavd.	7994 LEKA	74387029
Forseng, Svein	FRIKULT-senteret	Bjørklyvn. 3	8700 NESNA	75056777
Fosse, Fritjof	Bergen og Omland Friluftsråd	Hellebakken 45	5035 BERGEN- SANDVIKEN	55 39 29 52 fritjof.fosse@bof.no
Fredriksen, Knut	Levanger kommune HELKUL-prosjektet	Pb. 130	7601 LEVANGER	74084600 74083540 (fax)
Frenning, Ingrid	Høgskolen i Tromsø	Mellomvn 110	9005 TROMSØ	77660456 Ingrid.Frenning@hito.no

Godtaas, Lars	Ålesund og omland friluftsråd	Boks 5536, Hatlane	6022 ÅLESUND	70 15 54 46
Gregersen, Arnstein			2300 HAMAR	
Grønlund, Palle	Friluftsrådet, Danmark	Scandiagade 13	DK-2450 København SV	45 33 79 00 79 fr@friluftsradet.dk
Gunhild Holsbø Johansen	Kirkerudbakken barnehage	Hamangskogen 51	1300 SANDVIKA	67133348/67565846
Gunleiksrud, Torgeir	Trondhjems Turistforening	Munkesgt. 64	7011 TRONDHEIM	73924200 73924201 (fax)
Guttormsen, Karin	Fylkesmannen i Aust- Agder miljøvernnavd	Fylkeshuset	4800 ARENDAL	37017535 37017533 fax
Hallem, Frode	Levanger kommune kulturkontoret	Pb. 130	7601 LEVANGER	74084600 74083540 (fax)
Hanisch, Odd	Fylkesmannen i Buskerud miljøvernnavd.	Pb 1604	3020 DRAMMEN	32 26 66 00
Haslestad, Karl- August	Smestad ungdomsskole	Ekronskogen 19B	2600 LILLEHAMMER	6125 31 16 (a) 61260682 (p)
Haug, Arnfinn	Høgskulen i Volda allmennlærerutdanningen		6100 VOLDA	70075287
Haugstulen, Kari	FRIFO Oppland	Børresensveg 2-4	2600 LILLEHAMMER	61259190 61250488 (fax)
Heide, Vegard	Fosen folkehøyskole		7100 RISSA	73858585
Hestvik, Frank	Høgskulen i N-Trøndelag	Øvre Tynes	7600 LEVANGER	91171309
Hjelmseth, Wencke	Statsskog Nordland	Nordlandsvn. 18	8600 MO i RANA	
Hjermundrud, Ivar	Miljøverndepartementet	Pb 8013 Dep	0030 OSLO	
Hoffmann, Jørgen	Statsskog konsernkontoret	PB. 433	7801 NAMSOS	74213049
Holand, Arnfinn	Leka kommune	fysioterapaut	7994 LEKA	74387029
Huseby, Eva	Oslo og Omegn Turistforening	Olav Bryesgt. 5	0552 OSLO	22376322 tlf+fax
Høyem, Jannicke	NIH	Nordbergvn. 86b	0875 OSLO	22239674 jannicke@hotmail.co m
Haanes, Anders	Høgskulen i N-Trøndelag student	Eidsbotnvn. 11	7600 LEVANGER	90092855
Håpnes, Odd	Levanger kommune prosjekt HELKUL	Pb. 130	7601 LEVANGER	74084600 74083540 (fax)
Jansen, Hanne	Høgskulen i N-Trøndelag	Skogheimvn. 16	7600 LEVANGER	74089139
Jaråker, Kirsti	Trondheimsregionens friluftsråd	Holtermannsvæg 1	7005 TRONDHEIM	72 4 65 79
Jensen, Michael S.	Høgskulen i N-Trøndelag	Byborg stud.bolig, blokk 1, rom 227a	7600 LEVANGER	74089688
Jensen, Tomm	Nordland fylkeskommune, kulturavd.	Fredensborgvn. 44	8002 BODØ	
Jensen, Aage	Julborglia 16		7600 LEVANGER	
Johansen, Thomas	Frivilligt Dreng og Pikeforbund	Tingstedet 64	DK-8220 BRABAND DANMARK	86845759 johansen@fdf.dk
Jølme, Per Ivar			Hemsedal	
Jørgensen, Helge	Norges Jeger og Fiskerforbund	PB 94	1360 NESBRU	66792200
Kapaasen, Kjell	Fylkesmannen i Oslo og Akershus, landbruksavd.		2001 LILLESTRØM	63817321 63817676 fax
Karlbom, Kristin	Fylkesmannen i Telemark miljøvernnavd	Gjerpensgt. 14/20	3708 SKIEN	35530773
Kavli, Frode	Høgskulen i N-Trøndelag	A122 Moan	7600 LEVANGER	74015806
Kjerkreit, Inger	Oslo kommune	Kingosgt. 17	0457 OSLO	22 08 23 17

Helene	park og idrett			22082202 fax
Klavenes, Grete	Statkraft engineering	Boks 191	1322 HØVIK	67 57 70 10 Grete.Klavenes@engineering.statkraft.no
Koksvik, Espen	Miljøverndepartementet friluftsseksjonen	PB 8013	0030 OSLO	
Kristiansen, Sigurd	Nord-Trønderlag fylkeskommune		7700 STEINKJER	74141265 (a) 74141200 (fax)
Kruse, Kirstin Linnea	Høgskolen i Telemark	Triland, Hørte	3800 BØ	
Lein, Jan Ole	Trondheim kommune	Idrett, park og skog	7005 TRONDHEIM	72546702
Leirhaug, Petter Erik			9580 BERGFJORD	
Limstrand, Torgeir	Salten Friluftsråd	Boks 6073	8018 MØRKVED	75515044 75516511
Lind, Eirik	Sør-Trøndelag fylkeskommune		7004 TRONDHEIM	
Lio, Steinar	Statsskog konsernkontoret	PB. 433	7801 NAMSOS	74213049
Loeng, Svein	Høgskolen i N-Trønderlag, avd. for lærerutdanning		7600 LEVANGER	
Lorentzen, Harald	HIST, avd for lærerutdanning	Rotvoll alle	7005 TRONDHEIM	73 55 98 98
Lund, Oddvin	Oslo og omland friluftsråd	Nedre Volgt. 9	0158 OSLO	22416880 22416881 (fax)
Lyche, Ann Katrine	Stavanger Turistforening	Pb. 239	4001 STAVANGER	
Lyftingmo, Ingrid Nafstad	Høgskolen i Telemark,	Triland, Hørte	3800 BØ i Telemark	90843854
Løber, Dorte	Det Danske Spejderkorps	Haraldsgt. 47 st.tv	DK-2200 KØBENHAVN N, DANMARK	0045 35 85 08 05 dl@dds.dk
Martinsen, Anne	Hålandsdalen leirskole			
Michaelsen, Bjørn	Øytun folkehøyskole		9500 ALTA	78435577 78436040 oytun@online.no
Mordal, Anders	Høgskulen i N-Trøndelag	Hodv. 1	7600 LEVANGER	74015806
Myrvang, Jon-Anders	Stjørdal kommune	Pb. 133	7501 STJØRDAL	74824211 74825555(fax)
Møllerstad, Arnulf	NRK - Friluftsmagasinet			
Nagy, Katalin	FRIFO Nordland	Pb 751	8001 BODØ	
Neergaard, Henrik	Høgskulen i N-Trøndelag		7600 LEVANGER	
Nielsen, Kristin Helene	Norges KFUK-speidere	pb. 6871 St. Olavsplass	0130 OSLO	22 11 56 40 22 11 11 03 fax info@kfuk-speidere.no
Nornes, Hege	Høgskulen i N-Trøndelag	Røstadlia Nedre 18	7600 LEVANGER	91551733
Nybo, Jan Olav	Den Norske Turistforening	PB 7 - Sentrum	0101 OSLO	22 82 28 00
Odne, Alf	Høgskulen i Telemark, avd. Bø	Friluftslivseksjone ne	3800 BØ i TELEMARK	
Olsen Edvardsen, Kristin	Høgskulen i N-Trøndelag	Tønne	SPARBU	94183707
Olsen, Karl H.	Bergen Turlag	Tverrgt 4/6	5017 BERGEN	55327704 55328115
Olsen, Kjell Hjelle	Stavanger Turistforening	PB 239	4001 STAVANGER	
Opdahl, Arnhild	Mære Landbruksskole/FORUT		7710 SPARBU	74143131 74143486
Paulsen, Anne Marte	Høgskulen i N-Trøndelag	Gamle Kongev. 3	7600 LEVANGER	74089513

Pedersen, Anne Dorth	Odense universitet, inst. for idrett	Hallesevej. 47 v. 108	DK- Odense C. DANMARK	0045 23240987
Pedersen, Paul Harald	Fylkesmannen i Nord-Trøndelag		7700 STEINKJER	741 68062 74 16 83 39(fax)
Pettersen, Arild	Levanger kommune kulturavd	Pb. 130	7601 LEVANGER	74084600 74083540 (fax)
Postmyr, Egil	Direktoratet for naturforvaltning	Tungesletta 2	7005 TRONDHEIM	73580500
Ramdal, Arne	Levanger kommune	Boks 130	7601 LEVANGER	74084759 74084777 (fax)
Rastad, Øivind	Den Norske Turistforening	Pb 7 - Sentrum	0101 OSLO	22822800
Remen, Thomas	Høgskulen i N-Trøndelag	Kirkegt. 31	7600 LEVANGER	74089513
Repp, Gunnar		Høgskulen i Volda	6100 VOLDA	70075348 70075350 (fax)
Riseth, Trine	Overhalla kommune	Kommunehuset	7863 OVERHALLA	74281000 74281001 (fax)
Rolstad, Oddvar	Oslo og omland friluftsråd	Nedre Volgt. 9	0158 OSLO	22416880 22416881 (fax)
Romunstad, Ann Jori	Direktoratet for naturforvaltning	Tungesletta 2	7005 TRONDHEIM	73580500
Røhmen, Magnar	Trondheim kommune	Idrett, park og skog	7005 TRONDHEIM	72546702 72546783 fax
Sesseng, Haldor	Trondheim kommune, miljøavd.	Prinsensgt. 61	7005 TRONDHEIM	72547439 72546167
Setre, Ole-Johan	skogavd	Landbrukskontoret i Trondheim	7005 Trondheim	
Skarstein, Inger Lise	FRIFO	Strandgaten 190	5004 BERGEN	55 90 13 89
Skavhaug, Ellen	Mære Landbruksskole		7710 SPARBU	74143131 74143486
Skevik, Kari	Høgskulen i N-Trøndelag	Storørvn. 13	7600 LEVANGER	95087535
Skjævestad, Frode	Aust-Agder fylkeskommune	Fylkeshuset - kulturavd.	4800 ARENDAL	37017347 37017365 (fax)
Skjørholm, Toril	Levanger kommune helseavd.	Pb. 130	7601 LEVANGER	74084600 74083540 (fax)
Skogan Tåle	NLH	PB 633	1432 ÅS	
Slapgård, Modulv	Landslaget Fysisk Fostring i Skolen	Bakkaberget 7 LFF: Møllegt. 10	7650 VERDAL 3111 TØNSBERG	74 079200 33315300 (LFF)
Sletterød, Niels Arvid	Nord-Trøndelagsforskning	Bomvn. 3	7700 Steinkjer	74134660 74134661 fax
Solli, Egil	Høgskolen i Nord-Trøndelag		7600 LEVANGER	74012766
Solstad, Marie	Høgskulen i N-Trøndelag	Røstadlia Nedre 18	7600 LEVANGER	91551733
Steinsholt, Håvard	NLH, Inst. for planfag		1432 ÅS	
Stenbro, Rune	Nærøy kommune	miljøvernleder	7790 KOLLEREID	74389323
Stensaas, Ingebrigt	Direktoratet for naturforvaltning	Tungesletta 2	7005 TRONDHEIM	73580500
Svendsson, Richard	Høgskulen i N-Trøndelag	Bakkeveien 11	7600 LEVANGER	74096581
Svenssen, Rune	Oslofjorden friluftsråd	Gml. Drammensv. 203	1300 SANDVIKA	
Sæter, Eivind	Høgskolen i Nord-Trøndelag		7600 LEVANGER	74012766
Sørensen, Arild	Direktoratet for naturforvaltning	Tungesletta 2	7005 TRONDHEIM	73580500
Sørmo, Georg	Verdal kommune	Kommunehuset	7650 VERDAL	

Thaulow, Morten	Direktoratet for naturforvaltning	Tungesletta 2	7005 TRONDHEIM	73580500
Thomassen, Frode	Kulturdepartementet		0030 OSLO	22 24 80 61 22 24 45 52 (fax)
Thomassen, Liv Karin Lund	NIH,stud	Chr. Schousvei 7	0588 OSLO	22 22 63 16 lkthomas@online.no
Tone Jørstad,	Levanger kommune	Kommunehuset	7600 LEVANGER	
Trondstad, Ingunn E	Høgskulen i N-Trøndelag	Sundnesnesset	INDERØY	74153992
Tronvik, Harald	FRIFO	Vakåsvn. 16	1364 HVALSTAD	
Tærum, Eli Ragna	Norges forskningsråd	Pb 2700 St.Hanshaugen	0131 OSLO	22 03 70 00 22 03 70 01
Veten, Eli	Rogaland fylkeskommune	Pb. 798	4001 STAVNGER	51516688 51516674
Vikan, Astrid	Inneherrad sykehus		7600 LEVANGER	
Vilstrup, Tomas B.	Frivilligt Dreng og Pikeforbund	Klostertorvet 10 3. sal, vær. 38	DK-8000 ÅRHUS C DANMARK	86199895
Vingdal, Inger Marie	HIST, avd for lærerutdanning	Rotvoll alle	7005 TRONDHEIM	73 55 98 98
Vinje, Pål	Høgskolen i Nesna	lærerutdanningen		
Wibe, Joar	Høgskulen i N-Trøndelag		7600 LEVANGER	
Wold, Dag Erik	Høgskolen i Telemark		3800 BØ	
Yksnøy, Knut Øyvind	Høgskulen i Volda, allmennlærerutdanningen	Boks 500	6101 VOLDA	70078737 70075000
Østerås, Bjørn Tore	FRISAM	PB 8135 Dep	0033 OSLO	
Aal, Nils	Statskog Møre og Trøndelag	Høvdingvn. 10	7700 STEINKJER	
Aarseth, Helle	Hardanger Kystkultursenter		NORDHEIMSUND	
Aas, Terje	Trondheim kommune	Idrett, park og skog	7005 TRONDHEIM	72546690 72546783 fax

Friluftslivets fellesorganisasjon (FRIFO) sine 12 medlemsorganisasjoner:

Den Norske Turistforening (DNT), Postboks 7, Sentrum, 0101 Oslo, tlf: 22 82 28 00
Norges speiderforbund (NSF), Øvre Vollgt. 9, 0158 Oslo, tlf: 22 42 26 60
Norges KFUM-Speidere, Postboks 6810, St. Olavs plass, 0130 Oslo, tlf: 22 11 50 32
Norges Jeger- og Fiskerforbund (NJFF), Postboks 94, 1360 Nesbru, tlf: 66 79 22 00
Norges Folkesportforbund, Postboks 147, 1473 Skårer, tlf: 67 90 55 36
Norges KFUK-Speidere, Postboks 6871, St. Olavs plass, 0130 Oslo, tlf: 22 11 56 40
Norges Røde Kors Hjelpekorps, Postboks 1 Grønland, 0133 Oslo, tlf: 22 05 40 00
Norske 4H, Postboks 113, 2013 Skjettum, tlf: 63 84 50 00
Norges Orienteringsforbund (NOF), Hauger Skolevei 1, 1351 Rud, tlf: 67 15 46 00
Skiforeningen, Kongeveien 5, 0390 Oslo, tlf: 22 92 32 00
Syklistenes Landsforening, Postboks 9843 ILA, 0132 Oslo, tlf: 22 41 50 80
Norges Padleforbund, Hauger Skolevei 1, 1351 Rud, tlf: 67 15 46 00

FRIFO er et talerør for det enkle og naturvennlige friluftslivet for alle, både i områder nært der folk bor og lenger unna; Ved/på vann og fjord, i skogen, til fjells og på sykkel!

FRIFO-familien er et variert og spennende fellesskap og gir samlet et bredt tilbud til befolkningen. Vi ivaretar interessene for medlemsorganisasjonene i tillegg til at vi motiverer til økt friluftsliv også for ikke-medlemmer og initierer fellesarrangement for alle i lokalsamfunnet. FRIFO tar mål av seg til å sette friluftsliv på dagsordenen i samfunnsdebatten og fokusere på friluftsliv i ulike fora, feks skole og barnehage. Vi kan nevne landsomfattende prosjekter som "naturvettene" og "trygg i naturen med kart og kompass". Familieaktiviteter er et viktig innsatsområde. Friluftsliv må også kobles opp mot helse og livskvalitet samt bevissthet om å ta vare på naturen og miljøet rundt oss.

Alle FRIFO sine medlemsorganisasjoner baserer innsatsen sin på frivillighet. Vi er også avhengig av tilskuddsmidler til drift, aktiviteter, prosjekter og tiltak.

Utgiver:

Friluftslivets fellesorganisasjon

Vakåsveien 16, 1364 Hvalstad

Tlf: 66 90 01 46, fax: 66 90 15 14

Glede - harmoni - spenning

